

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
ÂHİRET BİLİNCİ

Genel Yayın No: **1808**
Halk Kitapları: **450**

Yayın Yönetmeni: **Cafer Tayyar DOYMAZ**
Yayın Koordinatörü: **Önder ÖZKAN**
Editör: **Dr. Elif ERDEM**
Tashih: **Ali AYGÜN**
Grafik & Tasarım: **Ali YÜCEER**

Baskı: Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hiz. AŞ.
Çınar Mah. Çankırı Bulvarı No:108 Akyurt/ANKARA
Tel: (0 312) 397 16 17

3. Baskı, Şubat 2024
2024-06-Y-0003-1808
Sertifika No: 12930
ISBN: 978-625-435-652-0
Eser İnceleme Komisyon Kararı: 22.04.2020/17

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 294 43 93 Faks: (0 312) 294 42 57
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 71 53 - 295 71 56 Faks: (0 312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

ÂHİRET
BİLİNCİ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
<i>Prof. Dr. Ali ERBAŞ</i>	
VAHİY DEĞERLERİNİN SAĞLAM SİGORTASI: ÂHİRETE İMAN	13
<i>Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT</i>	
DÜNYA-ÂHİRET BÜTÜNLÜĞÜNÜN KUR'ÂNÎ TEMELLERİ	33
<i>Prof. Dr. Mehmet DAĞ</i>	
HADİS RİVAYETLERİ EKSENİNDE ÂHİRET BİLİNCİ	49
<i>Dr. Fatma AKDOKUR</i>	
ÂHİRET İNKÂRCILARI: HIÇLIĞIN KUÇAĞINDA ERİYENLER!	59
<i>Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU</i>	
ÂHİRET YOLCULUĞU BU YOLCULUĞUN AŞAMALARI VE ÂHİRET YURDU	69
<i>Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ</i>	

ÂHİRET İNANCININ İNSAN HAYATINA ETKİLERİ.....	87
<i>Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT</i>	
RAMAZAN EBEDÎ OLANA ÇAĞIRIR.....	99
<i>Doç. Dr. Burhan İŞLİYEN</i>	
HAYAT VE ÖLÜM ARASINDA SORUMLULUKLARIMIZ VE BİZ.....	105
<i>Dr. Öğretim Üyesi Ayşe GÜLTEKİN</i>	
ÂHİRET İNANCININ EDEBİYATIMIZA YANSIMALARI	123
<i>Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ</i>	
AKILLI KİMSE	135
<i>Prof. Dr. Kadir DEMİRCİ</i>	
MÜSLÜMAN'IN ÂHİRETİ KAZANMA DERDİ.....	147
<i>Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE</i>	
ALLAH'A VE ÂHİRET GÜNÜNE İMANIN HADİSLERDEKİ İZ DÜŞÜMLERİ	159
<i>Doç. Dr. Emine DEMİL</i>	

**Akıllı kişi, kendisini hesaba çeken ve ölümden
sonrası için çalışandır...**

(Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 25)

ÖN SÖZ

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyanet İşleri Başkanı

En güzel surette yaratılan insan, fizik dünyaya ve fizik kötesi âleme yönelik boyutları olan bir varlıktır. Bu açıdan, insanın kendisini, Rabbini, varlık âlemini anlamlandırmadaki en büyük imkânı, sağlam bir inancı benimsemesidir. Söz konusu inancın nirengi noktası ise insanoğlunun dünyadaki yürüyüşünü sona erdiren, hayata anlam katıp onu yaşanılır kılan, ruhun cesetten ayrılışının resmi olan ölüm gerçeğidir. Nitekim dünya ve ukbâ rehberimiz Kur'an-ı Kerim'in; *"O, hanginizin daha güzel amel işleyeceği konusunda sizi imtihan etmek için ölümü ve hayatı yaratandır..."* (Mülk, 67/2) ayetinde açıkça beyan edildiği üzere Rabbimiz, ölümü hayata takdim ederek bu gerçeğe işaret etmiştir.

Dünyaya kapıları kapatan ölümün ardından insana açılan âhiret hayatı, Allah inancının en güçlü göstergesidir. Bu bağlamda, esas âlem olan âhiretin varlığını benimsemek insanın fitratına yerleştirilmiş değerli bir özelliktir. Öte yandan, insan nefsinin yeryüzü yolculuğundaki değişmez isteği, ölümsüzlük yani ebedi yaşama ve daimi mutlu olma arzusudur. Nitekim şeytanın insanoğlunu, ona ebedilik vadederek kandırmaya çalıştığı ayetlerde bildirilen bir husustur. (Arâf, 7/20) Esasında geçici dünya hayatı için büyük bir yanılsamadan ibaret olan insanın ebedilik beklentisi, bizlere her şeyi apaçık bir şekilde gösterip rehberlik eden

kitabımız Kur'an'daki, "İçlerinde ebedi yaşama ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?" (Şuarâ, 26/129) sorusuyla yalın bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

Hâl böyleyken insanoglunun fitrat hafızasına yerleştirilen beka düşüncesi, zaman zaman dünyanın cazibesinin insanı kuşatmasıyla tamah ve âhireti unutarak dünyaya aşırı meyletme durumuna dönüşmekte ve bu durum, ölümü bir kâbusa çevirerek hayatı yaşanmaz hale getirmektedir. Oysa gerçek hayat âhret inancı, kişiyi yok olmanın ve hiçliğin sonu gelmez hezeyanlarından kurtararak onun varlık ve değerinin devamlılığını güvence altına almaktadır. Böylece, ölümle nihayete ermeyen sonsuz bir hayat inancı, her şeyden önce insanın mutlak manada yok olmayacağını, keremine yakışır bir şekilde arzuladığı sonsuzluğa ulaşacağını müjdelemektedir.

Şüphesiz âhret inancı, yüce değerlerle bezeli asil bir gayeye ulaşma noktasında kulun sorumluluk duygusunu pekiştirmek, dünya ile âhret arasındaki mesafe ve dengeyi anlamlandırarak boşluğa düşmesinin önüne geçmek ve nihayetinde hayatını daimi kılmak için biricik vesiledir. Çünkü dünya hayatının her türlü geçici nimetiyle buluşsa da salim fitratı ve yaratılış hikmeti gereği, insanın bu nimetlerle manevi anlamda tam manasıyla tatmin olması mümkün değildir. Bu sekînet ve tumaninet duygusu ancak âhirette söz konusu olacak ebedi hayatla vücut bulabilir. Diğer taraftan âhret inancı, kişinin bu dünyada yüzleştiği korkuların, yaşadığı sıkıntılar ve yoksunlukların üstesinden gelmesini kolaylaştıran büyük bir dayanak, zorlu zamanlarda onu muhafaza eden korunaklı bir sığınaktır. Dolayısıyla bu inanış; dünyada anlam ve değer problemi yaşayan, karşılaştığı sorunlarla ilgili sebep-sonuç ilişkisi kuramayıp sağlıklı değerlendirmeler yapmakta zorlanan insanın elinden tutan bir kurtarıcıdır. Bununla birlikte âhret gerçeği; iyi ve kötü arasındaki gerçek adaletin ilahi mahkemede din gününün sahibi tarafından mutlak bir şekilde

tahakkuk edeceğini haber vermekle herkesi vicdaniyla yüzleştirmekte, kişinin dünya hayatındaki bütün tutum, tavır ve eylemlerinde hesap verme bilincini ve hakkının asla zayi olmayacağı inancını canlı tutarak sorumluluk ve sabır membaı olmaktadır. Bu yönüyle âhîret inancı, bir imtihan yeri olan bu dünyada sahip olduğumuz tüm nimetlerden ve yapıp etmelerimizden hesaba çekileceğimiz kesin bir hesap gününü telkin etmekle bireysel ve toplumsal hayata nizam, huzur ve güven katan eşsiz bir manevi rehberdir.

Dünya hayatı, esasında âhîret için bir yolculuk serüveni, âhîret ise dünyanın intizamı için vazgeçilmez bir zorunluluktur. İnsan, âhîretini dünyadaki imanı, kulluğu ve ahlakla tezyin edilmiş değerli davranışlarıyla, dünyasını da âhîrete olan muhkem inancıyla anlamlandırıp imar etmektedir. Dolayısıyla âhîretin hakkını dünyaya hasretmeden, fenâ-beka, masivâ-maverâ, zühht-rağbet dengesini kurarak her iki dünyada kazançlı çıkabilen kimse büyük başarıya ulaşmıştır.

Kişinin kulluk yolculuğu neticesinde âhîrette gerçek huzura kavuşabilmesi, her an nefis muhasebesiyle tüm davranışlarını iman, kulluk ve güzel ahlak ekseninde gözden geçirmesiyle mümkündür. Bu bilinç üzerine bina edilen âhîret inancı, büyük mahkemenin kurulacağı o dehşetli hesap gününde kulu, hesabını veremeyeceği söz, fiil, tutum ve davranışlardan uzaklaştırarak selamete kavuşturacak bir hayat yaşamasını temin edecektir. Bu meyanda âhîrete giden yol işaretlerini bizlere tanıtan Peygamber Efendimizin (sas); *“Akıllı kişi, kendisini hesaba çeken ve ölümden sonrasi için çalışandır...”* (Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 25) sözü bu kuvvetli bağı resmeden önemli bir referanstır.

Bu vesileyle ahîret bilincimizi güçlendirmek adına özel olarak kaleme alınmış makalelerden oluşan bu eserin, ibadet mevsimi Ramazan'da takva azığımızı artırmaya katkıda bulunmasını

arzu ediyor; iyilik ve doğruluk yolunda yaşadığımız bir hayatın âhiretimizi mamur etmesi temennisiyle, bizleri sırât-ı müstakîm çizgisi üzerinde sabit kılmasını Yüce Rabbimden niyaz ediyorum.

İnsan evcilik oynayan çocuk gibi burada oyun içinde oyunlar kurar, roller üstlenir, sahibi olduğunu sandığı pek çok şey biriktirir. Ölümlle biten bu oyunun ardından gerçek hayat olan âhiret hayatı başlar. Buradaki bütün geçici hallerin zıddı olarak âhiret, kalıcı değerlerin idrak edileceği yerdir.

VAHİY DEĞERLERİNİN SAĞLAM SİGORTASI: ÂHİRETE İMAN

Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

“Güneş dürülüp karardığında, yıldızlar dökülüp söndüğünde, dağlar sökülüp yürütüldüğünde, doğuracak develer başıboş bırakıldığında, yabani hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde, denizler kaynatıldığında, insanlar (amelleriyle) eşleştirilip (buna göre) şekillendirildiğinde, diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda, defterler ortaya serildiğinde, gökyüzü sıynlıp açıldığında, cehennem ateşi harlatıldığında, cennet yaklaştırıldığında kişi neler yaptığını öğrenmiş olacaktır.”¹

Tekvîr suresinin giriş kısmını oluşturan ve kıyametin kopuşunu resmeden yukarıdaki pasajda yer alan bir detay, vahiy merkezli dinlerin tamamında yer alan âhîret inancının özünü son derece çarpıcı bir dille ifade etmektedir: “...diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda...” Bu ayet nâzil olduğu zaman ilk muhatapların bir an kanlarının donduğunu öngörmek mümkündür. O dönemin kaos ortamı, önemsenmeyen, kıymet verilmeyen, yarını meçhul bir kız çocuğunu besleyip büyütme için emek ve zaman harcamak yerine diri diri gömmeyi en hafif ifadeyle “yadırgamayan” bir kültürel vasat oluşturmuştu.

1 Tekvîr, 81/1-14.

Kadına evdeki bir eşya kadar bile değer vermeyen² değer yarğularından da beslenen böyle bir vahşet, bir ölçüye kadar gelenekselleştirilmişti hatta.³ Zira bugünkü ve tarihteki pek çok benzeri gibi o günkü toplumsal yapı da, güçlünün istediğı her şeyi yapabileceğı, zayıf olanın maruz kaldığı zulmün, gaddarlığın hesabının sorulmayacağı kabulü üzerine inşa edilmişti. Gasp edilen maddi-manevi her türlü hak, onu zorla alanın yanına kâr kalırdı. Öz kızını kendi elleriyle kazdığı mezara gömdükten sonra arkasını dönüp giden ve normal hayatına devam eden bir kişi için mesele, toprağa karışmış, tamamen bitmiş olurdu, en azından zihinsel planda. Bu ayet, onları umursamadıkları o cinayet anına götürmüştü muhtemelen. Kur'an büyük ya da küçük, iyi ya da kötü, her türlü söz, niyet ya da fiilin bütün detaylarıyla ortaya çıkacağı bir günün⁴ insanı beklediğini haber vermekte, daha doğrusu bilineni yeniden hatırlatmaktaydı.

Âhirete iman insanlık tarihi boyunca vahiy kökenli dinlerin öğrettiğı temel değerlerden biridir. İman-inkâr tercihi başta olmak üzere iyi ve kötü tutum ve davranışların karşılık bulacağı bir günün geleceğı, dünya hayatına gönderilirken insana bildirilmiştir.⁵ İnsana secde etmeyen Şeytan ilahi rahmetten kovulurken de aynı bilgi tekrarlanmaktadır: “Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan (insanlardan) kim sana uyarıya, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!”⁶ İnsanın iyi ve kötü hallerinin karşılık bulacağı bir varoluş düzeneğinin, farklı dinlerde

2 Buhârî, Libâs, 31.

3 Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Heccr, Kahire, 2001, XXIV, 145-148; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad, 1998, VI, 321-322.

4 Kehf, 18/47-49; Zilzâl, 99/6.

5 Bakara, 2/38.

6 Arâf, 7/18.

farklı tezahürlerle ortaya çıkması,⁷ ölümden sonra da varlığını “bir şekilde” sürdürme fikrinin, insanlığın ortak bilinçaltında ne kadar canlı bir şekilde yer aldığını ispatlar gibidir. Dini kavramlarla başı hoş olmayanların bile sevdiklerini kaybettiklerinde “ışıklar içinde olmasını dileme, bir yerlerden seyrettiğinden emin olma” gibi söylemleri de, aynı durumun güncel bir başka iz düşümü olarak değerlendirilebilir. Özellikle sevilen biri söz konusu olduğunda, ölümü organların işlevini yitirmesi şeklinde, sıradan somut bir olay olarak tanımlama daha da zorlaşmaktadır. Bu durumun, inanma ihtiyacının ve sonsuzluk duygusunun varlığımıza mühürlenmiş olmasıyla⁸ alakası olsa gerektir. İşte bu güçlü arka planı Kur’an, âhirete yakinen iman-eylem bütünlüğü içinde en sağlıklı şekilde işlemekte, iyilik ve doğruluk oluştu- racak, kötülöklere engel olacak bir değere dönüştürmektedir.

Kur’an’ın en önemli ve hacimli konularından biri olan âhirete iman, pek çok ayette Allah’a imanla birlikte zikredilir.⁹ Ölüm anından cennet ve cehennemliklerin ahvaline kadar âhiretle ilgili pek çok konunun doğrudan ya da dolaylı olarak ele alınmadığı bir Kur’an suresi hatta sayfası yoktur dense yeridir. Kimi zaman baharla birlikte tabiatın canlanması üzerinden ölümden sonra dirilişin mümkün olduğuna dair deliller ileri sürülmüş,¹⁰ kimi zaman da “Dönüş O’nadır.”,¹¹ “O’nun huzurunda toplanacaksınız.”¹² vb. kısacık göndermelerle konu hakkındaki bilinç ve farkındalığın uyanık kalması sağlanmıştır. Günlük hayatın içinden bir durum, olan uyku da aynı doğrultuda dikkatlere sunulmuştur:

7 Ali İhsan Yitik, “Tenâsüh”, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tenasuh#1> (Erişim: 19.03.2020).

8 Arâf, 7/20.

9 Nisâ, 4/162; Tevbe, 9/18

10 En’am, 6/95; Rûm, 30/19 vd.

11 Mâide, 5/18.

12 Âl-i İmrân, 3/158.

Uyuduktan sonra uyanmak ne kadar doğalsa, öldükten sonra dirilmek de işte o kadar doğaldır.¹³ Böylece somut bilgi kökü üzerinden soyut çıkarımlar yapılarak yeniden dirilişin imkân dâhilinde ve doğal olduğu fikri, günlük hayatın içine çekilmek suretiyle canlı tutulmuştur.

Âhirete imanla ilgili farklı hususların Kur'an'da sıklıkla ve tekrar tekrar ele alınması sadece bilgi sunma amaçlı değildir. Öte dünyaya ilişkin bütün bu bilgilendirme, insan kendisine bir pay çıkarabilsin ve bugünkü hayatını, yarınki hayatını imar etmek için kullanabilsin diye vardır. Zira, "Dünya âhiretin tarlasıdır." Buradayken âhret bahçesine dikilen bütün tohumlar ürün verir; ya hoş kokulu bir bitki ya da ateş, azap olur, gelir sahibini bulur.

A. Âhirete İmanın Varoluşsal Anlamı

Âhirete imanın anlamını kavrayabilmek için vahiy öğretisinin dünyayı ve insanın varlık amacını anlamak zorunludur. En güzel işleri gerçekleştirme azim ve kapasitesi açısından sınanmak üzere¹⁴ insan, geçici, bir anlamda oyun ve eğlenceden ibaret olan¹⁵ dünyaya gönderilmiştir. İnsan evcilik oynayan çocuk gibi burada oyun içinde oyunlar kurar,¹⁶ roller üstlenir, sahibi olduğunu sandığı pek çok şey biriktirir. Ölümle biten bu oyunun ardından gerçek hayat olan âhret hayatı başlar. Buradaki bütün geçici hallerin zıddı olarak âhret, kalıcı değerlerin idrak edileceği yerdir.¹⁷

13 Zümer, 39/42.

14 Mülk, 67/2.

15 Mü'min, 40/39; Ankebüt, 29/64.

16 Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî, *Mesnevî, I-VI*, terc. Şefik Can, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2005, I, 217.

17 Kehf, 18/46; Kâf, 50/22; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud, Dâru İhyâ'it-Turâs, Beyrut, 1423, IV, 113; Taberî, XXI, 434-436; Zemahşerî, V, 599.

Dünya hayatının akışı, ancak âhîret bilinci devreye alındığında anlaşılabilir. Aksi takdirde ortaya çıkan görüntü, tam da bugün olduğu gibi kaos ve hiçlik olarak tanımlanır. Bugün insanlığın ortak hafızası ve bilgi havuzundan “hesaba çekilme” motifinin gitgide çekildiği bir süreç yaşanmaktadır. Dinlerin uyarılarına kulak tıkanan günümüz koşullarında hayatın herkes için gitgide daha zorlaşmasına, bir de bu açıdan bakmak gerekir. Allah’ı dinlenmeye çekilmiş bir varlık olarak kodlayan algı, dünya hayatında sorunları çözmek, güzellikleri artırmak adına verilmesi gereken çabayı tamamen bu dünyaya endekslemektedir. Bu hayat tasavvuru her şeyiyle dünyada başlayıp dünyada bitmekte, ötelere doğru yol bulamamaktadır. Oysa Allah –haşa- dinlenmeye çekilmiş değildir, aksine her an bir oluş halindedir¹⁸ ve bütün bu olup bitene cevap vereceği gününü beklemektedir.¹⁹ Çünkü Allah’ın her doğruya ya da yanlış aınada müdahale etmemesi, dünya hayatının temel ilkelerinden biridir.

Âhîrete yakîn derecesinde sahih iman, ancak sahih bir Allah tasavvuruyla kaim olabilir. Fatiha suresinde “*Mâlikiyevmiddin*” ayetinde açıkça ifade edildiği üzere o günün tek hâkiminin,²⁰ tek otoritesinin, tek karar merciinin Allah olduğunu kabul etmek yanında, o gün güvenilebilecek tek varlığın da O olduğuna kesinkes inanmak gerekir. Allah’a duyulan güven; hem O’nun sonsuz rahmetine, hem de adalet terazisinin asla şaşmayacağına inanmayı kapsayan çok boyutlu bir kabuldür. Ona güven, suçluların yargılarken adil davranacağından emin olmayı da gerektirir.

18 Rahmân, 55/29.

19 Meryem, 19/84.

20 Fâtiha, 1/4; En’âm 6/62; Taberî, IX, 293-294; Muhammed Fâhru’d-Dîner-Râzî, *Tefsîru’l-kebîr (Mefâtihu’l-gayb)*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1981, XIII, 19; Muhammed Tahir İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, Dâru’t-Tunisiyye li’n-neşr, Tunus, 1984, VII, 279-280.

Âhirete iman, insanın yaratılış amacı ve ona yüklenen donatıyla yakından alakalıdır. Yeryüzünde hilafet sorumluluğunu üstlenmek üzere yaratılan insan,²¹ bu sorumluluğu ne ölçüde yerine getirdiğinin takip edileceği bir hayat düzenine yerleştirilmiştir. Bu meyanda kendisine bahşedilen yetenekleri ne doğrultuda kullanacağı, birtakım kısıtlılıklar ve dezavantajlarla nasıl başa çıkacağı büyük önem arz etmektedir. Bütün bunların ortaya çıkması için insanın ömür tayin edilmiş ve bu süre dolana kadar ana hatlar itibariyle serbest bırakılmıştır. Bu süre zarfında insan, zaman zaman kendisinin buraya tamamen terk edilmiş olduğu zannına kapılmasına yol açabilecek hallere tanık olur. Bir iyilikten sonra hemen ödüllendirilmez mesela, hatta bazen doğru bir tutum kişinin başına yeni sorunlar bile doğurabilir. Doğrunun ardından gitme çoğu kez sadece iç huzuruyla, zaman zaman da daha görünür yardımlarla ödüllendirilebilir. Bu durumda anlaşılır ki; Allah, kulun doğruyu, iyiliği, güzelliği içselleştirmesi, istikrarlı şekilde her durumda devam ettirebilmesi için zemin hazırlamaktadır. Ya da çok büyük suçlara, günahlara bulaştıktan sonra cezalandırmalarla karşılaşmayabilir kişi. En büyük zulümleri, cürümleri işleyenlerin başı bile ağrımaz kimi durumlarda, hiçbir şey olmamış gibi normal hayatlarına devam ederler. Yanlış tutumlarda bazen küçük belalarla, iç sıkıntısıyla, bazen de daha büyük meşakkatlerle ihtar gelebilir.²² Bu durumda Allah sabretmekte ve kulunun hatasını görerek onu telafi edebilmesi, diğer kullarının topyekûn yanlışın karşısında durup onu engelleme refleksini geliştirmeleri için zaman tanımaktadır.²³ Bütün bunlar ancak dünyadaki eğitimin birer parçası sayılabilir, zira hemen gelen ödül ya da ceza bireyin gelişim sürecine ket vurur, öğrenme yerine işi koşullu şartlanmaya döndürür. Oysa Allah'ın

21 Bakara, 2/30.

22 Tevbe, 9/126.

23 Nahl, 16/61; Kehf, 18/58.

dünya hayatında insandan muradı kendi hür iradesiyle doğruyu seçmesi ve ona râm olmasıdır. Bu muradın gerçekleşmesi kişinin kendisini, dünya hayatını ve Allah'ı tanınmasıyla mümkün olabilir. Bu noktada devreye vahiy girer ve insana rehberlik eder.²⁴

Âhirete iman, vahyin öğrettiği bütün değerlerin bir anlamda sigortası mesabesinde dir. Allah'ın varlığını, gücünü, yaratıp yaşattığını açıkça kabul ettikleri halde O'nun yetkilerini kendi zihinlerinde ürettikleri kavramlar aracılığıyla başkalarına bölüştüren Kur'an'ın ilk muhataplarının müşrik olduğu bu bağlamda hatırlanmalıdır. Böylece Allah'ın varlığını ve kudretini kabul etmenin kişiyi, asla affedilmeyeceği bildirilen²⁵ şirke düşmekten koruyamadığı açığa çıkmış olmaktadır.

Bir toplumu şirke sürükleyen temel unsurlardan biri de, yaratıp yaşatan Allah'a, yaşadığı hayattan dolayı hesap verecek olma bilgisinin ya tamamen silinmesi ya da zayıflamasıdır. Nitekim Kur'an ısrarla ilk muhataplarının ölümünden sonraki hayatı inkâr eden söylemlerinin üzerinde durmaktadır.²⁶ İnsanlık düşüncesindeki genel akışla uyumlu olarak ilk nüzul ortamında ölümünden sonraki hayata bir şekilde inanılmaktaysa da,²⁷ bunun sonuçlar yaratacak güçte bir inanç olmadığı açıktır. Sonuçlar yaratacak bir inançla kasıt, kişinin kendi hayatına dışarıdan bakabilme ve vahyin ilkeleri açısından bu hayatın doğru ve yanlışlarını değerlendirebilecek öngörüye sahip olmasıdır. İlk muhataplar kıyametin kopacağını düşünmemekte, insanlığın bu kadim kabulünü ihtimal hesabı üzerinden değerlendirdiği anda bile kendisini güvende hissetmekte, böyle bir son gün varsa bile,

24 Enbiyâ, 21/73; Şûrâ 42/7, 52.

25 Nisâ, 4/48.

26 İsrâ, 17/49; Neml, 27/67 vd.

27 M. Mahfuz Söylemez, "İlk Dönem İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Cahiliye Araçlarında Âhret İnanç", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2016, 13/1, 74 vd.

orada da rahat edeceğine inanmaktadır.²⁸ Zira sistematik yapılanmasını güç üzerinden inşa eden dünyevi algı, âhireti de istediği gibi at koşturabileceği bir alan olarak tasavvur etmektedir. Oysa âhiret her bir ferdin kendi hayatından hesaba çekileceği, bütün sevdiklerinden, ailesinden, aynı ülküyü paylaştığı insanlardan destek almadan hayatının bütün detaylarıyla sorgulanacağı günün adıdır. Bu konunun sıklıkla vurgulanması, insanların âhiretle ilgili rehavete kapılmalarının, kendilerini güvende hissetmelerinin istenmemesiyle yakından alakalıdır. Ölümünden sonra hayatı kabul etmek ama onun için işlevsel bir adım atmamak ile tamamen inkâr etmek arasında teolojik olarak çok fark bulunsa da, yaşam tarzı açısından çok da büyük bir fark yoktur denebilir.

B. Âhirete İnanmanın Birey ve Toplum Hayatındaki Psiko-Sosyal İz Düşümleri

Âhirete imanın insanın hayatına bahşettiği belki de en önemli değer, hayatın sırrına vakıf olabilmek adına düşünce ve gönül dünyasına geniş, zengin bir ufuk katmasıdır. Burada başlayıp burada sonlanan bir hayat algısının aksine, varoluşsal sorgulamalara doyurucu bir cevap teşkil eder sonsuzluk düşüncesi. Sınırlı beden ile ruhun sınırsız imkânları arasındaki uçsuz bucaksız gelgiti, kıymetli bir denge noktasına taşımada âhirete imanın büyük etkisi vardır. Bu dünyada olup biten pek çok durum; savaş-barış, huzur-tasa, neşe-hüzün, zulüm-adalet, kazanç-kayıp, gerçek anlam ve değerini ancak ölümden sonra bir hayata inanmakla bulur. Bu kabul insanın hayat mekanizmasından çekildiğinde geriye, dünyada var olmak ve yaşamak adına gerçekleştirilen inanılmaz insan emeğinin ölümlle beraber anlamını yitirip gideceği düşüncesi kalır ve bu insan tarafından kabullenilebilir bir fikir değildir. Aşkları, umutları, hüsrانları, zafer ve yenilgileri, yarım kalan planları, verilen emekleriyle bütün hayat, büyük

28 Bakara, 2/80; Kehf, 18/36.

bir hiçlik duygusunun içinde yok olup gider ve böyle bir hayat tasavvuru, insanın kaldıramayacağı kadar ağır bir yükür. Bu manada âhiretin gerçekliğini kabul, hayatı anlamlandırmada insana destek sağlar.

Âhirete imanın bireyin dünya deneyimine kattığı en önemli değerlerden biri de, *hayatın bütün alanlarında ömrün sonuna kadar* doğrunun ardına sabitlenmek konusunda onu yüreklendirmesidir. Zira doğru tutumların, iyiliklerin; sıradan bir tembellikten, kasıtlı umursamamaya kadar varan bir dizi engeli olabilir. Bu açıdan bakıldığında iman, doğruluğa, güzellik ve iyiliklere doğru insanı çeken bir lokomotif gibidir. Vahyin referans olduğu bu değerler özellikle bireyin çıkarlarını zedeliyor, benliğe, egoya ağır geliyor, hırs, öfke ve intikam duygularını zorluyorsa o takdirde bu katkının değeri daha rahat anlaşılır. Düşmana verilen sözden dönmeme,²⁹ onun iyiliği için tedbir alabilme,³⁰ düşmanlıkta bile haddi aşmama,³¹ her koşulda doğrudan ayrılmama, ödenecek bedelin ağır olduğu durumlardandır mesela. Bazen isyanın eşiğine gelmişken bir yokluğa, yoksunluğa sabır, ne kadar zorlanıldığını herkesten iyi bilen Rabbin durumu gördüğü ve bunu bir şekilde ödüllendireceği hissiyle mümkün hale gelebilir. Yanlışta sapıvermenin kısa vadede işleri kolaylaştıracağı bir noktada, doğru olduğu için zora ve sonuçlarına talip olabilmek, insanın gelişim sürecindeki ilerlemeye işaret eden bir haslettir. Bir tek yalanla ağır bir cezadan, müeyyideden kurtulabilecek birinin doğruyu söylemesi, o halin görüldüğü ve değerlendirileceği bilgisiyle kolaylaşır ve *sürdürülebilir bir doğruluk* tutumuna dönüşme ihtimali artar. Benzer şekilde Allah'ın uzun, orta ya da kısa vadede insana zarar verdiği için yasakladığı herhangi bir davranışa duyulan meyil, karşı konamaz gibi görünen hırs ve

29 Enfâl, 8/58.

30 Tevbe, 9/6.

31 Bakara, 2/190; Mâide 5/2.

tutkular söz konusu olduğunda âhiret bilinci kişiyi hatalardan uzaklaştıran, doğrulara yaklaştıran zemini oluşturur.

Allah'a ve âhirete inanmasa bile hayatta doğruya anahtar, şerre kilit insanlar elbette olabilir. Ancak bu noktada âhirete imanın; kişinin benlik algısından Allah'la kurulan bağa, ticaret sahasından cinsel ahlaka, aile içi rollerden üçüncü kişilerle iletişime, bilim sanat faaliyetlerinden boş zaman faaliyetlerine kadar *hayatın bütün alanlarında*, güçlü ya da zayıf, haklı ya da haksızken *bütün durumlarda* ve *hayatın sonuna kadar* doğruya adanmışlık halini pekiştirdiğini hatırlamakta fayda vardır. Zira bütün bu alanlarda, bütün koşullarda ve ömrün son anına kadar kadim doğruluk bilgisinin ardında, yalnızın karşısında durmak, yüksek seviyede motivasyon gerektirir. Âhirete yakinen iman etmek, işte bu motivasyonu en güçlü seviyede sağlayacak temel değerdir.

Âhirete inandıklarını söyleyenlerin ortaya koyduğu pratiğe dikkat kesilerek âhirete imanın insanları doğruluğa sevk edemediğini iddia etmek kabul edilmelidir ki; maksadı aşan bir yaklaşımdır. Zira bu inanç sahipleri de insan olmanın zaaflarına eşit oranda sahiptir, onların da pratikte çok başarılı olmadıkları alanlar bulunması son derece doğaldır. Âhirete inanan kimse, hiç hata yapmayacak, günah işlemeyecek değildir. İnsan hata işleyebilir, günahlara dalabilir bir varlıktır. İlk insanın her şeyin helal olduğu cennetten tek yasağı çiğnemesi sebebiyle kovulduğu hatırlanırsa,³² yasakları ihlal etme riskinin insana ne kadar yakın olduğu da kendiliğinden anlaşılabilir olur. Ancak âhirete inanan kişi, bir hayat boyu sistematik bir şekilde hatalı yollara sapamaz, ısrar ve inatla yanlış devam ettiremez.³³ Hatayı fark ettiği ilk an, hemen geri dönüş ve telafi sürecini başlatmak durumundadır. Bundan dolayı her alanda, her durumda ve ömrün son anına

32 Bakara, 2/35-36.

33 Âl-i İmrân, 3/135.

kadar tek tük değil, bir bütün olarak doğruluk gönüllülerini içinden çıkarmaya en yakın grup, yine bu gruptur. Öte yandan âhirete “inandığını” ifade ettiği halde yanlışlara gönüllüce sürüklenen birinin de kabul ettiği değer inanca mı, bilgi mi olduğunu sorgulaması gerekir. Modern çağda çok tekrarlanan “şimdi burada, hemen” sloganının yarattığı tedirginlik, yorgunluk ve haddini aşma haline mukabil, âhirete iman insana yutkunmayı, biraz beklemeyi, gerektiğinde ertelemeyi ama bunları pasif ve çaresizce değil bilinçli bir tercihle yapmayı telkin eder.

Diğer bütün imanî değerleri bir anlamda kendi bünyesinde derleyip toplayan âhirete imanın, bireyin -dolayısıyla toplumun- algı ve düşünce dünyasına olumlu etkileri “kâğıt üzerinde” rahatça ifade edilebilmektedir. Ancak teorik plandaki bu başarının pratikte de görülebilmesi için birtakım hassasiyetlere ihtiyaç vardır. Bunların belki de en önemlisi imanla bilgi ve kabul arasındaki derin farkı yeterince kapsamlı şekilde kavrayabilmektir. İman hayata; düşünüşe, algıya, tutuma yön verme kudretine sahip bir potansiyel güçtür. Bu gücün aktif olabilmesi, yeşerdiği gönülde sağlam kökler salabilmesiyle yakından alakalıdır. Sağlam kökler salma; kendisi, hayatı, Allah ile ilgili sağlam düşünceler geliştirme, fitratta var olan hazır bulunmuşluk hassasını yerinde değerlendirebilme ile mümkündür. Atadan devralınan ama anlama, kavrama adına üzerinde hiçbir işlem yapılmamış iman tohumu bazen zihinlerde, gönüllerde sadece bulunma evresinde kalabilir. Toprağın altında öylece bekleyen bir tohum gibi gelişemez, neşvu nema bulamaz, meyve veremez. İşte imanın bilgi seviyesine inmesi böyle bir durumdur, tohum kişinin gönlünde vardır ama herhangi bir bilgi gibi, ancak sorulunca ortaya çıkar. Kuru bir bilgiye indirgenmiş bir âhiret tasavvuru asli fonksiyonunu icra edemez. Sahibini doğruya doğru çekemez, yanlışla arasına bent olamaz. Bu durumda kıyamet kopunca neler olacağını, amel defterlerini, cennet ya da cehennemdeki yaşantıyı bütün

detaylarıyla bilmenin kimseye bir faydası olmaz. Bu bilgilere sahip olmanın inanana yüklediği sorumluluk, bilginin tezahürlerini hayatında gösterebilmesidir.

Âhirete imanın bireyin hayatında bir fonksiyon icra edebilmesi için kişinin kendine tamamen güvenen ya da tamamen umudunu kesmiş bir duygu durumuna kapılmaması gerekir. Zira âhret hesabının nasıl geçeceğine, sonsuz mekânının neresi olacağına dair gerçek anlamda endişe taşımayan birinin rehavete kapılacağı aşikârdır. Oysa böyle bir rahatlık, çabalama ve emek verme isteğini zedeler, iyiliğe yönelecek işlevsel adımları keser. Bu noktada kişi kendi durumunu içten içe beğenip yeterli görüyor, yeterli olmadığı durumda da sahip olduğu “bağlantılar” aracılığıyla hesaba çekilme aşamasını sorunsuzca atlatacağına inanıyor olabilir. Böyle bir durumda kişi için âhret hesabı sorun olmaktan çıkar, seçkin kullar liginde rahat etmeye layık görür kendini. Oysa Kur’an’da müminlerin âhret sualinden, azabından tedirginlik duyduklarının ısrarla bildirilmesi³⁴ gösterir ki kulun bu hususta kendisini bütünen bile olsa güvende hissetmesi uygun değildir. Kişinin o gün de, bugün de güvenebileceği tek merci Allah’ın rahmetidir. Bu noktada Hz. Peygamber’in, “*Allah’ın rahmeti olmasa onun bile kendisini kurtaramayacağını*” beyan eden sözü,³⁵ âhret hallerini kavramak için esaslı bir çerçeve belirler. Öte yandan içine düştüğü yanlışlar ve kötülüklerden dolayı kendisinin asla affedilmeyeceğine inanan, rahmetten umut kesmiş biri için de âhirete iman olumlu bir katkı sağlayamaz. Çünkü bu karamsar yaklaşım atalet ve umursamaz bir tutuma sebep olur. Oysa inanan hem Allah’ın rahmetine güvenecek, hem de azabından korkacaktır. Bu denge noktası, “*Kullarıma benim gerçekten çok*

34 Âl-i İmrân, 3/194.

35 Buhârî, Rikâk, 18; Merdâ, 19.

*bağışlayıcı, çok esirgeyici olduğumu; ama azabımın da çok acı verici bir azap olduğunu bildir.*³⁶ ayetinin tezahürü gibidir.

C. Kur'an Perspektifinde Âhirete İmanın İçeriği

Kur'an anlatımında âhirete iman ölümden başlayarak kıyametin kopuşu, yeniden diriliş, hesap ve hesabın sonucuna göre şekillenecek ödül ya da cezalandırma amacıyla insanların cennet ya da cehenneme sevk edilmesiyle sonsuza uzanan bir süreci ifade eder. Kimi zaman detaylı zaman zaman da atıflarla ortaya konan anlatımlar, insanın zihninde gönlünde âhiret bilincinin her daim canlı tutulmasına matuftur. İnsanın iki yönlü tabiatının hangi kısmını geliştirdiğine³⁷ bağlı olarak ölüm anından başlayarak sonsuzluğa açılan yol hep iki yönlü ilerler: İmanla inkâr, iyilikle kötülük dünyada iken yan yana, çoğu kez benzer süreçlerle yaşar gider. Ancak ölüm anından başlayarak saflar ayrışır ve herkes tercihlerinin sonucunu görür. Karınca ile ağustos böceğinin hikâyesini çağrıştıran bu iki hayat tarzının sonuçları birbirinden doğal olarak farklıdır.

1. Canın Tene Vedası: Ölüm

Kendisinde birçok bilinmezliği barındıran ölüm, insanoğlunun zihnini meşgul eden, çoğu kez de korkutan bir gerçekliktir. Ölüm Kur'an perspektifinden bakıldığında fiziki bir olay olmaktan ziyade hayatın renginin, sırrının kişi açısından açığa çıkacağı bir ana tekabül eder. "Herkesin ölümü kendi rengindedir."³⁸

Ölüm Allah tarafından görevlendirilmiş melek eliyle gerçekleşir.³⁹ Bu esnada ruhun Allah'a döndüğü ifadesi Kur'an'da

36 Hicr, 15/49-50.

37 Şems, 91/7-10.

38 Mevlânâ, III, 272.

39 En'âm, 6/61; Secde, 32/11.

geçmemekle birlikte, ölümün ruhun bedenden ayrılması olarak tanımlanması genel kabul görmüştür. Bu değerlendirmede ölüm ve ötesindeki gerçekliklerin Kur'an'da Allah'a döndürülmek, buluşmak, kavuşmak fiilleri ile karşılanmasının da mutlaka etkisi vardır.⁴⁰ Ölümün kimi, nerede, nasıl bulacağı insan açısından hayat boyu bir muamma olarak kalır. İnsanın çaresizliği en derinden hissettiği vakalardan olan ölüm sarhoşluğu⁴¹ gerçektir ve o geldiğinde artık ne bir saat geri alınabilir ölüm vakti ne de ileri.⁴² İnsan istemsizce boyun eğer ve gerçek dostu, koruyucusu ve destekçisi olan Allah'a döndürülür.⁴³ Hayat tercihlerinin ölümün evsafını belirlediği bu noktada inananlar ile inanmayanların hayatları gibi ölümleri de benzemez. ⁴⁴ İnananlar ölüm anında rahatlık ve huzur içindedirler. Melekler cennet müjdeleri sunarak canlarını alırlar. ⁴⁵ İnanmayanlar ise fayda vermeyen bir pişmanlık hissine kapılmışlardır.⁴⁶ Âhîret hayatının kapısında sırtlarına, yüzlerine vuran kızgın meleklerle karşılaşır,⁴⁷ sevdiği her şeyi arkasında bırakarak acılar içinde hayat emanetini teslim eder. Herkes ölüm anında kendi kıyametini bir anlamda yaşamış olur. Bununla birlikte insanlığın tamamının ve evrenin ölümü olarak tanımlanabilecek kıyamet, âhirete giden yolun önemli bir eşiğidir.

40 En'âm, 6/36; Yûnus, 10/45.

41 Kâf, 50/19.

42 Nahl, 16/61.

43 En'âm, 6/62.

44 Câsiye, 45/21.

45 Nahl, 16/32; Ahzâb, 33/44.

46 Nisâ, 4/ 97; Mü'minûn, 23/99; Münâfikûn, 63/10.

47 Enfâl, 8/50.

2. Kâinatın Ölümü: Kıyamet

Dünya hayatının sür-git devam etmeyeceğini bildiren kıyamet saati, hem mikro-hem makro düzeyde bütün hayat sisteminin çöküşünü ifade eder. Eğlence olsun diye boşu boşuna yaratılmayan kâinat düzeni, Sûr'a üfürülmesiyle bir anda geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde bozulacaktır.⁴⁸ Şiddetli ve dinmek bilmeyen bir deprem yeryüzünün üzerindeki her şey yerle yeksan olana kadar devam edecek, dağlar yün parçacıkları gibi dağılacaktır.⁴⁹ Güneş, ay, yıldızlar... Hepsini büyük bir düzen içinde bir arada tutan sistem çöker.⁵⁰ Bu anı bir nebze göz önüne getirmek için hiç görülmemiş şiddette bir depremin, kasırganın, tsunaminin ve selin aynı anda yaşandığı düşünülebilir. Elbette böyle bir bozulma-dağılma hali, aklın alamayacağı bir korku ve dehşete sebep olur. Sûr'a ikinci kez üfürüldüğünde bütün herkes vakti zamanında defnedildiği ya da bedeninin toprağa, havaya, karıştığı yerden toplanır çıkar. İstemsizce sürüklenircesine hesabın görüleceği mahşer yerine çekilir giderler.⁵¹

3. Mahşer Yeri: Büyük Hesaplaşma

Mahşer yeri ilk insandan sura üfürülmesiyle beraber can veren en son nesle kadar gelmiş geçmiş bütün herkesin toplandığı meydandır.⁵² O meydana insanlar gruplar halinde peygamberlerinin/önderlerinin⁵³ eşliğinde getirilir. Çıt çıkartamaz o gün kimse, izinsiz konuşamaz,⁵⁴ konuşan da ancak doğruyu söyleyebilir. Sağa sola bakamaz eşini dostunu görmek için, korku dolu,

48 Kâf, 50/20; İbrâhîm, 14/48.

49 Kâria, 101/5; Tûr, 52/9-10.

50 Fâtır, 35/41; Kıyâmet, 75/8-9.

51 Zilzâl, 99/6; En'âm, 6/94; İbrâhîm, 14/43.

52 Hüd, 11/103.

53 Câsiye, 45/28; İsrâ, 17/71.

54 Tâhâ, 20/108; Hüd, 11/105.

kaçamak bakışlarla görür etrafını.⁵⁵ Kendisine zor geldiği halde büyük özveriyle, sabırla, dirençle hatalara boyun eğmeyen, doğruluğu varlıklarıyla özdeşleştirenler hariç,⁵⁶ herkes büyük korku ve sıkıntı yaşamaktadır. O gün herkes kendi canının derdine düşmüştür. Kişi özellikle en yakınlarından kaçmak ister,⁵⁷ zira en yalın halini bilen onlardır. O meydanda her kul tek başına hesaba çekilir.⁵⁸

Kulların hesabı yaşadığı hayatın bütün detaylarını kapsar. İnsan o gün ömrünü, özellikle de gençliğini nasıl ve nerede tükettiğinden, malını nerede kazanıp nerede harcadığından, öğrendiği bilgiyi nasıl faydalandığından hesaba çekilmeden bir adım atamayacaktır.⁵⁹ Hesap esnasında hiçbir soru ve cevap tesadüflere bırakılmaz zira her şey vaktiyle kayıt altına alınmıştır.⁶⁰ Büyük bir ciddiyetle ve büyük-küçük ayrımı yapılmadan⁶¹ kayda geçirilen eylemleri, kişiyi o gün ya çok mutlu eder ya da utanç ve pişmanlıktan yerin dibine geçirir.⁶² Amel defterleri yanında olaya şahit olan canlı cansız bütün mevcudat olan bitene tanıklık edecektir. Yapılan, söylenen, niyet edilen bütün hususların ortaya dökülmesi, bütün ihtilafların da tamamen bitirileceği anlamına gelir. Nitekim Kur'an açısından hesap gününün en önemli özelliklerinden biri, insanların uzlaşamadıkları bütün konularda Allah'ın hüküm vereceği gün olmasıdır.⁶³

55 İbrâhîm, 14/42; Şûrâ, 42/45.

56 Buhârî, Ezân, 36; Zekât, 16.

57 Abese, 80/34-36.

58 Meryem, 19/95.

59 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1.

60 Âl-i İmrân, 3/30; İsrâ, 17/13.

61 Kehf, 18/49.

62 Hâkka, 69/19-29.

63 Hac, 22/69.

4. Sonsuz Ceza, Bitimsiz Hüsrân: Cehennem

Doğru-yanlış ayrımı yapmadan istedikleri her hedefe varmak için çabalayanların, arzularına kulluk edenlerin akıbeti açıktır: Onlar sahip olunabilecek bütün güzellikleri dünyadayken yaşayıp tüketmiş, ölümden sonraki hayat için yatırım yapmamışlardır.⁶⁴ Dünyada iken tutkularına ulaşmak için çiğnedikleri kurallar, dolayısıyla umursamadan gasp ettikleri haklar, ve örselledikleri hayatlar sebebiyle onları bekleyen ancak azaptır. Cehennem kapılarında yapılan son “kontrol” buraya gelmenin kazara olmadığını, bilinçli bir tercihin sonucu gerçekleştiğini hatırlatır.⁶⁵ Allah’ın her şeyi kuşatan ve gazabının önüne geçen rahmetine, insandan yana tutumuna rağmen nihayetinde oraya girmeyi hak edenler, bunun için ömür boyu istikrarlı bir şekilde çalışmışlar (!) demektir. Onlar Şeytan’ın iddiasını haklı çıkaran, onun safında yer alan kimselerdir.⁶⁶

Cehennem deyince akla gelen ilk şey, kavurucu bir ateş azabıdır. Cennetteki nimet çeşitliliğine rağmen buradaki azap mönüsü bir hayli kısıtlıdır: Ateş, kaynar su ve irin.⁶⁷ Rabbin bu bitimsiz, devamlı yenilenen⁶⁸ büyük cezalandırmasını anlamak için masumların, güçsüzlerin uğradığı zulmü hatırlamak gerekir. Onlara yapılan seyirci kalanların bigâneliğini, yardım ve yataklıkını hesaba katmadan, vahyin ilkelerinin insanı kötülüklerden korumaya matuf olduğunu anlamadan, Allah’ın gazabının sadece kurallarının ihlalinden kaynaklanmadığını kavrayabilmek mümkün değildir.

64 Ahkâf, 46/20; Râzî, XXVIII, 53; İbn Âşûr, XXVI, 93-95.

65 Zümer, 39/71-72; Mülk, 67/8.

66 Sebe’, 34/20.

67 İbrâhîm, 14/16-17; Nebe’, 78/24-25.

68 Nisâ, 4/56.

Cehennem maddi azabı kadar, pişmanlıktan kaynaklanan ve manevi açıdan içindekileri bitiren azabı da vardır. Her şeyden öte çok şefkatli, merhametli Rab da onları gözden çıkarmıştır, onları aklamaz, konuşmaz, hatta bakmaz bile onlara.⁶⁹ Böylece, çoğu Allah'a kulluk etmeyi kibrine yedirememekten kaynaklanan inkârın, şirkin, doğru yoldan sapmanın, sapıp da daldıkları günahların meyvelerini tadarlar.

5. Sonsuz Mükâfat, Bitimsiz Mutluluk: Cennet

İman edip güzel ve doğru eylemler ortaya koyan müminler, ebedi yurtları olan cennetin kapısına gelirler.⁷⁰ Orada görevli melekler tarafından bir anlamda merasimle, hatırlı konukların karşılandığı şekilde karşılanırlar. Bütün sıkıntılar, zorluklar geride kalmıştır, imanlarının mührünü hayatlarıyla, hayat boyu doğruluğun ardında durmak için verdikleri emeklerinin karşılığını almak üzeredirler.

Cennet yemyeşil, serin ve ferah bir yerdir.⁷¹ Orada her şeyden önce maddi mutluluk ve refah öğeleri dikkat çeker. Cennetliklerin konaklayacağı mekânlar harikulade olduğu gibi, tefrişat da son derece şık ve göz alıcıdır.⁷² Ancak oradaki nimetler ismen ve cismen buradakilere benzese de, esasen eşsizdir.⁷³

Cennetin, maddi zevklerin yanında sönük kalacağı manevi hazları da vardır. Bunlardan biri iman noktasında buluşan aile fertlerinin orada yeniden bir araya getirilecek olmasıdır.⁷⁴ Müminin hayatında rol model olarak eşsiz bir konuma sahip olan

69 Âl-i İmrân, 3/77.

70 Zümer, 39/73-74.

71 Rahmân, 55/64; Nisâ, 4/57.

72 Tevbe, 9/72; Vâkıa, 56/15, Hicr, 15/47, Sâffât, 37/44 vd.

73 Secde, 32/17.

74 Ra'd, 13/23-24; Mü'min, 40/8.

peygamberlerle, salih kullarla tanışmak, bir araya gelmek, Hz. Peygamber’le Kevser başında buluşmak da⁷⁵ cennetin en önemli manevi lezzetlerindedir. Allah’ın hoşnutluğu ise cennet nimetlerinin âlî derecesidir: *“Allah’a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanan, genişliği gökle yerin genişliği gibi olan cennete ve rabbinizin bağışlamasına erişebilmek için yarışın. Bu, Allah’ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.”*⁷⁶ Ona mülaki olmak ise bu nimetin zirvesidir.⁷⁷

75 Mukâtil, IV, 879-880; Taberî, XXIV, 679-682.

76 Hadid, 57/21.

77 Kıyâmet, 75/22-23.

Kur'an, ne sadece bir inanç sistemi ne de insanın hayatını düzenleyen ilkeler bütünüdür. O, her ikisini de birleştiren ve böylece hem dünya hayatını hem de âhiret hayatını anlamlandıran değerler sistemidir.

DÜNYA-ÂHİRET BÜTÜNLÜĞÜNÜN KUR'ÂNÎ TEMELLERİ

Prof. Dr. Mehmet DAĞ
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüce Allah bizim de içinde yaşadığımız bu evrende canlı ve cansız pek çok varlık yaratmıştır. Bitki, hayvan ve insandan oluşan canlı varlık kategorisinde insan, hem beden hem de ruh bakımından yaratılmış mükemmel bir varlıktır. O, akıllı, düşünen, inanan, irade ve sorumluluk sahibi bir yaratıktır. Kendisinde var olan bu niteliklerinden dolayı da yaratılmış varlıklar arasında önemli ve özel bir yere sahiptir. “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.”¹ ayeti de insanın diğer canlılara nazaran üstün ve değerli bir varlık olduğunu ifade eder.

Yüce Allah, özel konuma sahip olan bu bilinçli varlığı, belli bir amaca matuf olarak yaratmıştır. Onu, fitrat olarak bu amacı gerçekleştirebilecek yeti ve kabiliyetlerle donatmıştır. “Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki, nefsinin kötülüklerden arındırana kurtuluşa ermiş, onu kötülüklerle gömen de ziyan etmiştir.”² ayeti, bu bilincin bütün insanların yaratılışında ortak bir fitrat ve bilgisel bir zemin üzerinde geliştiğini gösterir. Bununla birlikte Allah insanı yaratılışındaki kabiliyetiyle baş başa bırakmamış, onu ilahi öğretileriyle desteklemiştir. Nitekim bir hidayet rehberi olarak tüm insanlığa

1 İsrâ, 17/70.

2 Şems, 91/8-10.

göndermiş olduğu Kur'an da “tevhid, âhiret, nübüvvet, ibadet, salih amel, ahlak, adalet, hak ve takva” gibi öğretileriyle insanın bu yaratılış amacını gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu sayede O, razı olduğu bilinçli bireyler yetiştirmeyi ve toplumlar inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu öğretiler Kur'an'da akıl ve vicdanın salt tavsiyeleri olarak kalmamış, aynı zamanda ilahi bir otoriteye kavuşarak emir ve yasaklara dönüşmüştür. Ceza ve mükâfat ile teşvik ve engelleme gücüne kavuşmuştur.

İnsanın yaşamış olduğu bu canlı ve dinamik hayat, ilahi kaynaklı bütün dinlerde olduğu gibi son din olan İslam ve onun temel kaynağı Kur'an'a göre de sadece fizik âlemle son bulmaz, ölüm sonrasında da âhiret dediğimiz farklı bir boyutta devam eder. İnsanın varlık âlemine geldiği ve bu âlemdeki yaşamını sona erdiren ölüm öncesi hayata dünya hayatı; ölümden sonra, dünyada yaptıklarına bağlı olarak yaşayacağı hayata da âhiret hayatı denir. İnsan hayatı, her ne kadar iki farklı âlemden müteşekkil olsa da, Kur'an onları, birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir bütün olarak anlatır. Ruhla bedeninin birbirinden bağımsız yapacağı herhangi bir eylemi kabul etmediği gibi dünya ve âhiretin de birbirinden bağımsız düşünülmesini reddeder. Beden ve ruh gibi birbirine zıt görünen bu iki olguyu belirli alanlarda birleştirir ve aynı saha içerisinde işlev görmelerini sağlar.³

Dünya-âhiret etkileşimi iki yönlü gerçekleşir. Birincisi dünyadan âhirete yöneliktir. Yani öncekinin (dünyanın) sonrakini (âhireti) etkilemesidir. Zira dünya hayatında gerçekleştirilen eylemlerin niteliği insanın kişiliğini şekillendirir. Ortaya konan bu kişilik ve kimlik de dünya hayatıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda insanın âhiret yurdunda yaşayacağı hayatı da inşa eder. İkincisi ise, “Âhiret de dünya da Allah'ındır.”⁴ ayetindeki sıralamada

3 Şehmus Demir, *Dünya Ahiret Bütünlüğü*, Akademi Yayınları, İstanbul, 2008, 75.

4 Necm, 53/25; Leyl, 92/13.

olduğu gibi âhiretten dünyaya yöneliktir. Yani sonrakinin (âhiretin) öncekini (dünyayı) etkilemesidir. Böyle bir etkileşim ve ilişki, bu dünyayı, dini, ahlaki ve sosyal anlamda daha iyi hale getirmeyi hedefler. Kur'an dünya ve âhireti bir bütün olarak sunar ve her ikisinin birbirinden bağımsız ele alınmasını tasvip etmez. Dünya ve âhiret anlayışında bir parçalanma yaşandığında veya dünya ve âhiret olgusu ayrı ayrı ele alındığında, bunun insanların zihinlerine, eylemlerine yansımaları kaçınılmaz olur. Bu da çeşitli dini, ahlaki ve sosyal bunalımlara sebebiyet verecek ve Kur'an'ın ön gördüğü hayat tarzının gerçekleşmesine engel olacaktır. Bu yazıda, Kur'an'ın en önemli ve temel konularından biri olan dünya ve ahiret hayatının bir bütün olduğu, birinin iyi veya kötü olmasının diğerine bağlı olduğu, ayetler eşliğinde ele alınacaktır. Dünya-âhiret dengesi ya da değer sıralaması yerine, her ikisini hayatın merkezine yerleştirerek, Kur'anî bir zihniyet ve kişilik oluşturacak değerler sisteminden bahsedilecektir.

1. Dünya ve Âhiret Kavramlarının Tanımı

Yakın olmak, yaklaşmak anlamındaki “*d-n-v*” kökünden türeyen dünya kelimesi, üstünlük ifade eden bir sıfat olup “*daha yakın, en yakın*” anlamına gelmektedir. Şu görünen, bilinen mevcut hayatın adıdır. Bu âlem için dünya kelimesinin kullanılması, âhirete nispetle insana daha yakın olması ve âhiretin sonradan gelmesindedir. Kur'an'daki olumsuz birtakım nitelemelerden hareketle dünya sözcüğünün, “*kötü olmak, değersiz olmak, basit olmak*” anlamındaki “*denâet*” kökünden türediğini, iddia edenler de olmuştur. Buna göre dünya kelimesinin, “*el-hayatü'd-dünya*” ifadesindeki hayat kelimesinin sıfatı olarak âhiret hayatının mukabilinde “*değersiz, süfli hayat*” manasında kullanıldığı söylenmiştir.⁵ Ancak tercih edilen görüş kelimenin “*yakın olmak*”

5 Râğib el-İsfehânî, *el-Mufredât fi garîbi'l-Kurân*, nşr. Safvân Adnân Davud, Beyrut, 1992, 318-319; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut, 1993, XIV,

manasına gelen “*d-n-v*” kökünden türediği şeklindedir. Kelime-
nin kök itibarıyla her iki anlama gelme ihtimali olsa da âhiretin
mukabili olarak kullanılması; aynı zamanda Allah’ın varlığının,
kudretinin bir işareti olması, onun birincil/esas anlamının “*daha
yakın, en yakın*” olduğu ihtimalini kuvvetlendirir. Buna göre bize
yakın olması, âhiretten önce olması, kıyamete kadar devam ede-
cek sürede canlıların yaşamlarını sürdürmesine uygun biçimde
yaratılması nedeniyle bu âleme dünya ismi verilmiştir. Diğer
yandan Kur’an’da dünya kelimesi, coğrafi değil, dini bir içeriğe
sahiptir. Coğrafi mahalli ifade etmek üzere “*yeryüzü*” anlamına
gelen “*arz*” kelimesi kullanılmıştır.

Kur’an’da ölüm ötesi hayatı ifade etmek için “*a-h-r*” kökün-
den türetilen ahiret kelimesi kullanılmıştır. Âhiret, “*evvel*” keli-
mesinin karşıtı ve “*son*” anlamındadır.⁶ Dini terminolojide ise
âhiret, insanın ölümünden sonra başlayan ebedi, sonu olmayan
hayat boyutudur. Yani dünya hayatının sura ilk defa üflenmesiyle
son bulması, insanların kıyamet gününe kadar berzah âleminde
bekletilmesi ve ikinci defa sura üflenmesi neticesinde ölülerin
tekrar dirilmesiyle başlayacak olan ikinci ve sonsuz âlemdir. Böy-
lece tüm insanlar Rablerinin huzurunda toplanacaklar ve hesaba
çekileceklerdir. Adalet terazisi kurulacak ve her birey dünyada
yaptıklarının karşılığını alacak, ameline göre ya cennete ya da
cehenneme gönderilecektir.⁷

Dünya ve âhiret kavramları, Kur’an’da toplam 199 ayette
geçmektedir. Dünya kelimesi, 111 ayette 114 defa; ahiret keli-
mesi ise 140 ayette 141 defa geçmektedir.⁸ Ayrıca dünya kelimesi

271-274.

6 İbn Manzûr, IV, 11-12.

7 Zümer, 39/68; Mü’minûn, 23/100; Kehf, 18/99; Câsiye, 45/26; Meryem,
19/95 vd.

8 Demir, 13.

için “*el-ûlâ, el-'acile, ed-dâr*”; âhîret kelimesi için ise “*dâru'l-karâr, 'ukbâ*” kelimeleri kullanılmıştır. Küçük sayısal farklılıklar olsa da dünya ve âhîret kavramları arasında dengeli bir kullanımın olduğu görülür. Bu durum onların birbirini çağrıştıran bir bütünün iki ana unsuru ve dünya hayatının âhîret hayatını kazanma yeri olduğunu gösterir.

2. Kur'ânî Bakışla Dünya Hayatı

Dünya kelimesi, Kur'an dilinde, bilinen özelliklerinin olduğu gibi aktarılmasıyla değil, anlam ve değer katıcı niteliğiyle ön plana çıkar. Yani mekânsal değil, ahlakî bir içerik taşır. Nitekim el-hayâtü'd-dünya ifadesi, mutlak olarak dinin emirlerine uygun ahlakî bir hayat tarzını ön görür. Ancak kullanıldığı duruma, ortama ve muhataba göre farklı anlamlar taşır. Böylece el-hayâtü'd-dünya terkipteki olumsuz anlam, bizi bu âlemle değil, sadece bu fani âleme razı olup ebedi saadeti unutmakla alakalıdır.⁹ Kaldı ki evrende yer alan nesnelere Kur'an'da, salt varlıklar olarak değil, Allah'ın mevcudiyetini ve azametini gösteren birer nişane olarak sunulur. Dolayısıyla bu dünya hayatının değerliliği veya değersizliği, insanın ona yüklediği anlama ve kendi yapıp etmelerinin niteliğine bağlıdır. Kur'an, dünya hayatını üç yönlü ele alır.

2.1. Hidayete Götüren Dünya

Kur'an'a göre tüm evren ve evrene ait parçalar Allah'ın fiillerini, eserlerini ve sanatını gösterir. Yerden, gökten, sudan, bitkilerden, hayvanlardan ve hatta insanın kendisinden bahseder ve bunlar üzerinde düşünmeye teşvik eder. Dünya ve içindekilerle alakalı bu yoğun düşünme çabası ve bu yöndeki teşvikler, yaratıcıya ulaşmayı hedefler. İşte dünya bu yönüyle değerli bir yerdir.

9 Yûnus, 10/7

Kur'an, insandan, aksamadan işleyen büyük kâinat sistemini gözlemlemesini ve üzerinde tefekkür etmesini ister. "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, akıl sahiplerine şüphesiz deliler vardır. Onlar ayaktayken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler..."¹⁰ Bu ve benzer birçok ayette Kur'an, evrenin işleyiş kanunlarını açıklamaktan ziyade onlar üzerinde akletmeyi talep eder. Çünkü insan, evrenin işleyişi, nesnelerin fiziki yapısı gibi konuların sistemini vahye ihtiyaç duymadan anlama kapasitesine sahiptir. Ancak inanç sahasına giren birtakım gaybi konuları sınırlı aklıyla kavrayabilmesi mümkün olmadığından birtakım mesajlara ihtiyaç duyar. İşte Kur'an, bir bütün olarak evreni, hidayete ulaşmada bir araç olarak kullanır. Dolayısıyla eşyadan söz ederken, hakkında bilgi vermenin ötesine geçerek Allah'a, onun mükemmel sanatına ve gücüne işaret etmeyi hedefler. Buradan hareketle insan, yaratıcının istediği ve beklediği davranışları kişiliğine yansıtma çaba gösterir.

Bu âlemi tefekkürü neticesinde insan, yaratıcısını bulacak, onun yüceliğinin ve eşsiz kudretinin varlıklar üzerindeki yansımalarını görecek ve hiçbir varlığı ona ortak koşmayacaktır. Kulluğu ve ibadeti sadece O'na tahsis edecektir. Ayet ve hadislerde tefekküre bu kadar önem verilmesinin, sahabenin bir saat tefekkürü altmış yıllık ibadete eşdeğer tutmalarının¹¹ nedeni budur. Zira insanın evrene dair bir düşünce yoğunluğuna girmesi, yaratıcı ile olan bağının kuvvetlenmesine; bu mükemmelliğin karşısında nefsinin basit, değersiz olduğunun farkına varmasına ve varlığının nedeni olan ibadete ve taate yönelmesine vesile olur.

10 Âl-i İmrân, 3/190-191.

11 Rivayetler için bkz: Ebû Şuca' el-Hemezânî ed-Deylemî, *el-Firdevs bime'sû-ri'l-hitâb*, nşr. es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut, 1986, I, 421; II, 56.

İşte dünya hidayete giden yolda bir araç olması nedeniyle değerlidir. Zira dünya Allah'ın sıfatlarının tezahür ettiği bir alandır. Bu niteliğiyle dünya, basit, değersiz ve nefret edilmesi gereken bir yer değildir. Aksine ayetlerde de belirtildiği gibi üzerinde tefekkür edilerek dinin emirlerine göre bir hayat belirlemede önemli ve değerli bir alandır.

2. 2. İmtihan Alanı Dünya

Dünya ve âhîret, insanın iki hayat evresini oluşturur. Her ikisi bir bütündür ve dünya olmadan âhîret hayatının bir manası ve değeri yoktur. Değeri, dünya hayatının varlığına bağlıdır. İnsanın dünya hayatındaki davranışlarının niteliği, âhîrette süreceği hayatın şeklini de belirler. Dünyanın bu özelliğine bağlı olarak Kur'an, "Hiç şüphesiz biz insanı, karmaşık olan bir damla sudan yarattık. Onu denemekteyiz. Bundan dolayı onu işiten ve gören yaptık."¹² buyurarak dünyanın, büyük bir imtihan alanı olduğunu ve insanın da bu dünyaya imtihan için geldiğini ifade eder. Yine, "Hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratan O'dur."¹³ ayeti, dünyanın, insanın iradesini kul lanarak güzel, doğru ve ahlakî eylemlerde bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak için yaratıldığını anlatır. Dolayısıyla dünya, insan için yaratıcının istediği doğrultuda kişiliğini oluşturması, iyiliği tavsiye kötülükten sakındırmak suretiyle ıslah etmesi gereken bir mekandır. Kısacası dünya, âhîrette biçilecek bir tarladır ve bu yönüyle de önemlidir, değerlidir.

İnsanın dünya hayatında karşılaştığı imtihanlar çok çeşitlidir. "Biz mutlaka sizi biraz korku, biraz açlık ya da mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz. Sen sabredenleri müjdele!"¹⁴

12 İnsân, 76/2.

13 Mülk, 67/2.

14 Bakara, 2/155.

ayeti, insanın karşılaşacağı imtihan türlerini anlatır. Bu büyük imtihan alanında/dünyada insan,

- ruh halini alt üst eden korku ile
- bedenini etkileyen açlıkla, kıtlıkla, doğal afetlerle
- mali varlığının, iflas ve diğer nedenlere bağlı olarak azalmasıyla
- gerek kendisi ve gerekse sevdiklerinin canlarına gelen muşibetlerle

sınava tabi tutulur. Bütün bu imtihanlarla insan, Allah'a olan bağlılığını sürdürmeli ve bu olumsuzluklara karşı göstereceği sabrın, âhirette elde edeceği mahsul olduğunu düşünmelidir. Bu nedenle aşırılığa kaçmadan ölçü ve ahenk içerisinde dünyaya gereken değeri vererek, bu sınamalara direnç göstererek âhireti kazanmanın yolunu bulmalıdır.

2. 3. Aldatıcı Dünya

Kur'an'a göre basit, değersiz ve sevimsiz olan dünya, kişiyi Allah'ı anmaktan alıkoyan, yaratılış gayesinden uzaklaştıran ve âhiret düşüncesi üzerine kurgulanmayan dünyadır. Kur'an'da dünya hayatı sürekli âhiret hayatıyla ölçülüp değerlendirilir, bireyin dünya hayatı uğruna âhireti bırakması ve sorumluluktan kaçması kınanır. Yoksa dünya, hayat olarak kınanmamaktadır, insanın dünyevileşme süreci eleştirilmektedir. İşte bu çerçevedeki dünya hayatını Kur'an, şöyle nitelendirir:

a) Dünya hayatı oyun ve eğlencedir. Kur'an'da dünya hayatının oyun ve eğlence olarak nitelendirilmesi, hem dünyevî hayatın aldaniş vesilesi olması hem de dünya nimetlerinin âhiretteki nimetlere göre daha az değerli olmasıyla ilgilidir. *“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Elbetteki âhiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hala akıllanmayacak*

mısınıız?"¹⁵ Bu ve benzer ayetler, hayatı zevkten, lüks ve rahat yaşamdan ibaret sayanlar için dünya hayatını sonu karanlık bir gafletten, faydasız bir oyuncaktan ibaret olduğunu vurgular. Aslında dünya hayatı boş ve gayesiz yaratılmamıştır. Kendisi de yüce gaye için yaratılan insan, ne yazık ki bu hayatı ahlakî olmayan davranışlarıyla oyun ve eğlenceye çevirmiştir.

b) Dünya hayatı metâ-ı gururdur, faydası kalıcı olmayan, değersiz ve gelip geçicidir. "...*Dünya geçimliği azdır. Âhîret, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır...*"¹⁶ ayeti, bu âlemdeki keyfin çok kısa ömürlü olduğunu, dünyevî hayattaki metanın âhîrettekine göre çok az olduğunu anlatır. Çünkü kadın, erkek, çocuk, altın, gümüş gibi dünya nimetlerinin tamamı gelip geçici ve aldattıcı menfaatlerdir.¹⁷ Elmalılı'nın ifadesiyle serap gibi parıldar, bulut gibi geçer gider.¹⁸ Kur'an da, "*Dünya hayatı aldattıcı metadan başka bir şey değildir.*"¹⁹ buyrulurak dünyevî hayatın bîzatihi kendisinin aldattıcı bir meta olduğu vurgulanır.

3. Dünya Âhîret Bütünlüğü

Kur'an, dünya ve âhîreti bir bütün olarak sunar. Âhîreti önelemekle birlikte ne dünya için âhîret, ne de âhîret için dünya terk edilmemelidir. Dünya ve âhîret varlık olarak iki farklı alanı ifade etse de fonksiyonel anlamda bir bütünün iki yarısı gibidir. Hz. Peygamber de, "*Sizin en hayırlınız dünyası için âhîretini, âhîreti için de dünyasını terk etmeyendir.*"²⁰ buyurur. Dünya ve âhîret kelimeleri, "*karı-koca*", "*çocuk-anne*", "*ölüm-hayat*" gibi biri diğerini çağrıştıran kelime grupları gibidir ve sürekli birbirlerini

15 En'âm, 6/32.

16 Nisâ, 4/77.

17 Âl-i İmrân, 3/14.

18 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1936, II, 1246.

19 Âl-i İmrân, 3/185

20 Münâvî, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*, Beyrut, 1972, III, 499.

hatırlatırlar. Dünya denildiği zaman hemen akla âhiret; âhiret denildiği zaman da dünya gelir.²¹ Dolayısıyla işlenen her amel, dünya ve âhiret odaklı olmalıdır. O zaman Müslüman birey ve toplumlar, dini-ahlakî ilkeler çerçevesinde işleyecekleri salih amellerle her iki hayatı da inşa ederler. Dolayısıyla bu hayat anlayışı, Müslümanları sürekli çalışmaya, gelişmeye ve içinde yaşadıkları dünyayı Allah'ın emirleri doğrultusunda imar etmeye motive eder. İşte Kur'an da, birbirinden ayrıştırılmış dünya-âhiret anlayışının yanlışlığına vurgu yaparak dengeli bir hayat anlayışını teşvik eder.

“Öyle insanlar var ki, (sadece), ‘Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada ver.’ diye dua ederler. Böyleleri, âhiretin nimetlerinden nasip alamayacaklardır. Ama içlerinden öyleleri var ki, ‘Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver. Bizi ateşin azabından koru.’ diye dua ederler. İşte onlara kazandıklarından bir nasip vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir.”²², “Allah'ın sana verdiklerinden âhiret yurdunu ara. Ama dünyadan da nasibini unutma.”²³ ayetleri, her iki hayatla ilgili bütüncül anlayışı net bir şekilde ortaya koyar. Allah'ın belirlediği ilkelere göre hayat sürenler, hem dünya hem de âhiret saadetini elde ederler.

Kur'an, insanın dünyaya ait bireysel ve toplumsal vazifelerini, âhiretle irtibatlandırarak disiplin altına alır ve bu tavırları ibadet olgusu içinde değerlendirir. Yüce Allah, “Eğer borçlu zor durumdaysa genişliğe çıkıncaya kadar ona mühlet verin. Darda olan borçluya alacağınızı bütünüyle bağışlamanız ise, bir bilerseniz, sizin için daha hayırlıdır.”²⁴ buyurarak, insanların ekonomik ilişkilerde başvurduğu borç vermeyi, dini alana çekerek âhiret saadeti

21 Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul, ts., 78.

22 Bakara, 2/200-201.

23 Kasas, 28/77.

24 Bakara, 2/280

için bir yatırım olarak sunar. “*O halde hayır işlerinde yarışın...*”;²⁵ “*Kim bir iyilik getirirse, ona getirdiğinin on misli vardır.*”²⁶ ayetleri de, insanlar arasındaki erdemli ilişkilerin, kişileri bu dünyada yücelteceğini ve toplumsal ahlakı kalıcı hale getireceğini, aynı zamanda âhirette de bunların karşılığının kat kat verileceğini garanti eder. Yine Yüce Allah, “*Hiç şüphesiz Allah size, emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.*”²⁷; “*Ey iman edenler! Allah için adaleti gözetip ayakta tutan şahitler olunuz. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adil olun. Bu Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır...*”²⁸ buyurarak, adaletin dünyada ahlakî düzeni ve toplumların ayakta kalmasını sağlayan önemli bir kurum olma yanında âhiret saadetinin de temel şartlarından olduğunu ifade eder. Nitekim Hz. Peygamber adaletten ayrılanların sonunun cehennem olduğunu bildirir.²⁹

İfade ettiğimiz ve edemediğimiz dünya ile ilgili tüm eylemler, ayetlerde de vurgulandığı gibi sadece maddi fiiller olarak değil, aynı zamanda ibadet olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla kul, dünya için yaşarken aynı zamanda âhiret için de yaşar. Kur’an’a göre âhiret duygusundan yoksun ve sadece dünya hayatı ile sınırlı hiçbir amel yoktur. Tüm amellerin, davranışların temel gayesi, Allah’ın rızasını elde etmektir.

Kur’an dünyevî fiiller gibi ibadetleri de âhiret bütünlüğü içerisinde değerlendirir. İbadetlerin hedefi, bireyi ve toplumu disipline ederek ıslah etmektir. Yaratıcısıyla arasındaki tüm engelleri kaldırmaktır. Kulluğun ve Allah’a itaatın günlük hayattaki tezahürü olan ibadetler, sadece âhirete yönelik değil aynı

25 Bakara, 2/148.

26 En’âm, 6/160.

27 Nisâ, 4/58.

28 Mâide, 5/8.

29 İbn Mâce, Ahkâm 3.

zamanda dünya hayatındaki yaşam biçimini belirlemede önemli işleve sahiptir. Örneğin Müslümanların her gün yerine getirme zorunda oldukları namaz, sırf dini bir sorumluluk olarak yerine getirilen bir vazife değil, bireysel ve toplumsal davranışlarda karşılığı olan bir ibadettir. Zira Yüce Allah, “Şüphesiz namaz, hayasızlıktan ve her türlü kötülükten alıkoyar.”³⁰ buyurur. O halde Müslüman birey hem namaz kılıp hem de belirlenen ilahi emir ve tavsiyeleri yerine getirmiyorsa namazın hakikatine, ruhuna nüfuz edememiş demektir. Nitekim İbn Abbas, iyi davranışlara sevk etmeyen, kötülüklerden uzaklaştırmayan namazın kişiyi Allah’tan daha fazla uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramayacağını belirtir.³¹ Namazla birlikte Kur’an’da zikredilen zekat ibadeti için de durum aynıdır. Yüce Allah, “Mallarının bir bölümünü sadaka olarak al ve bu yolla onları temizle ve günahlardan arındır.”³² buyurur. Bu ayet zekatı, insanı dini anlamda tatmin eden bir ibadet olması yanında servetin temizleyicisi olarak anlatır. Kişi kendisine verilen dünya nimetini, sırf Allah’ın emri olduğu için fakirlerle bölüşerek hem toplumda gelir adaletsizliğinin ortadan kalkmasına katkıda bulunmuş olur hem de ilahi emri yerine getirdiği için âhirette karşılığını alır. Namaz ve zekatla ilgili bireysel ve sosyal hedefler, tüm ibadetler için geçerlidir.

4. Dünya ve Âhîret İşlerinde Denge

Kur’an’ın ön görmüş olduğu dünya-âhîret bütünlüğü anlayışının, yani dünya hayatında rahat ve huzurlu bir yaşam, akabinde de âhîret hayatında mutluluğun gerçekleşmesi, dünya ve âhîret işlerinde ölçülü olmaya bağlıdır. Birinde ölçüyü kaçırmak ve aşırıya gitmek diğerine zarar verir.

30 Ankebut, 29/45

31 Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kurân*, nşr. Abdu’l-Muhsin et-Türkî, 2001, XVIII, 408.

32 Tevbe, 9/103.

Şüphesiz insan bu kısa ömründe hayatını en güzel şekilde yaşamak ve tamamlamak ister. Bunun için de çok çalışmayı ve kazanmayı arzu eder. Bu çaba, “Öyle insanlar var ki, (sadece) ‘Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada ver’ diye dua ederler. Böyleleri, âhiretin nimetlerinden nasip alamayacaklardır.” ayetinde ifade edildiği şekilde olmamalı, dengeli ve ölçülü olmalıdır. İnsanı felakete sürükleyebilecek mala karşı aşırı hırs göstermeden, “Ey Rabbimiz, bize bu dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver.” düsturuyla her iki hayat arasında denge kurulmalıdır. İnsan, kendisini Rabbi ni unutmaya, dinin emir ve yasaklarını dikkate almamaya sevk edecek derecede dünya işlerine zaman harcamamalıdır. Kazandığı malı, cimrilik yaparak biriktirmeden; cömertlik adına da savurganlık yapmadan, yani israf etmeden dinin ve toplumun yararına harcamalıdır.

Âhiretin dünyada kazanıldığı gerçeğinden hareketle Müslümanlar dünyada ibadetlerini eksiksiz yapmak zorundadır. Dünya işlerinde ölçülü olması gereken Müslüman ahiret hayatının azığı olan ibadetlerinde de ölçülü olmalıdır. İbadetleri eksik yapmayı ifade eden tefritten de, kendini helak edecek derecede nafile ibadetlerde aşırı gitmeyi ifade eden ifrattan da kaçınmalıdır. Hz. Peygamber, “Dinde aşırılıktan sakının. Çünkü sizden öncekiler dinde aşırı gittiklerinden dolayı helak oldular.”³³ buyurarak, ümmeti her türlü aşırılıktan men etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber Abdullah b. Amr’ı, geceleri ibadetle, gündüzleri de sürekli oruçla geçirdiği için uyarılmış ve “Sürekli böyle yaptığında gözlerin çöker, nefsin yorulur. Şüphesiz nefsin için de ailen için de bir hak vardır. Bu nedenle bazen oruç tut, bazen tutma. Bazen namaz kıl, bazen uyu.”³⁴ buyurmuştur. Kur’an, dünyayı ön plana çıkararak inanç, ahlak ve sosyal davranışları dikkate alarak, dünya hayatıyla alakalı olumsuz birtakım vurgular yapmıştır. Bunlar örnekte de

33 Nesâî, Menâsikü'l-hac, 217.

34 Buhârî, Teheccüd, 20.

görüldüğü gibi bazı sahabiler ve daha sonraki dönemlerde bazı mutasavvıflar tarafından yanlış algılanmış, âhireti merkeze alıp dünyayı öteleyen bir anlayış ortaya çıkmıştır. İşte dünya-âhiret bütünlüğünü zedeleyen bu sorunlu yaklaşımı reddederek âhirete yönelik eylemlerimizde dengeli bir yaşam belirlememizi sağlayan düsturu yine Hz. Peygamber koymuştur: “Allah katında ibadetlerin en hayırlısı, az da olsa devamlı olanıdır.”³⁵

Sonuç

Kur’an (İslam), dünya-âhiret konusunda, önceki dinlerden Yahudiliğin aşırı dünyevilik Hristiyanlığın da baskın uhrevilik anlayışını reddetmiş, dünya ve âhiret bütünlüğü anlayışını ortaya koymuştur. Zira dünya da âhiret de Allah’ındır. Birini elde etmek için diğerini reddetmek gerekmez. Kur’an’a göre dünya hayatı mutlak olarak kötü, çirkin, değersiz değildir. Onu değersiz kılan, insanların ortaya koydukları davranışların niteliğidir. İnsanın, ilahi emirler doğrultusunda Allah’a ve yaşadığı topluma hayırlı hizmetler sunduğu hayat, hayırlı bir hayat; nefsi arzularını, hırslarını hâkim kıldığı hayat ise kötü ve değersiz bir hayattır. İşte Kur’an’ın kaçınılmasını istediği hayat budur. Kur’an, kulun bireysel, toplumsal, siyasi, iktisadi, dini hayatındaki ödevlerini, Allah’ın koymuş olduğu ilkeler çerçevesinde yapmasını ister. Çünkü Kur’an, ne sadece bir inanç sistemi ne de insanın hayatını düzenleyen ilkeler bütünüdür. O, her ikisini de birleştiren ve böylece hem dünya hayatını hem de âhiret hayatını anlamlandıran değerler sistemidir.

35 Buhârî, İmân, 32.

Davranışlar insanın inanç ve tercihlerinin, gidişatının habercileridir. Müminlerin davranışları da onların âhirete imanlarına ve bu iman bilinciyle yaşadıklarına şahitlik edici olmalıdır.

HADİS RİVAYETLERİ EKSENİNDE ÂHİRET BİLİNCİ

Dr. Fatma AKDOKUR
Emekli Öğretim Üyesi

İnsan, hiçbir şey değilken yaratılıp¹ üstün vasıflarla (akıl, bilinç, idrak vs.) donatılmış² bir varlıktır. Yaratılış amacı yalnızca Allah'a kulluk olarak belirlenirken,³ emaneti yüklenebilme⁴ kabiliyeti ile yeryüzüne de halife kılınmıştır.⁵

Allah'ın (cc) insanları yeryüzüne halife kılmakla birlikte onları başıboş bırakmayıp peygamberler göndermesinin pek çok hikmeti bulunmaktadır. Bu hikmetlerden biri, âhirete iman bilgisine ilişkindir. Âhirete iman, peygamberlerin insanlara ulaştırdığı ilâhî mesajların esası olan Allah'a iman ile birlikte zikredilirken, imanın hayat buluşu ise "salih amel" ile mümkün görünmektedir.⁶

Hz. Peygamber (sas), içinde yetişip hidayet çağrısı ile görevlendirildiği müşrik toplumun yanlış kabullerini düzeltmek üzere öncelikle, tevhit inancının yanı sıra, âhiret hayatının varlığının altını çizmiş; âhiret inancına sahip olmayan müşriklere her fırsatta, öldükten sonra diriltileceklerini hatırlatmıştır. Rivayet edildiği üzere, bir gün azılı inkârcılardan biri, elindeki çürümüş kemikleri

1 Meryem, 19/67.

2 Tin, 95/4.

3 Zâriyât, 51/56.

4 Ahzâb, 33/72.

5 Bakara, 2/30.

6 Bakara, 2/62; Mâide, 5/69.

ufalayıp rüzgâra savurduktan sonra Hz. Peygamber'e (sas): "Ey Muhammed, Allah şu savurduğum kemikleri mi diriltecek?" diye sorar. Resûlullah (sas): "Evet, Allah onu diriltecek... Sonra seni öldürecek; sonra seni yeniden diriltecek ve sonra da seni cehenneme sokacak!" diyerek cevap verir.⁷ Bu olay üzerine vahiy, gayet açık bir şekilde Hz. Peygamber'i (sas) teyit eder: "İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi? Oysa bak, şimdi o, açıktan açığa bize karşı duran biri olmuştur. Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve 'Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?' diyor. De ki: 'Onlan ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.'⁸

Dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayat olarak tanımlanan âhiretin,⁹ bu "her türlü yaratmayı bilen Yüce Allah'ın" kudretine istinaden imkânı konusunda Hz. Peygamber (sas), müminlere de, anlayabilecekleri ve idrak gözüyle kavrayabilecekleri kevnî ayetlere dikkat çekerek, güzel bir öğreticilikte bulunmuştur. Bir hadis rivayetinde nakledildiğine göre, bir sohbet esnasında sahabilerden Ebû Rezîn el-Ukaylî ile Hz. Peygamber (sas) arasında mealen şöyle bir diyalog geçer:

– Ya Resûlullah, Allah ölüleri nasıl diriltir; buna dair mah-lûkatta bir delil var mıdır?

– Sen, hiç kavminin yaşadığı vadiden kurak bir zamanda geç-medin mi?

– Elbette geçtim.

– Peki aynı yerden orası yeşermiş, bitkilerinin boy vermiş olduğu zamanda da geçtin mi?

– Tabii ki geçtim.

7 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX. 554.

8 Yâsîn, 36/77 – 79.

9 Bekir Topaloğlu, "Âhiret", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 543.

– Daha sonra geçtiğinde yine kupkuru olmuştu, değil mi?

– Evet!

– İşte Allah ölüleri de böyle diriltir ve bütün bunlar da mahlûkattaki delillerdir.¹⁰

Hz. Peygamber’in (sas) yine bir başka zaman kendisine sorulan “iman nedir” sorusuna verdiği cevapta âhirete iman, mümin olmanın şartlarından biri olarak sayılmıştır.¹¹ Bu esas, inanan insana her daim dikkatli olma bilincini kazandırıcıdır. Zira hayat, yalnızca bu dünyada varlık göstereceğimiz bir bağış değil; aynı zamanda öte dünyada yani âhirette de bizi “diri” kılacak bir varoluştur. Ölüm sadece insanın bir varoluştan ötekine seyredişinde bir ara geçittir. Üstelik müminlerin ölüm ile barışıklığı da âhirete iman ile doğrudan ilintilidir. Hz. Peygamber’in (sas) ashabına kabirlere gittikleri zaman: “*Selam size bu kabirde yatan müminler ve Müslümanlar, inşallah biz de peşinizden geleceğiz. Allah’ın bizi de sizi de bağışlamasını dilerim.*” diye dua etmelerini öğütlediğine dair hadisi¹² bize, hayatın öldükten sonra da devamlılığı bağlamında önemli bir hatırlatmadır.

Âhîret inancı, insandaki birçok olumsuz duygu ve tutuma karşı bir panzehir gibidir. Yok iken var edilen insan için ‘son’un da yokluk olma ihtimali kabul edilir değildir. Yokluk, hiçlik duygusu insanın bu dünya hayatını, yaşadıklarını ve yapıp etmelerini anlamsızlaştıran; yeryüzünde bir halife olarak cehd ile çaba sarf edip orayı ma’mur kılmasını, diğer insanlarla dayanışmada olup iyilikler geliştirmede yardımlaşmasını değersizleştiren bir hâldir. Oysa âhîret hayatına olan inanç, “hayat” vasfını haiz oluşu itibarıyla insanı gelecek konusunda yokluk ve hiçlik endişesinden kurtarır, umudunu daim kılar. İnsanın dünyayla ilişkisini

10 Ahmed b. Hanbel, IV, 11.

11 Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1.

12 Müslim, Cenâiz, 104.

dengeler; niyet, söz ve davranışlarına değer katarak onu sorumluluk bilinciyle harekete geçirir; böylece insan hem bu dünyasını bereketlendirir hem öte dünyasını güzelleştirir. Bu vasıftaki bir iman, aynı anda iki dünyanın inşa ve imarını temin edicidir. Allah'ın rızasına dayalı bir niyetle güzel, salih davranışların sahibi olan insan, dünya hayatında temenninin ötesinde huzur bulurken, âhîret hayatında da cennetteki yerini kurmayı umar; kötü tutum ve davranışlarıyla dünya hayatını hem kendisine hem başkalarına zindan eden de cehennemdeki yerini hazırlar. Bir hadisinde Hz. Peygamber'in (sas) bu hususa dair uyarısı oldukça dikkat çekicidir: “Kulun kalbi doğru oluncaya kadar imanı dosdoğru olmaz. Dili doğru oluncaya kadar da kalbi dosdoğru olmaz. Komşusunun kendisinden bir kötülük gelmeyeceğine emin olmadığı kimse de cennete giremez.”¹³ Yine bir başka hadis rivayeti de şöyledir: “Şüphesiz ki doğruluk hayra ve iyiliğe yöneltir. İyilik de cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında doğrucu (sıddîk) diye yazılır. Yalancılık, yoldan çıkmaya sürükler. Yoldan çıkma da ateşe götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında çok yalancı (kezzâb) diye yazılır.”¹⁴

Âhîret hayatı, dünya hayatının aksine geçici değil ebedî bir hayat dönemidir ve bu ebedî hayat ancak dünya hayatı ile ikame edilebilir. Buna göre “Akıllı kişi kendisini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Âciz kişi ise arzularına uyup bir de Allah'tan (bağışlanma) umandır.”¹⁵ Hz. Peygamber'e (sas) nispetle nakledilen bu hadisten anlaşılan, aklını doğru kullanabilen insanın, dünya hayatını sorumluluk bilinciyle ve özenle yaşamasının ne kadar değerli olduğudur. Bu bilinçteki insan, yapıp ettiklerini sürekli muhakeme ederek âhîret hayatını da etkileyen hatta doğrudan onu belirleyen bir fırsata sahip olduğunun farkına

13 Ahmed b. Hanbel, III, 198.

14 Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103 – 105.

15 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 25.

varır; ölümden sonrasında hesabın zorluğu karşısında Allah'ın lütfu ve merhametiyle acziyet yaşamamayı umar. Ayrıca bu bilincin insanın kendini bir hesap içinde tutmasını, diğer insanlarla ve içinde bulunduğu kâinattaki her varlıkla olumlu ve yararlı, en azından kötülükten uzak bir ilişki geliştirmesini de sağlar. Bu durum da yeryüzünde daha yaşanabilir, adaletli ve barış içinde bir hayatı intaç eder.

Din olarak İslam, bütün umdeleriyle insanların dünya ve âhiret mutluluğuna erişmelerini sağlayıcıdır. Her insan hep iyinin, doğrunun ve adâletin arayışında olsa da içine doğduğu dünyaya hayatında bunun tam olarak mümkün olmadığını da aklen ve tecrübî olarak bilir. Bu imkânsızlık kimi zaman bizzat insanın kendi seçimlerinin yanlışlığından kaynaklanır; kimi zaman da diğer insanların farklı tercihlerinden. Bu farklılıklar telafi edilebilir ya da edilemez sonuçlar üretebilir. Âhiret inancı bu anlamda, iman edeni yanlış yapmaktan alıkoyucu bir iç dinamikle salâh üzere davranmaya iterken, maruz kalınan haksızlıkların dünyaya hayatında telafisinin mümkün olmadığı zamanlarda da ilâhî adaletin tecelli edeceği bir günün umuduyla üzüntü ve ıstıraptan korur. Bu bağlamda bir hadisinde Hz. Peygamber'in (sas) şöyle dediği nakledilmiştir: “(Kıyamet gününde) tüm haklar sahiplerine verilecektir. Hatta boynuzsuz koyunun boynuzlu koyundan hakkı alınacaktır.”¹⁶ Yine bir başka hadis rivayetinde nakledildiği üzere Hz. Peygamber'in (sas) şu sözleri, adaletin ikamesinin zorluğu ile beraber, tarafların haksızlık yapmaları durumunda karşılaşılabilecekleri kötü durumu hatırlatıcı olarak önemlidir: “Ben, ancak bir insanım. Davalarınızı bana getiriyorsunuz. Bazılarınız delilini ifade etmede bir kısmınızdan daha başarılı olabilir ve ben de ondan dinlediklerime göre karar veririm. Şayet ben, herhangi birine kardeşinin hakkı olan bir şeyin verilmesine hükmedersem, o

16 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 2.

kimse bunu almasın. Çünkü ben (bu hükümlerle) ona ateşten bir parça vermişimdir.”¹⁷

Kıyamet, haşr, hesap, cennet ve cehennem âhîret inancıyla bağlantılı aşama ve hâllerdir. Her insanın ölümünün kendisi için bir kıyamet olduğu yönündeki ikaz edici kabulle birlikte bütün varlık âleminin ölümü sonrasındaki genel dirilişi kapsayan kıyamet, bu anlamda zorlu zamanların da adıdır. Hz. Peygamber’e (sas) nispetle nakledilen birçok hadis rivayetinde inananları o zorlu zamanlarda rahata ulaştıracak, sıkıntılarını giderip huzura kavuşmalarını sağlayacak ameller örneklenerek teşvik edilmektedir: “Kim bir Müslümanın dünya sıkıntılarından bir sıkıntıyı giderirse, Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim darda kalan bir kimsenin işini kolaylaştırırsa, Allah da dünya ve âhirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da dünya ve âhirette onun ayıplarını örter. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da onun yardımcı olur.”¹⁸ “Kim darda kalan borçluya zaman tanırsa yahut (alacağını tamamını veya bir kısmını) borçluya bağışlarsa, Allah onu, başka hiçbir gölgenin (himayenin) olmadığı kıyamet gününde kendi arşının gölgesinde (himayesinde) gölgelendirecektir.”¹⁹ “Kim din kardeşinin ırzını/onurunu savunursa Allah da kıyamet günü o kimsenin yüzünü cehennemden korur.”²⁰

Cennet ve cehennem ise, âhîret hayatında dünyadaki amelere karşılık olarak gidilecek ve insanların daha dünyada iken kendileri için döşedikleri mekânlar olarak müminin hayatında önemli birer motivasyon sebebidir. Aslında bütün olarak âhîret hayatı diye ifade edilen öteki yaşamın sürdürülebilir mekânlarıdır cennet ve cehennem. Hz. Peygamber’den (sas) nakledilen

17 Buhârî, Ahkâm, 20; İbn Mâce, Ahkâm, 5.

18 Ebû Dâvûd, Edeb, 60

19 Tirmizî, Büyü’, 67.

20 Tirmizî, Birr, 20.

çok sayıdaki hadis rivayeti, cenneti kazanmanın veya cehenneme müstahak olmanın dünya hayatında insanın yapıp etmelerine nasıl da bağlı olduğunu ortaya koymaktadır: “Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan hiç kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiç kimse de cennete giremez.”²¹ “Hayâ imandandır, imanın yeri ise cennettir. Kötü söz insanlara sıkıntı verir, sıkıntının yeri de cehennemdir.”²² Bu anlamda sıralanabilecek çok sayıdaki hadis rivayeti, iman amel münasebetini olduğu kadar, insanların diğer insanlarla olan ilişki ve tutumlarının kendi akıbetlerini nasıl etkilediğini, dolayısıyla dünya hayatı ile âhîret hayatının birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu da ortaya koymaktadır.

Öte yandan âhîret inancının yalnızca bireysel davranışları değil, sorumluluk makamlarındakilerin mesul konumda oldukları insanlar ve toplumlara karşı davranışlarını da âdil, hakkaniyetli ve dürüstlüğü gözetir yönde geliştirici etkisi vardır. Yöneticiler olarak toplumlarında sorumluluk üstlenmiş olanlar, “Müslümanlardan bir topluluğun başına yönetici olup da onları aldatarak (adaletsizlik yapıp) ölen hiç kimse yoktur ki Allah ona cenneti haram kılsın!”²³ sözleriyle uyarılırlar. Ayrıca ortaya çıkan anlaşmazlıkları ve sorunları adaletle çözüp bireysel ve toplumsal vicdanı rahatlatma makamındaki hâkimler de şöyle ikaz edilmektedir: “Hâkimler üç sınıftır: Birisi cennette, ikisi ateştedir. Cennetteki hakkı bilip onunla hüküm verendir. Hakkı bilip hükümde haksızlık eden ateştedir. İnsanlar arasında bilgisizce hüküm veren de ateştedir.”²⁴ Anlaşılacağı üzere âhîrete iman, bütün insanları bu dünya hayatında bireysel ve toplumsal tüm ilişkiler bakımından öz denetim altında olmaya sevk edici bir inançtır.

21 Müslim, İmân, 148.

22 Tirmizî, Birr, 65.

23 Buhârî, Ahkâm, 8.

24 Ebû Dâvûd, Akdiye, 2; İbn Mâce, Ahkâm, 3.

Her bir inancın insan davranışlarına etkisi inkâr edilemez. İnsanın yapıp ettikleri esasta ya bir kabul, bir inanış veya reddedişin alameti, işaretidir. Diğer bir ifade ile davranışlar insanın inanç ve tercihlerinin, gidişatının habercileridir. Müminlerin davranışları da onların âhirete imanlarına ve bu iman bilinciyle yaşadıklarına şahitlik edici olmalıdır.

Âhiret inkârı tek başına değildir, bir paket içinde diğer aparatlarıyla beraber gelir. Allâh'ı, vahyi, peygamberi, kutsal kitabı, mucizeyi vb. inkârla birlikte bir takım oluşturur.

ÂHİRET İNKÂRCILARI: HIÇLİĞİN KUCAĞINDA ERİYENLER!

Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU
Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Mark Twain şöyle der: “Yok olmak beni korkutmuyor, çünkü doğmadan önce –yüz milyon yıl– bu yokluğu denedim. Hepsi toplansa bütün bir yüz milyon yılda çektiğimden daha fazlasını bu hayatta bir saatte çektim.” Twain’in ölüm sonrası hayatı yani âhireti açıkça reddeden bu sözlerini nasıl yorumlarsınız bilemem ama ben anladığımı söyleyeyim. Bu inkâr ilanında, kendini aldatmanın sınırına dayanmış donuk bir ruhun sessiz korku çılgılığını duyar gibiyim. İçinde yumrulaşmış habis kütleyi dışına atamayan hasta bir göğsün kesik kesik hırlamasına benzer bir dünyevî hırs ve tutku tıkanmışlığının sessiz çılgılığıdır bu. İçinde tutuşan ateşi dışarıya hissettirmemek için umurunda değilmiş gibi gamsız, boş vermiş edası sergileyen ama giderek harlanan alevleri söndürmek için yaşını içine akıtan bir çaresizliğin ilanıdır sanki. Elinden gelse imkânsız olanı mümkün kılmak için her şeyini feda etmeye hazır bir ruhun sahte kabadayılanmasıdır. Diliyle hiçlikten gelip hiçliğe döndüğünü tınmadan söylese de, hiçliğin zifiri karanlık çukuruna düşmenin ne demek olduğunu sezen, hisseden kalbi yalanlar onu. Yiğitliğe leke vurmamak adına ne kadar gizlerse gizlesin, kırılan fay alttan alttan vurup üstündekini nasıl savurursa, dizginlenemez korkular da derinlerden haykırır tüm gücüyle, sarsar inkârcı ruhu en ince zerresine kadar!

Hız. Musa'nın firavununu hatırlar mısınız? Hani şu Mısır inancında hem kral hem tanrının oğlu sıfatına sahip tanrı-kral firavun! Musa peygamberin can düşmanı, ilahlık iddiasından milim taviz vermeyen, kibri sarp dağları aşan, halkına gâvur eziyeti çektiren, azgınlığın tüm sınırlarını delik deşik eden sahte tanrı! Son nefesinde dize gelip iman eden ama imanının Allah katında pul kadar değeri olmayan¹ sadist kral! Dışarıdan bakıldığında Musa'nın İlahı'na ulaşmak için kuleler inşa ettirecek kadar cesur ve kabadayı, fakat içinde bir fare kadar korkak ruhlu! Sahte yiğitliğin ardına saklanan zavallı bir cüce ruh!

Gelin bir ateistin daha ölüm hakkındaki sözlerine kulak verelim: "Ölünce basitçe gitmiş olacağım. Ölüm bana şimdinin güzel hissini veriyor. Şu anda, burada ve şimdi var olmak hayatın nihai ödülü benim için." Bir başkasından şunları işitiyoruz: "Aslında hâlâ mutluyum, bir gün hayat duracak ve yüklerim sevinçlerimle birlikte çözülecek. Daha fazla yaşamak istemiyorum."²

Âhîret inkârı tek başına değildir, bir paket içinde diğer aparatlarıyla beraber gelir. Allah'ı, vahyi, peygamberi, kutsal kitabı, mucizeyi vb. inkârla birlikte bir takım oluşturur. En azından ateizmde bu böyledir; deistler ise Allah inancını ikrar etseler de diğerlerini tutkulu inkârda ateistlerle ortaklıklar, çünkü özünde aynı şüpheciliğin tohumlarından beslenirler. Küflenmiş bir küfürün kovuşuna bedeni tıkmak zor değildir ama ruhun bunalacağı aşikârdır. Beden, deriden mamul kabının içinde çürüyüp toprağa karışmaya razıdır ama ruh değildir. Beden hayatın inişli çıkışlı yollarında dolaşırken yıpranan bir arabaysa, dümenini kumanda eden ruhtur. Onu tutkunun ilkel, karanlık koridorlarında elden ayaktan kesinceye kadar dolaştırır. Varlığın en gizli kökleri bedene yabancıdır, ama ruha değildir. Ölümsüzlük ruhun özlemidir!

1 Yunus, 10/90.

2 "What Do Atheists Think of Death?", *The Atlantic*, 16.05.2010, www.theatlantic.com.

Hayat ve ölüm arasındaki incecik sıratın üzerinden hiçliğe yuvarlanmak ürpertir onu. Dil ölümden korkmadığını söylese de ruh yalanlar onu! Âhiretin vaatleri cezbeder onu. Ölüm sonrasındaki esrarengiz ama sonsuz gerçekliği tatma hayaliyle yanıp tutuşur. Dünyevî olanın sahteliği ile uhrevî olanın sahiciliği arasındaki bariz farkı iyi tanır. Bedensel zevklerin yavan tadı kandırmaz onu. Sonsuzluk özlemi, sonsuz bir öte hayat hayali fitridir onda.

Hal böyle iken âhireti inkâr neden var? Yeni bir durum değil, dün vardı, bugün de var ve yarınlarda da hep olacak. Her şeyin metalaştığı günümüzde hayat da metalaşmışsa âhiret inkârlarındaki artış sürpriz değildir. Kapitalizmin, küreselleşmenin dünyasında bireycilik artmaya, aile değerleri çürümeye yüz tutmuşsa, gelenek ve din alay konusu olmuşsa bu durum çok garip değil. Yaşam evreni makineleşen, değersizleşen, yabancılaştıran insanın başta kendi hayatı olmak üzere her şeye kuşkuyla bakması şaşırtmamalıdır. Kendi ruh dünyasına giden tüm yolları bilinçli bir biçimde tıkayan kimse âhirete uzanan yolu çoktan kapamıştır. Dünyasını yüce bir amaç gütmeksizin hoyratça harcamaya ahdeden kişi âhiretini gözden çıkarmıştır. Dünyevî ihtiras ve arzuların ateşiyle kızıl kora dönüşen fani bedeninden uzaklaştırdığı ruhunun çılgınlıklarına sırtını dönmüştür. Ne çılgın atan ruh ne de haykıran yürek onun taş kesilmiş inkârını yumuşatabilir. Derinlerden gelen hiçbir titreme ya da ürperti sarsmaz onu.

Âhireti elinin tersiyle itenler için âhiret tasvirleri abartılı ve gerçek dışıdır. Onların âhiret tasvirlerinden anladıkları şey, öfkeli, cezalandırıcı bir Tanrı'nın varlığıdır. Tanrı'nın, "cennet havucuyla cehennem sopasını hazır tuttuğuna" inanırlar.³ İlahi yaratılış fikrini daha baştan yok sayan bir kimsenin âhiret fikrini kabullenmesini beklemek safdilliktir. Buna tipik bir örnek olarak 79 yaşında ölen fizikçi Stephen Hawking'i (ö.2018)

3 Ronaldo Dworkin, *Tanrısız Din*, çev. İsmet Birkan, Olvido Kitap, İstanbul, 2017, 113.

verebilirim. O, kendisiyle yapılan bir röportajda ölüm sonrası hayata dair şunları söyler: “Erken bir ölüm beklentisiyle 49 yıl yaşadım. Ölümden korkmuyorum, fakat ölmek için acelem de yok. Öncelikle yapmam gereken çok şey var. Beyni, parçaları bozulduğunda çalışmayı durduracak bir bilgisayar gibi görüyorum. İş bitmiş bilgisayarlar için cennet veya âhiret yoktur; bu, karanlıktan korkan insanlar için bir peri hikâyesidir.” Aynı röportajın devamında evrenin yaratılışı ile ilgili söylediği şeyler bizi teyit eder: “Sebep hiçlik değildir, daha ziyade kendiliğinden, doğal olarak vuku bulan yaratılıştır. Bu hem bizim hem evrenin varlığının sebebidir. Tanrı, bizim burada sebep dediğimiz şeye insanların verdiği addır.”⁴ Görüldüğü üzere, Hawking âlemi yaratan Allah’ı inkâr ederken, bunun tabii bir sonucu olarak âhireti de yok sayar. Allah’a imanla âhirete iman arasında yakın ve kopmaz bir bağ vardır. Bu bağ koparsa ikisi de anlamsızlaşır. Hawking ateist olduğunu gizlemiyordu. Bilimin her şey için ikna edici bir açıklamasının bulunduğuna inanırdı. “Ben, ‘Tanrı’nın zihnini biliyorduk’ sözümle, şayet Tanrı olsaydı O’nun bildiği her şeyi bildirdik demeyi kastediyorum ki zaten Tanrı yoktur. Ben bir ateistim.” diyen Hawking’e göre, ne bir Tanrı ne de bir Yaratıcı vardı.

Çıglıkları fayda etmeyen ve artık kendi de bir süre sonra kangrenleşen kalpleri ne yumuşatır bilemem. Kur’an-ı Kerim’in hemen giriş ayetleri aklıma geliverince cevabı bulmuş oldum: “Gerçek şu ki, kafir olanları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir; iman etmezler.”⁵ Kulaklarını, kalplerini sınıksız kapatanlar için yapacak bir şey yoktur. Herkes yolunu kendi belirler: Bu ya iman ya inkâr olur.

4 Jamie Ducharme, “Stephen Hawking Was an Atheist”, <https://time.com/> [erişim tar. 21.03.2020].

5 Bakara, 2/6.

Bugün özellikle gençlerimizin ellerinde dolaşan sorular başta Allah'a ve âhirete imanı ve elbette dini duyguları gevşetecek cinstendir. Bu sorulardan bir kaçını sıralamama izin verin lütfen. "Allah'ın varlığına inanıyorum ama peygamberlere ve âhirete inanmıyorum. Ben dinden çıkmış olur muyum?"; "Eğer Allah bizim cennete veya cehenneme gideceğimizi biliyorsa bizi niçin imtihan ediyor?"; "Allah cenneti vaat etmese, cehennemle korkutmasa O'na ibadet eder miydik?"; "Allah çok bağışlayıcıdır, âhirette kâfirleri, münafıkları affedemez mi?"; "Allah'ın güvenilir olduğundan, vaat ettiği şeyleri âhirette yerine getireceğinden nasıl emin olabiliriz?"; "Kıyamet bir Cuma akşamı kopacak deniyor. Fakat örneğin Türkiye'de akşam iken Amerika'da sabah iken bu nasıl olacak?"; "Diyelim ki ben cennete gittim, sevdiğim biri cehenneme gitti. Onunla cennette olmak istesem ne olacak?"; "Dinde sevgi ve merhamet varsa, niye cehennem var?"; "Allah'a ve âhiretin varlığına inanmak zorunda mıyım? Din denen şey insanların acziyetlerinden dolayı uydurduğu bir şey olamaz mı?"; "Allah'ın adaleti varsa niçin masum insanların ölümüne mani olmuyor?"; "Allah varsa niçin göremiyoruz?"

Bu soruların bir kısmını masum kabul edebiliriz. Ancak ateist ve deist tonların masumiyetin ardına gizlenme huyunu da göz ardı edemeyiz. Bu soruların internet sitelerinde dolaşması, hemen her yerde kalıplaşmış biçimleriyle elden ele dolaşması şüphemizi teyit etmektedir. İlginç olan şu ki, soru sahiplerinin uzun cevaplara tahammülleri yoktur. Birkaç cümleden oluşan 'hazır', 'aspirin' cevaplar ararlar. Soyut sorular uzun izahatlar gerektirir, Kur'an ve Sünnet'ten desteklenme ihtiyacı duyar; akıl tek başına yetmez. Soruların üç dört asır önce Batı'da sorulmaya başlayan sorulardan devşirilmiş olması Batı'nın tarihine aşına olanların dikkatinden kaçmayacaktır. Esasen sorgulanan, Allah'ın varlığı, merhameti ve adaletidir, âhiretin varlığıdır. Şüphe tohumlarını gencecik beyinlere serpenler birden serpmezler, azar azar ekerler.

Dini bilgisi, alt yapısı zayıf olanları tutunduğu yerden hafif hafif sökmek onlar için daha sağlam bir metottur. Kelimelerin yerlerini değiştirerek, laf cambazlığı yaparak sorulardan yeni sorular türetirler. Kökü derinlerde olmayan, içselleştirilmeyen inançların kolayca değişebileceğini bilmeliyiz. Kimlik tereddütleri ile inanç tereddütleri ve krizleri iç içedir. Endişe, ümitsizlik, yetersizlik, değersizlik, bilinçsizlik, motive ve hedef yoksunluğu, kararsızlık, güvensizlik, huzursuzluk sarmışsa soruların tahrir gücü artar. Sağlam bir bilgi ve altyapı yoksa yıkım hızlanır. Sorularda çarpıtma ve önyargı belirgindir; indirgemeci ve genellemeci yaklaşım barizdir. Kimi yerde inkâr, kimi yerde taassup, kimi yerde ise sahte masumiyet ardına gizlenmiş cehaletin kokusu vardır sorularda. Soruların bir başka işlevi de Allah'a ve âhirete inancın ürettiği değerleri buharlaştırmaktır. Din de çalاکalem icat edilmiş bir emir ve yasaklar bütününe indirgenerek aşığlanır.

Bir Yeni Gine atasözü şöyle der: “Bilgi, insanın adalelerine kadar nüfuz etmedikçe sadece dedikodudan ibarettir.” Gelin biz bunu şöyle çevirelim: “İman, kişinin hücrelerine kadar nüfuz etmedikçe sadece köpükten ibarettir.” Kulaktan dolma bilgilerle inşa edilen inancın özgöl ağırlığı hayatın girift sorularına cevap üretmekte zorlanacaktır. Eline yukarıdaki sorular ve benzerleri tutuşturulan bilinçsiz ve hedef yoksunu bazı gençlerin başına gelen de budur. Sorular her geçen gün daha da artmaktadır. Hayatın anlam ve hedefini kaybedenlerin âhiretin yüce amaçlarını keşfetmesini beklemek ümitsiz vakadır. Önlerinde duran seçenek ya kolayından inkâr etmek ya da kendi sığılığı ve cehaleti ile yüzleşmekten kaçmak olacaktır. Sağlam imanın tezahürü sakin, dingin, uyumlu, esnek, iyimser, özgüveni yüksek bir şahsiyettir. Sığılık ve cehalet ise bağınazlığın davetçisidir.

Kur'an-ı Kerim'de âhiret bir başka anlatılır. Dünya hayatının geçiciliğini âhiret hayatının kalıcılığı dengeler; aldaticı olanı sahici olan sona erdirir. Dünyanın adaletsizliğinden şikâyet

edenlere ‘daha hayırlı’ olan âhiret hayatı sunulur. Dünyevi ölüm âhirette yerini ebedi hayata, ölümsüzlüğe terk edecektir. Kesinliğinde şüphe bulunmayan âhirette insanın uzuvları da şahitlik edeceğinden gizli saklı hiçbir şey kalmayacaktır. Herkes neyi hak etmişse onu alacaktır. Dünyada zulüm ve haksızlık edenlere kulak asılmayacak, mazeretleri geçersiz olacaktır. Cennet, sayısız nimetleriyle, Allah’ı Rab olarak bilen ve iman edenlerin, O’nun emir ve yasaklarına uyanların yurdu olurken; yakıcı azabıyla cehennem, Allah’ı inkâr eden, O’na şirk koşan, emir ve yasaklarını çiğneyenlerin mekânı olacaktır.

Kur’an’da âhiret anlayışı değer yüklüdür. Bu manada kıyamet de salt bir altüst oluş değildir. Âhiret hayatı hak ve hakkaniyetin, ‘şaşmaz’ adaletin, ‘sonsuz’ merhametin hiçbir itiraz ve şüpheye mahal bırakmaksızın gerçekleşeceği, iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, haklı ile haksızın, hak ile batılın nihai olarak birbirinden ayrışacağı zaman dilimidir. Kıyametın ardından vücut bulacak olan âhiret hayatı, haşir, mahşer, mizan, amel defteri, sırat köprüsü, şefaet, cennet ve cehennem ile ayrılmaz bir bütünlük arz eder.

Neticede, “Zamanın seri halindeki şu veya bu anında ika- met eden, kökten değişmiş bir gelecek ufkundan yoksun, büyük umutların miadının onun için dolduğu tüketici benlik için gelecek, sonsuzca genleşmiş bir şimdiden ibarettir.”⁶ ‘Şimdi’, bu tüketici benlik için, “kozmetik düzenlenişlerin en iyisidir” ve dolayısıyla doyasıya tadını çıkarmalıdır.⁷ Bu benlik, “tıpkı bir kürek mahkûmunun küreğine zincirlendiği gibi”⁸, arzu ve zevklerine zincirlenmiştir. Yaşamı görülmemiş bir hırsla kavrar, hiçbir şey ona yetmez, doyumsuzdur.

6 Terry Eagleton, *İyimser Olmayan Umut*, çev. Emine Ayhan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, 24-5.

7 Eagleton, 17.

8 Eagleton, 16.

Bu çerçeveden bakıldığında âhireti inkâr, hayatı, geleceği düşünmeksizin “genleşmiş bir şimdi” içinde hoyratça tüketme tutkusunun nihai duraklarından yalnızca biridir. Tüketici benliğin ‘psikolojik inkârları’ âhîret inkârıyla sınırlı değildir. Âhîret inkârcılığı, evrenin ve hayatın ardında yatan anlamı materyalist rasyonalitenin penceresinden açıklama çabasında Allah’ı inkârla buluşur. Yukarıda söylediğimiz üzere, bununla da kalmaz, inkâr edilen diğer aparatlarıyla birlikte aynı pakette gelir.

İnkârcı için âhîret, uzak bir gelecektir, hatta kurgusal bir gelecektir. Uzakta olan gelecek için şimdiyi feda etmek akıllıca bir iş değildir. Çünkü şimdiki dünya bedeninin bildiği, tattığı, hissettiği, tecrübe ettiği tek ‘gerçek’ ve ‘var olan’ dünyadır. Âhîret ise, maddi, ölçülebilir bir dünya değildir. Bilimsel olarak ispatlanması da mümkün değildir. Gerçekleşmeme ihtimali de vardır. ‘Belirsiz’ bir gelecek için ‘mantıklı umutlar’ beslemek de beyhude bir çabadır. Tüketici benlik kendini umudun hafif rüzgârlarına bırakmaktansa şimdinin uçucu/geçici sahiciliğinde oyalanmayı yeğler. O halde, İngiliz atasözündeki gibi, ‘eldeki bir kuş çalıdaiki iki kuştan evla’ ise, şimdiki dünyayı ütöpik bir gelecek dünya için feda etmek anlamsızdır, hatta safdilliktir. Kur’an-ı Kerim’de de ifade edilen, hayatı sadece bu dünyada yaşadığı hayattan ibaret gören zihniyet⁹ işte tam da bu zihniyettir. Bu, hakikati kendi istek, arzu ve eğilimlerine göre geçmişte çarpıtan, bugün ve yarın da çarpıtacak olanların içine düştüğü, Eagleton’un tabiriyle söyleyecek olursak, bir ‘manevi astigmatizm’ halidir. Evrenin ve insanın yaratılışındaki ilahi iradeyi devre dışı bırakıp tamamen tesadüflere bağlayan, doğum ve ölümü tabiatın içinde kendiliğinden olan doğal olaylar olarak gören ve zamanı da sonsuz bir akış kabul edenlerin âhireti inkâr etmesi çok görülmemelidir. Hakikati eğip bükme, başka bir şey değilse, manevi astigmat hastalığının ta kendisidir.

9 Câsiye, 45/24.

Nihayette, inkârda kaskatı kesilen bilinçli ateistlerle, ellerine sorular verilip beyinlerine şüpheler şırnga edilmek istenen genç filizlerimiz asla aynı kefedede görülemez. Sözün özü, âhireti kesinkes inkâr etmek, kanaatimizce, salt ölümün ötesinde hiçliğin kucağına düşmeyi ve orada erimeyi göze almak demektir. Ancak âhiret hayatını inkâr edip ilahi çağrıya sırtını dönen ve ömrü dünya hayatından ibaret sananlara İmam Gazzali'nin şu manidar sözünü hatırlatalım: “Cevizin kabuğunu kırıp özüne inmeyen, cevizin hepsini kabuk zanner.”

İnsanın dünya hayatı doğum, yaşama ve ölüm aşamaları şeklinde gerçekleşmekte, dünyaya gelen her insan ölümü kabullenerek bu yolculuğa çıkmış olmaktadır. Yüce Rabbimiz, 'Her nefis ölümü tadacaktır. Sonra da bize döndürüleceksiniz.' buyruğu ile bu yolculuğa ve onun son menziline işaret etmektedir. Bu yolculuğun son menzili âhiret yurdu'dur.

ÂHİRET YOLCULUĞU BU YOLCULUĞUN AŞAMALARI VE ÂHİRET YURDU

Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

A. ÂHİRET YOLCULUĞU

Allah tarafından yaratılmış sayısız türde canlı varlık içinde sadece insana akletme kabiliyeti verilmiş olup o, bu yetisi ile diğer canlılardan ayrılmakta ve yaratıkların en değerlisi (eşref-i mahlukat) olarak kabul edilmektedir. Şüphesiz insana bu yetinin verilmesinin hikmet ve sebepleri, buna paralel olarak da bedeli olmalıdır. Söz konusu sebep ve hikmet Mülk suresinde, “*O hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır.*”¹ şeklinde beyan edilmiştir. Demek ki, insanın yaratılışının sebep ve hikmeti dünyada iyi bir insan olmak, Allah’ın emir ve yasalarına uygun bir hayat geçirmektir. Böyle bir hayatın karşılığı ise teklife muhatap olmak yani dünya hayatında yapıp ettiklerinden Allah Teâlâ’ya karşı sorumlu tutulmak, bu sorumluluğun gereklerini yerine getirip getirmemesine göre de âhirette ödüllendirilmek veya cezalandırılmaktır.

Bilindiği üzere insanın dünya hayatı doğum, yaşama ve ölüm aşamaları şeklinde gerçekleşmekte, dünyaya gelen her insan ölümlü kabullenerek bu yolculuğa çıkmış olmaktadır. Yüce Rabbimiz, “*Her nefis ölümü tadacaktır. Sonra da bize döndürüleceksiniz.*”²

1 Mülk, 67/2.

2 Ankebût, 29/57; Enbiyâ, 21/35.

buyruğu ile bu yolculuğa ve onun son menziline işaret etmektedir. Bu yolculuğun son menzili âhiret yurdudur. Dünya hayatı ile âhiret arasındaki münasebet Kur'an-ı Kerim'de değişik benzetmelerle dile getirilmektedir. Bunlardan biri ekin örneğidir. Şûrâ suresinde, “*Kim âhiret ekinini isterse, biz ona kendi ekininde arttırmalar yaparız. Kim de dünya ekinini isterse, ona da ondan veririz; ancak onun âhirette bir nasibi yoktur.*”³ buyurulmaktadır. Dolayısıyla dünya, âhiretin tarlasıdır. Hz. Peygamber de bizlere âhiret yolculuğunda dünyanın geçici bir konaklama yeri olduğunu şu sözlerle hatırlatır: “*Benim dünya ile ilgim, bir ağaç altında dinlendikten sonra yoluna devam eden yolcu gibidir.*”⁴

İslam inancına göre kıyametin kopmasını ve dünya hayatının sona ermesini müteakip bütün insanlar diriltilerek yeni bir âlem kurulacak, yeni bir hayat başlayacak ve insanlar dünya hayatında yapıp ettiklerinden sorgulanmak üzere bir araya getirilecektir. İşte bu hayata **âhiret hayatı** denilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de dünya ve âhiret hayatlarının biri ilk, diğeri ise son olarak nitelendirilmekte⁵, ikincinin birincinin devamı ve sonucu olduğuna işaret edilmektedir. Yine Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatının imtihan yeri, âhiretin ise ebedilik yurdu olduğu haber verilmektedir.

“*Ant olsun Biz, sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele*”⁶, “*İnsanların hangisinin daha güzel davranışta bulunduğunu deneyelim diye yeryüzü üzerindeki şeyleri ona bir süs kıldık.*”⁷, “*Biz sizi, şerle de hayırla da deneyerek imtihan ediyoruz.*”⁸.

3 Şûrâ, 42/20.

4 Tirmizî, Zühd, 44.

5 Leyl, 92/13.

6 Bakara, 2/155.

7 Kehf, 18/7.

8 Enbiyâ, 21/35.

Bu ayetler ve benzerlerinde ifade edildiği üzere dünya hayatı bir imtihan yeri olup âhireti gerekli kılan da dünya hayatının imtihan yeri olmasıdır. Bu dünyada herkes bir şeyle imtihan olmakta; kimi zengin kimi fakir, kimi âmir kimi memur, kimi sağlam kimi hasta olarak denenmektedir. Sonuçta insanlar Allah'ın huzuruna itaatkâr veya âsî, âdil veya zâlim, muhsin veya müsî olarak çıkacaktır. Dünya hayatındaki haksızlıkların, haddi aşmaların cezasının verilmesi ve işlenen iyilik ve taatların ödülendirilmesi için ilâhî divan kurulacak, haklı ile haksız ayırt edilecek ve herkese ameline göre karşılık verilecektir. Bu nedenle âhiret yevmü'l-fasl (iyi ve kötülerin ayırt edilme günü) ve yevmü'd-din (iyilik ve kötülüğün karşılığının verilme günü) olarak nitelendirilmiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde haber verilmektedir:

“Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimselerle bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar! Allah gökleri ve yeri yerli yerinde yaratmıştır. Böylece herkes kazancına göre karşılık görür. Onlara haksızlık edilmez.⁹ Dediler ki: Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır, ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar.¹⁰ De ki: Allah sizi diriltir, sonra öldürür. Sonra sizi şüphe götürmeyen kıyâmet gününde bir araya toplar. Fakat insanların çoğu bilmezler. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Kıyametin kopacağı gün var ya, işte o gün bâtila sapanlar hüsrana uğrayacaklardır. O gün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağılır (onlara şöyle denilir): Bugün, yaptıklarınızın karşılığını alacaksınız!”¹¹

Dünya hayatı geçici, fânidir, oyun ve eğlenceden ibarettir. Âhiret ise ebedi ve bakidir, felah ve kurtuluşa erme yurdu.

9 Câsiye, 45/21-22.

10 Câsiye, 45/24.

11 Câsiye, 45/26-28.

Bu hususlar Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilir: “Şüphesiz âhiret yurdu korkup sakınanlar için daha hayırlıdır. Akletmez misiniz?”¹², “De ki; dünya metaı azdır. Âhiret ise korkup sakınanlar için daha hayırlıdır.”¹³, “Siz geçici bir dünyalık istiyorsunuz. (Oysa) Allah, (sizin için ebedi olan) âhiret yurdunu ister.”¹⁴, “Hiç şüphesiz âhiret mükâfatı, iman edip Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır.”¹⁵

Bu ifadelerden dünya hayatının gereksiz ve lüzumsuz olduğu anlaşılmalıdır. Onun geçici oluşu, âhiretteki kazanımlar yanında dünyada elde edilenlerin önemsiz olduğundandır. Yoksa İslam'a göre dünya nimetleri insan için yaratılmıştır¹⁶, insan da fitrî olarak bu nimetlere düşkündür. Dolayısıyla dünya nimetlerinden faydalanmak İslâm'a aykırı bir durum oluşturmaz. Aksine bu husus teşvik edilen bir durumdur. Burada önemli olan Allah'ın emir ve yasaklarına uyararak, zulüm ve haksızlığa sapmadan ve âhiret sorumluluğunu gözden ırak tutmadan söz konusu nimetlerden faydalanmaktır. Bu hususlara riayet edildiği takdirde hem dünyanın hem de âhiretin hakkı verilmiş, bu ikisi arasındaki denge sağlanmış ve Yüce Rabbimizin, “Allah'ın sana verdiğiinden âhiret yurdunu kazanmaya bak ve dünyadan nasibini unutma!”¹⁷ buyruğunun gereği yerine getirilmiş olur.

B. ÂHİRET YOLCULUĞUNUN AŞAMALARI

1. Kabir Hayatı

Dünya hayatı ile âhiret hayatı arasında bir ara safha olan kabir hayatı, âhiret yolculuğunun ilk aşamasıdır. Nitekim bir

12 En'am, 6/32; Yûsuf, 12/109.

13 Nisâ, 4/77.

14 Enfâl, 8/67.

15 Yûsuf 12/57.

16 Arâf, 7/32.

17 Kasas, 28/77.

hadiste Hz. Peygamber kabri âhîret duraklarının ilki olarak nitelemiştir.¹⁸ Kabir hayatı ölümlle başlayıp tekrar dirilişe (ba's) kadar devam edecek olan hayattır. Bu hayata, “kabir hayatı” denildiği gibi, dünya hayatı ile âhîret hayatı arasındaki geçit dönemini ifade etmesi dolayısıyla “berzah âlemi” adı da verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de kabir hayatına ve azabına açık bir şekilde delâlet eden herhangi bir âyet bulunmamaktadır. Bu konuda sunulan örnekler tevile açık ifadelerdir. Hadislerde ise kabir hayatını ve azabını dile getiren açık ifadeler bulunmakla beraber bunlar da mütevatir seviyesinde değildir.

Kelâm alimleri genelde âhîret hayatını kıyametin kopması ve ba's ile başlatırlar. Dolayısıyla ölülerimiz şu anda kabir hayatını geçirmekle beraber henüz âhîret hayatına başlamış değildiler.

2. Kıyametin Kopması

Sözlükte “ayağa kalkmak, dikilmek, doğrulmak” anlamlarına gelen kıyamet, din dilinde “dünyanın nizamının bozulması ve dünya hayatının sona ermesi”ni ifade eder. Kıyamet, İsrâfil'in sûra ilk üflemesi ile başlayacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de kıyametin kopacağı kesin olduğu, bunun gerçekleşme vaktinin yaklaştığı, ancak ne zaman olacağını sadece Allah'ın bildiği ve bu müthiş olayın ansızın geleceği haber verildikten sonra, kıyametin nasıl kopacağı konusu ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu cümleden olmak üzere görevli melek tarafından sûra üflenince Allah'ın diledikleri dışında gökte ve yerde bulunan bütün canlıların öleceği, yer kürenin ve dağların yerlerinden oynayıp birbirine çarparak darmadağın olacağı bildirilmekte; kıyamet kopmaya başladığı zaman yeryüzünün dümdüz olacağı, paramparça olup döküleceği ve içinde bulunanları dışarı çıkaracağı, dağların yürütüleceği, ufalanıp parçalanacağı,

18 Tirmizî, Zühd, 5; İbn Mâce, Zühd, 32.

atılmış renkli yüne dönüşeceği, denizlerin birbirlerine katılacağı, göğün yarılacağı, açılıp orada gerçek kapılar oluşacağı, sıyrılmış alınacağı, kağıt gibi düzleşeceği, güneşin düzleşeceği, ayın tutulacağı, yarılacağı, güneş ve ayın bir araya getirileceği, yıldızların döküleceği, ışıkların söndürüleceği, kulakları sağır eden bir sesin duyulacağı, bu tabloyu gören emzikli kadınların emzirdikleri çocuklarını unutacakları, gebe kadınların çocuklarını düşürecekleri, vahşi hayvanların toplanıp bir araya getirileceği haber verilmektedir.¹⁹ Hadislerde ise bu çerçeveye ilave olarak kıyametin yaklaştığı ve kopmasına yakın bazı alametlerin ortaya çıkacağı haber verilmektedir.

3. Ba's

Sura ikinci kez üflenmesi ile insanların ayağa kalkacakları²⁰, bir araya getirilecekleri²¹, bölük bölük²² kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine gidecekleri²³, insanların, çağrı görevini üstlenen bir münâdinin kendilerini hiç karşılaşmadıkları benzeri görülmemiş bir şeye çağırdığı o günde kabirlerinden etrafa savrulurarak kederli gözlerle ve perişan bir halde çıkacakları, o davetçinin sesine doğru koşacakları²⁴ haber verilmektedir.

Ehl-i sünnet inancına göre ba's, çürümüş olan insan bedeninin parçalarının bir araya getirilmesi ve bedene rûhun iâde edilmesi suretiyle (rûh maa'l-beden) vukû bulacak; dirilişte insan bedenine temel teşkil eden yapı taşları, ya tümüyle veya

19 Arâf, 7/187; Hâkka, 69/13-16; Hac, 22/1-2; Kıyâmet, 75/7-10; Abese, 80/33-37; Tekvîr, 81/1-6; Kâria, 101/4-5.

20 Zümer, 39/68.

21 Kehf, 18/99.

22 Nebe', 78/18.

23 Yâsîn, 36/51.

24 Kamer, 54/6-8.

bir kısmıyla dünyadaki bedenın aslı cüzlerinden oluşacak, aksi takdirde bu bedene dünyadaki beden denilemeyecektir.

4. Haşır

Âhıret yolculuğunun diğeri bir aşaması mahşerde toplanmaktadır. Sözlükte “toplamak, bir araya getirmek” anlamlarına gelen haşır, akaidde “kıyâmet günü başı müteakip bütün yaratıkların bir araya gelmesi ve toplanma yeri olan mahşer meydanına sevk edilmesi” demektir.

Kur’ân-ı Kerim’de bütün insanların bir araya toplanacakları bir günden²⁵ söz edilmekte, o günün aldananların ortaya çıkacağı bir gün olacağı²⁶; Allah Teâlâ’nın sanki günün ancak bir saati kadar kaldıklarını zanneder vaziyette insanları yeniden diriltip toplayacağı²⁷, bütün insanların haşrolunacakları²⁸, o günde kimsenin bir başkasına fayda veya zararının dokunmayacağı²⁹, kâfirlerin yüzlerinin siyah ve kederli, müminlerinkinin ise parlak ve sevinçli olacağı³⁰ haber verilmektedir.

Hadislerde ise mahşerin dümdüz bir yer olduğu³¹, insanların çıplak ve yalın ayak olarak haşrolunacakları³², mahşer yerinde beklerken güneşin tepelerine yaklaşacağı ve ter içinde

25 Hüd, 11/103.

26 Tegâbün, 64/9.

27 Yûnus, 10/45.

28 Bakara, 2/203; Âl-i İmrân, 3/158; Mâide, 5/96.

29 Sebe, 34/42.

30 Âl-i İmrân, 3/106-107; Abese, 80/38-43.

31 Buhârî, Rikak, 44.

32 Buhârî, Rikak, 45; Müslim, Cennet, 41.

kalacakları³³, insanların o gün yaya, binitli ve yüz üstü sürünenler olmak üzere üç grup halinde haşrolunacakları³⁴ haber verilmektedir.

5. Amel Defteri (Kitâb)

Amel defteri, insanların dünya hayatındaki amellerinin kayıtlı bulunduğu ve âhirette kendilerine verilecek olan defter (tutanak) veya hesaptan sonra sahibinin durumunu bildiren **berat** (belge) anlamlarına gelmektedir. Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de insanların açık-gizli bütün söz ve işlerini işittiğini ve görevlendirdiği meleklerin bunları zapta geçirdiğini, kötülük edenlerin amellerinin **siccîn** denilen bir kitapta yazıldığını haber vermektedir³⁵; "Kirâmen kâtibîn, Hafaza ve Muakkibât" adlarındaki meleklerin bu işle görevli olduklarını açıklamaktadır³⁶. Mahşerde amel defterleri müminlere sağ taraflarından, kafirlere ise sol ve arka taraflarından verilecek ve her birine: "*Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter.*"³⁷ denileceği bildirilmektedir.

6. Hisâb

Allah Teâlâ, insanların dünya hayatına imtihan için gönderildiklerini³⁸, iman edip iyi amel işleyenlerle, bozgunculuk yapanların bir tutulmayacağı³⁹ haber vermektedir. Kur'an-ı Kerim'de din (cezâ) gününün sahibi olan Allah Teâlâ'nın herkese kazandığının karşılığını vermek üzere insanları hesaba çekece-

33 Buhârî, Zekât, 52; Müslim, Cennet, 62.

34 Ahmed b. Hanbel, V, 165; Nesâî, Cenâiz, 118.

35 Enbiyâ, 21/94; Zuhruf, 43/80; Kâf, 50/17-18; İnfîtâr, 82/10-12; Mutaffifin, 83/8-9.

36 En'âm, 6/61; Ra'd, 13/11; Zuhruf, 43/80; Kâf 50/18; İnfîtâr, 82/10-11.

37 İsrâ, 17/14.

38 Mülk, 67/2.

39 Sâd, 38/28; Gâfir, 40/58.

ği⁴⁰, bugünde Rablerinin emrine uyanlar için en güzel mükâfatların bulunduğu⁴¹, Allah'a eş ve ortak koşanların hesabının ise zor olacağı haber verilmektedir⁴². Bu sorgulamanın sonucunda herkese dünyada işlediklerini gösteren bir amel defteri verilecektir. Öte yandan o gün insanların kulak, göz ve derilerinin işledikleri şeye karşılık aleyhlerine şahitlik edeceği; derilerine “niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?” diye sorduklarında, “Her şeyi konuşuran Allah bizi de konuştu” karşılığını alacakları⁴³, zerre kadar iyilik yapanın mükâfatını, yine zerre kadar kötülük yapanın da cezasını göreceği⁴⁴ ve hesap esnasında asla adaletsizlik yapılmayacağı haber verilmektedir.

7. Mîzân

Sözlükte ölçü, terazi anlamlarına gelen mizan, terim olarak âhirette hesaptan sonra insanların amellerini tartacak olan ilâhî adalet terazisi demektir.

Kur'an-ı Kerim âhiret gününde tartının hak olduğunu⁴⁵, bu günde adalet terazilerinin kurulacağını, kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmeyeceğini, yapılan iş bir hardal tanesi kadar dahi olsa onun adalet terazisine getirileceğini⁴⁶, ameli ağır gelenin hoşnut edici bir yaşayış içinde olacağını⁴⁷ ve kurtuluşa ereceğini⁴⁸; ameli hafif olanın ise cehenneme atılacağı⁴⁹ bildirmekte;

40 İbrâhîm, 14/41; Sâd, 38/16, 26, 53; Gâfir 40/17, 27.

41 Ra'd, 13/18.

42 Mü'minûn, 23/117; Şuarâ 26/113, 115.

43 Fussilet, 41/20-21.

44 Zilzâl, 99/7-8.

45 A'râf 7/8.

46 Enbiyâ, 21/47.

47 Kâria, 101/6-7.

48 A'râf 7/8.

49 Kariâ, 101/8-9.

Allah'ın ayetlerini inkâr eden bu tür kişilerin kendilerini ziyana sokmuş olacaklarını⁵⁰, amellerinin boşa gideceğini ve kıyamet gününde onlar için hiçbir ölçü tutulmayacağını⁵¹ haber vermektedir.

8. Şefâat

Şefâat, âhirette günahkâr müminlerin günahlarının affedilmesi, günahı olmayanların ise daha yüksek derecelere yükselmeleri için Allah'ın izin verdiği kişilerin Allah nezdinde aracılık yapmaları demektir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın güzel isimlerinden biri olarak zikredilen Şefî' ismi, Allah'tan başka hiçbir dost ve şefâatçi olmadığını ifade edecek şekilde kullanılmış; böylece şefâatte bulunma ve şefâatin kabul edilmesi tamamen Allah'ın iznine bağlı kılınmıştır.

Hız. Peygamber ise bir hadislerinde, ümmetinden günah işleyenlere şefâat edeceğini haber vermiş⁵², bir başka hadislerinde ise, her peygamberin kendine has ve kabul olunan bir duasının bulunduğunu, onunla dua edegeldiğini; kendisinin ise bu duâsını âhirette ümmetine şefâat etmek için yapacağını bildirmiştir⁵³. Bir başka hadislerinde de mahşerde kendisine **şefâat-ı uzmâ** yetkisi verileceğini, bu sayede hiçbir peygamberin nail olamayacağı büyük bir şefaata yetkisine (Makam-ı Mahmûd'a) sahip olacağını haber vermektedir.⁵⁴

50 Arâf, 7/9; Mû'minûn, 23/103.

51 Kehf, 18/105.

52 Ebû Dâvûd, Sünnet, 21; Tirmizî, Kıyâmet, 11; İbn Mâce, Zühd, 37.

53 Buhârî, Deavât, 1; Müslim, İmân, 86.

54 Buhârî, Zekât, 52.

9. Havz-ı Kevser

Kur'an-ı Kerim'de tek başına kevser kelimesi zikredilmekle beraber havz-ı kevser terkihi geçmemektedir. Müslim'in Sahih'inde yer alan bir rivayette ise kevserin Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e va'dettiği bir nehir, havzın ise o nehir üzerinde bulunan bir havuz olduğu bildirilmektedir⁵⁵. Bu suyun süttten daha beyaz ve kardan daha soğuk olacağı, ondan bir yudum bile olsa içenlerin bir daha susamayacakları haber verilmektedir.

10. Sırat

Sırat cehennem üzerine kurulacak ve herkesin üzerinden geçmek zorunda olacağı köprü anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de sırat kelimesi sıkça geçmesine rağmen, buralarda "Allah'ın yolu"⁵⁶, "doğru ve düzgün yol"⁵⁷; "yolun ortası"⁵⁸ anlamlarına gelmekte olup Allah'ın peygamberlere gönderdiği hak din kastedilmektedir.

Hadislerde ise sırat kelimesi, sözlük manası yanında akaid kitaplarındaki kullanımı yani cehennem üzerine kurulacak köprü anlamı ile de geçmektedir. Söz konusu rivayetlerde cehennem üzerine uzatılacak olan sıratın insanların bir kısmının şimşek şeklinde, bir kısmının rüzgâr gibi, bazılarının sürünerek geçeceği, kafirlerle günahkar müminlerin iki tarafında asılı kancalar tarafından tutularak cehenneme atılacakları bildirilmekte⁵⁹; sıratı geçenlerin ise cennete girecekleri haber verilmektedir.⁶⁰

55 Müslim, Salât, 53.

56 Hac, 22/24; İbrâhîm, 14/1; Sebe' 34/6.

57 Meryem, 19/43; Tâhâ, 20/135.

58 Sâd, 38/22.

59 Buhârî, Rikak, 52; Müslim, İmân, 329.

60 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 392.

11. A'râf

Âhîret yolculuğunda cennet veya cehennem varmadan önceki son aşamadır. A'râf, "Âhîrette iyi ve kötü amelleri eşit olan müminlerin bir müddet bekleyecekleri yer" anlamına gelmektedir. A'râf suresinde, iman edip iyi amel işleyenlerin cennetlik oldukları, içlerindeki kin türünden şeyler sökülüp atılarak cennete konulduklarında, Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra, cehennem ehline, "Biz, Rabbimizin bize vâdettiğinin gerçek olduğunu gördük, siz de Rabbinizin size vâdettiklerinin gerçekleştiğini gördünüz mü?" diye seslenecekleri, onların da buna "evet" diyecekleri ve aralarından birinin, "Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerine olsun" diye sesleneceği buyrulmaktadır. İki taraf arasında bir perde ve a'râf üzerinde de (cennetlik ve cehennemliklerin) her birini simâlarından tanıyan kişilerin bulunacağı, bunların henüz cennete giremedikleri halde gireceklerini umarak cennet ehline, "Selâm sizin üzerinize olsun!" diye seslenecekleri, gözleri cehennem ehli tarafına çevrildiği zaman ise, "Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler topluluğu ile beraber bulundurma" diyecekleri; yine a'râf ehlinin kâfir olduklarını yüzlerindeki alâmetlerden tanıdıkları birtakım adamlara nidâ ederek, "Ne çokluğunuz ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size hiçbir yarar sağlamadı" diye seslenecekleri haber verilmektedir.⁶¹

A'râf ashâbının kimlerden oluşacağı konusunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre a'râf ehli iyilik ve kötülükleri müsâvî olan muvahhidlerdir. Bunlar cennetle cehennem arasında bir müddet kaldıktan sonra haklarında hüküm verilecektir⁶². Bazılarına göre ise bunlar, fetret ehli ve müşriklerin çocuklarından oluşmaktadır.

61 A'râf, 7/42-48.

62 Elmahlı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 2167.

C. ÂHİRET YURDU

Âhîret yolculuğunun son aşaması cennet veya cehennemdir. Cennet müminlerin ödüllendirildiği, cehennem ise fasık ve kafirlerin cezalandırıldığı yerdir. Ehl-i sünnet kelâmcılarının yaygın olan anlayışına göre cennet ve cehennem şu anda yaratılmışlardır, burada hayat ruh ve bedenle beraber olacaktır, cennet nimetleri ve cehennem azabı dünyadaki örneklerine ismen benzese de mahiyet itibarıyla farklıdır.

1. Cehennem

Âhîret yurdunun sürekli ve ebedi olduğunu söylemiştik. Bu yolculukta tüm aşamalar geçildikten ve süreçler kat edildikten sonra ulaşılabilecek son nokta cennet veya cehennemdir. Cehennem, âhîrette günahkâr müminlerin geçici, kâfirlerin ise sürekli olarak kalacağı azap yeridir.

Kur'an-ı Kerim'de cehennemin dar bir mekân olduğu⁶³, kızgın ateşten oluştuğu⁶⁴, yedi kapısının bulunduğu⁶⁵, cehennemlikler oraya vardıklarında üzerlerine konak gibi büyük kıvılcımlar saçacağı⁶⁶, kaynamasının ve uğultusunun uzaklardan işitileceği⁶⁷, inkârcılar için bir zindan olacağı⁶⁸, oraya girenlerin uzun sütunlar arasında her yönden ateşle kapatılacakları⁶⁹, ateşten örtü ve yataklarıyla cehennemlikleri her taraftan kuşatan⁷⁰, yüzleri dağlayan

63 Furkân, 25/13.

64 Kâria, 101/9.

65 Hicr, 15/44.

66 Mürselât, 77/32-33.

67 Furkân, 25/12.

68 İsrâ, 17/8.

69 Hümeze, 104/8-9.

70 Arâf, 7/40-41; Kehf, 18/29.

ve yakan⁷¹, deriyi soyup kavuran⁷², yüreklere çöken⁷³, kızgın ateş dolu bir çukur olduğu⁷⁴, yakıtının insanlar ve taşlardan oluştuğu⁷⁵, kendisine atılanlardan bıkmayacağı, aksine “daha var mı?” diyeceği bildirilmektedir.⁷⁶ Cehennemliklerin, oraya elleri boyunlarına bağlı olarak dar bir yerden atılacakları⁷⁷, boyunlarında halkalar ve zincirler olduğu halde kaynar suya sürüklenecekleri ve sonra da ateşte yakılacakları⁷⁸, ateşten elbiseler giyecekleri⁷⁹, ateş ve kaynar su içinde, kara dumandan bir gölge altında bulunacakları⁸⁰, her yanı sıra azabı tatsınlar diye derilerinin yenileneceği⁸¹, azıklarının cehennem dibinden çıkan ve tomurcukları şeytan başı gibi olan⁸² zakkum ağacı olacağı, bu ağaçtan yiyip kanlarını doyurduklarında susamış develerin suya saldırmaması gibi kaynar su ve irin içecekleri⁸³ haber verilmektedir. Ayrıca orada serinlik ve içilecek güzel bir şey bulamayacakları⁸⁴, başlarına kaynar su dökülerek kanlarındakilerin ve derilerinin eritileceği ve bu azaptan kurtulmayı her istediklerinde geri çevrilecekleri⁸⁵, cennetliklerin suyundan ve rızıklarından isteyecekleri, ancak kendilerine: “Bun-

71 İbrâhim, 14/50; Mü'minün, 23/104.

72 Meâric, 70/16.

73 Hûmeze, 104/7.

74 Kâria, 101/9-10.

75 Tahrîm, 66/6.

76 Kaf, 50/30.

77 Furkân, 25/13.

78 Mü'min, 40/71-72.

79 Hac, 22/19-22.

80 Vâkıa, 56/42-44.

81 Nisâ, 4/56.

82 Sâffât, 37/64-66.

83 Vâkıa, 56/53-55; Nebe, 78/25.

84 Nebe, 78/24.

85 Hac, 22/21-22.

ları Allah kâfirlere haram kıldı” denilerek reddedilecekleri⁸⁶; onlara ebediyen rahmet edilmeyeceği⁸⁷ ve Allah’ı görmekten mahrûm bırakılacakları⁸⁸ tasvir edilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de bu tasvirlerle ilaveten cehennemliklerin orada görecekleri azap türlerine, çektikleri eza ve cefaya, duydukları pişmanlığa, yiyecekleri ve içecekleri şeylere, dünyaya geri gönderilip durumlarını telafi şansı tanınmasına dair taleplerine yer verilmekte ve bu taleplerinin kabul edilmeyeceği beyan edilmektedir.

2. Cennet

Cennet, âhirette müminlerin içinde ebedî olarak kalacakları saadet yurdudur. Kur’an-ı Kerim’de cennet, hem yapısı hem de sakinlerinin hayatı itibariyle cehennemden daha fazla tasvir edilmiştir. Yapısı ile ilgili olarak; onun genişliğinin göklerle yer kadar olduğu⁸⁹, orada yakıcı sıcak ve dondurucu soğğun olmadığı⁹⁰, içinde bozulmayan sudan, tadı değişmeyen süttten, içenlere lezzet veren şaraptan ve süzme baldan ırmaklar bulunduğu ve meyvaların her çeşidinin sunulduğu⁹¹, suyun, zencefille kokulandırılmış selsebil (tatlı su) pınarı⁹² ve misk kokusu bırakan bir içeceğin bulunduğu⁹³ haber verilmektedir. Cennet şarabının baş ağrıtmadığı, sarhoş etmediği, içenlere zevk bahşettiği ve bembeyaz bir kaynak-

86 Arâf, 7/50-51.

87 Nisâ, 4/137, 168.

88 Mutaffifin, 83/15.

89 Âl-i İmrân, 3/133.

90 İnsân, 76/13.

91 Muhammed, 47/15.

92 İnsân, 76/18.

93 Mutaffifin, 83/25-26.

tan çıktığı⁹⁴, günah işlemeye itmediği ve saçmalatmadığı⁹⁵ bildirilmekte; orada türlü türlü meyveler, hurmalıklar, nar ağaçları⁹⁶, bağlar⁹⁷, dikensiz sedir ağaçları, salkımları sarkmış muz ağaçları ve çeşit çeşit kuş etleri⁹⁸ bulunduğu belirtilmektedir.

Cennetliklerin, süsleri altından olan ince ve kalın atlastan dikilmiş elbiseler giyecekleri⁹⁹, çok güzel meskenlerde oturacakları¹⁰⁰; güzelliklerinden dolayı saçılmış bir inci zannedilecek olan ölümsüz gençlerin¹⁰¹, ellerinde altın kadeh ve tepsilerle cennetliklere hizmet edecekleri ifade edilmektedir. Cennet ehli için canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şeyin hazır bulundurulacağı¹⁰², cennette üst üste bina edilmiş, altlarından ırmaklar akan köşkerin mevcut olduğu¹⁰³, cennet sâkinlerinin, oranın gölgesinde tahtları üzerine kurulup yaslandıkları¹⁰⁴, orada tertemiz eşler bulunacağı¹⁰⁵, onların kalplerinden kinin sökülüp atılacağı ve kardeşler halinde karşı karşıya tahtlarında oturacakları, hiçbir yorgunluk ve zahmet hissetmeyecekleri¹⁰⁶, boş ve yalan söz işitmeyecekleri¹⁰⁷ bildirilmektedir.

94 Sâffât, 37/45-47.

95 Tûr, 52/23.

96 Rahmân, 55/68.

97 Nebe, 78/32.

98 Vâkıa, 56/21, 28-29.

99 Kehf, 18/21, 31; Hac, 22/23; Fâtır, 35/33; İnsân, 76/21.

100 Tevbe, 9/72.

101 İnsân, 76/19.

102 Zuhruf, 43/71.

103 Zümer, 39/20.

104 Yâsîn, 36/56.

105 Bakara, 2/25; Vâkıa, 56/35-38; Nebe, 78/33; Sâffât, 37/48-49.

106 Hicr, 15/47-48.

107 Nebe, 78/45.

Kur'an, cennet nimetlerini, dünya nimetlerini zikrederek hatırlatmakta ve tasvir etmekte ise de oradaki nimetlerin bu dünyadakiler ile aynı olduğu düşünülmemelidir. Kur'an-ı Kerim, "Âhirette müminler için hazırlanan mutluluk vesilelerini hiç kimsenin tahayyül edemeyeceğini"¹⁰⁸ bildirirken Hz. Peygamber de, "Allah Teâlâ'nın cennetliklere hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insanın kalbinden bile geçmeyen güzellikte nimetler hazırladığını" haber vermiştir.¹⁰⁹

Kur'an'da cennetin altlarından ırmaklar akan, birbiri üzerine bina edilmiş yüksek köşkler, güzel meskenler, türlü ağaç ve meyveler, akar kaynaklar, görünüşü ve kokusu güzel, isteyenlerin yanına kadar sarktığından koparılması kolay, türlü bol meyveler; gönlün çekeceği her türlü yiyecek ve güzel kokulu içecekler, temiz şaraplar ve çeşit çeşit tükenmez nimetleri içeren bir yer olduğu beyan edilmektedir.

Şüphesiz Allah Teâlâ'nın cennette müminlere vereceği nimetlerin en büyüğü ise **ru'yetullah**tır. Kur'an'da "iyi iş ve güzel amel işleyenlere daha güzel karşılık ve bir de ziyâde olduğu" bildirilmektedir.¹¹⁰ Buradaki "güzel karşılık"tan maksadın cennet ve nimetleri, "ziyade"den maksadın ise ru'yetullah olduğu Hz. Peygamber'in ifadeleri ile sabittir.¹¹¹

108 Secde, 32/17.

109 Buhârî, Tefsîr 32; Tevhîd, 35; Müslim, Cennet, 1.

110 Yûnus, 10/26.

111 Müslim, İmân, 80.

*Dünya âhiretin tarlası olduğu gibi, âhiret de dünya için,
bu dünyanın nizam ve düzeni içindir. İnsan âhiretini
dünyada kazandığı gibi dünyasını da âhirete olan imanı
sayesinde mâmur eder.*

ÂHİRET İNANCININ İNSAN HAYATINA ETKİLERİ

Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsan, yaratılmışların en şerefliisidir.¹ Allah, kendi ruhundan üfleyerek² onu şereflendirmiş ve ona yeryüzünün halifesi olabilecek bir mertebe vermiştir. İnsana yaratılıştan bahşedilen bu mükemmellik, yaşadığı dünyanın ötelere uzanan ebedi bir hayat için var edildiğini gösterir. İlim ve hikmet sahibi her sanatkâr, ortaya koyduğu eserine kendi imzasını nakşeder ve onun yok olmasını istemez. Oysaki insan için yaşanan bu hayat gelip geçicidir; vadesi geldiğinde melekler onun ruhunu alır³ ve ruh bedenden ayrılarak ölüm gerçekleşir. Gelip geçici bir hayatta, insandaki bu mükemmellik tam anlamıyla karşılık bulmamakta, hakkın ve adaletin tam anlamıyla gerçekleşeceği bir âhiret yaşamının varlığı zorunlu olmaktadır. Onun için asıl olan, insanın ölmesi ve yok olması değil, yaşamasıdır. Yüce Allah, insanı yaratıp ona canlılık kazandırdığında, aynı zamanda ona ebedi bir hayat da vermiştir. İki aşamadan oluşan bu hayatında, birinci aşama ölümle tamamlanırken insan için asıl ve kalıcı olan ebedi hayat da başlamış olmaktadır.

1 Tin, 95/4.

2 Secde, 32/9.

3 En'âm, 6/61.

Dünya ve âhiret, insan için takdir edilen hayatın tamamlayıcı iki yüzüdürler; birbirlerini tamamlarlar, birinin varlığı diğèrinin varlığıyla değèr kazanır. Tıpkı bir elmanın iki yarısı gibi ancak iki yan bir araya geldiğinde sonuç verir, anlamlı bir meyve olarak soframıza sunulur. Aynı bunun gibi dünyada ekilen tarla, âhirette hasat verir, kıymet kazanır ve ebedileşir. Ancak ekmeden hasat olmaz; hayatın ebedi ve leziz bir semereye dönüşebilmesi için bu dünya da en az âhiret kadar gereklidir. Dolayısıyla dünya yaşamı, insana bahşedilen hayatın evveli, mukaddimesi, önsözüdür. Asıl ve kalıcı olan hayatı anlamak ve hak etmek için, bu önsözü okumak, tatmak ve yaşamak gerekir. Dünyada tattıklarımız yalnızca birer örnek ve numunedirler;⁴ asıl ve kalıcı lezzetler ise sonrasında gelmektedir. Onun için dünya hayatı, insana bahşedilen hayatın evveli, ölüm sonrası ise âhiredir ve belki de bundan dolayı ölüm sonrası yaşamı anlatmak için kullanılan terim “âhiret”tir. Bu terim, dünya hayatının hemen sonrasında gelen ve ebediyen devam edecek bir hayatı anlatmak için kullanılmaktadır,⁵ Kur’an-ı Kerim’de pek çok yerde geçer ve dünya hayatına nispetle öncelikli bir konuma sahiptir. Çünkü âhirete nispetle dünya, gelip geçici bir eğlence ve oyalanıştan ibarettir, asıl ve kalıcı olan ise âhiret hayatıdır.⁶

Dünya hayatı, ufkun bu tarafını ve görünen kısmını; âhiret ise ufkun diğèr tarafını anlatır. İnsan hayatı ise, her iki ciheti de kuşatacak kapsamdadır. Dünya ve âhiret yaşamı, bu bütünü iki veçhine oluşturur ve ölümü de hayatı da yaratan Allah’tır⁷. Dolayısıyla hayat ile ölüm, dünya ile âhiret arasında birbirini tamamlayan, güzelleştiren son derece anlamlı bir ilişki söz konusudur. Hayatın arkasından ölümün, ölümün arkasından ise ebedi

4 Bakara, 2/25.

5 Bekir Topaloğlu, “Âhiret”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 543.

6 Ankebüt, 29/64.

7 Mülk, 67/2.

bir yaşamın gelmesi, insanların bu ikisi arasında bir imtihan ortamında olmalarını açıklar. Bu da hayattan hayata, güzellikten güzelliğe bir yükseliş nizamına ve en güzel amellere daha güzeliyle mükafat verilerek ileride bambaşka bir hayata ulaştırılma gayesine yöneliktir.⁸

Dünya ve âhiret, hayatın devamlılığı içerisinde birbiriyile iç içedirler. Dünya, türediği kelime itibarıyla bize yakın olanı, burada ve şimdiyi anlatır. Her doğan insan, takdir edilen bir hayatı yaşar ve süresi dolduğunda da kalıcı/baki bir diyara doğru yolculuğa koyulur. Ebed yurdunun yolu zorunlu olarak dünyadan geçer. Onun için çıkılan yolun doğru olması ve menzile ulaştırması önemlidir. Ebedi bir hayatın varlığı ise, dünya hayatında çıkılan yolun istikametini belirler; onu anlamsızlıktan kurtarır ve nihai hedefini tayin eder. Âhiret inancı yalnızca ebedi bir hayat olması açısından değil, aynı zamanda dünyamızı renklendirip anlamlandırması bakımından da önem taşır. Belki de onun için, imanın en önemli rükünlerinden biridir. Ölümünden sonra dirilişe, hesaba, cennet ve cehennemin varlığına inanmak, dünyadaki yaşayışımızı etkiler ve ona rengini verir, dünya hayatının değerini anlamamızı sağlar. İslam inancı açısından dünyayı âhiretten, âhireti de dünyadan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Âhiret, dünya hayatında sürdürülen erdemli ve anlamlı bir yaşamın sonucu, aynı zamanda insan davranışlarını etkileyen ve kalitesini artıran önemli bir motivasyon aracıdır. Âhiretin insan hayatına etkileri sayılamayacak kadar çoktur. Âhiret düşüncesi, yalnız âhiret günü için değildir, çünkü dünya ile âhiret birbirine bağlıdır. Dünya âhiretin tarlası olduğu gibi, âhiret de dünya için, bu dünyanın nizam ve düzeni içindir. İnsan âhiretini dünyada

8 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehra ve Yayıncı, İstanbul, ts., VIII, 178.

kazandığı gibi dünyasını da âhirete olan imanı sayesinde mâmur eder.⁹ Buna göre **âhiret inancı**;

Hayatı Anlamlı ve Yaşanılır Kılar

Ölüm, pek çok insan için kaçınılmaz olduğu kadar ürkütücüdür de. Yaşadığı güzellikler içindeki bir hayatı terk etmek ve kabre konulmak, insanda varoluşsal bir krize yol açmakta, insanı yaşadığı hayatın anlamını sorgulamaya itmektedir. Yaşanılan hayatın ardından yok oluş düşüncesi, sonsuza kadar yaşama arzusunda olan insana ağır gelmekte ve onu hayatın anlamına ilişkin çıkmaza sürüklemektedir. Yalnızca dünya hayatı tek başına anlam taşımamakta, âhiretin varlığıyla yaşanılan hayat anlam ve değer kazanmaktadır. Dolayısıyla hayata gerçek anlamını kazandıran, ölüm ve sonrasında gelecek olan ebedi hayat düşüncesidir. Çünkü âhiret inancı açısından, ölüm bir yok oluş değil, ebediyet yurduna açılan bir kapıdır. Ölümü, yeni bir hayatın başlangıcı olarak görmek, insanı içine düştüğü anlam çıkmazından kurtarır. Çünkü yaşadığı hayat, ebedi bir hayatı kazandırması açısından değerlidir; bir amacı, gayesi ve anlamı vardır. Bu noktada dünyada bir yolcu oluşunun bilincinde olmak ve hayatı bir bütün olarak (dünya-âhiret) yaşamak ve bunu insanın ruhunun temel arayışı olarak görmek, insanı içine düştüğü bu temel kaygıdan kurtaracaktır.

Âhiret inancıyla, yok oluş düşüncesinin oluşturduğu karamsarlık yok olur ve ebedi bir hayat arzusuyla geleceğe yönelik güçlü bir ümit meydana gelir. Bu ise insana gündelik hayatın sıkıntılarına, zorluklarına dayanma gücü verir. Bu güçle insanın üstesinden gelemeyeceği sıkıntı ve aşamayacağı engel yoktur. Çünkü âhiret inancına sahip birey, karşılaştığı her sıkıntının

9 Süleyman Toprak, *Âhirete İman*, DİB Yayınları, Ankara, 2015, 25.

âhirette ziyadesiyle karşılık göreceğini bilir.¹⁰ Dini inançların, özellikle âhiret ve kader inancının, acıları teselli etme ve acıdan korunma yolunda insana yardımcı olan güçlü bir etkiye sahip olduğu kabul edilen bir durumdur. Âhirete inanan insanın ümidi ve yaşama sevinci her zaman yenilenir. Her türlü musibetin, dert ve acının, mahrumiyetin geçici olduğu, ayrıca bunların anlamdan yoksun olmayıp, ilahi planın birer parçası olduğu, sabır ve rıza ile bunlara katlanıldığı takdirde âhirette bunların karşılığının verileceğinin kabul edilmesi insanı rahatlatır ve olaylarla başa çıkma gücünü artırır.¹¹

Allah ve âhiret inancı, başa gelen olumsuz olayları anlamlandırma insana psikolojik destek sağlamak ve onu belirsizliğin sağlayacağı büyük boşluk duygusundan kurtarmakla kalmayıp, felaketlerin neden olduğu kayıplara ve acılara göğüs germe sürecine de katkılarda bulunmaktadır. Bu inançlar kayıpların kabullenilmesini kolaylaştırmakta ve felaketzedelere iyimserlik ve umut gibi ruh sağlığı açısından olumlu duygular kazandırmaktadır. Âhirete iman, doğal felaketlerde hayatını kaybedenlerin şehit olacağı düşüncesi ve tevekkül anlayışı gibi manevi unsurlar, stresle başa çıkmada önemli bir psikolojik kaynak oluşturmaktadır. Bir felaket ortamındaki acılı insanlara âhiret inancı umut vermekte, geleceğe yönelik vaatlerde bulunarak insanların içinde buldukları olumsuz koşulların stresini daha hafif hissetmelerini sağlamaktadır. Bu inanç, hayata küsmemeyi, ona umutla bakmayı telkin eder. Bu nedenle inançlı insan kendisinde hayata tekrar sarılma, zorluk ve acılara göğüs germe gücü bulur.

10 Toprak, 25.

11 Temel Yeşilyurt - Mehmet Taşdelen, "Âhiret İnancının Pratik Yansımaları", *Kelam Araştırmaları*, 2012, 10/2, 61.

Dolayısıyla dini inançlar insan için bir güç kaynağıdır, onu hayata bağlayan bir sığınaktır.¹²

Kişilik Gelişimini Pekiştirir

Yaratılış itibarıyla zayıf ve muhtaç bir varlık olarak dünya sahnesine çıkan insan, hayatın akışı içerisinde gelişir, olgunlaşır ve yeryüzünün halifesi olmaya aday mükemmel bir varlığa dönüşür. Bu ise güçlü bir karakter eğitimi ve sağlam bir irade gerektirir. Yeryüzü yaşamı her zaman iyi yüzünü göstermez. İnsan, bollukla birlikte yokluğu da yaşar, yazın sıcağından sonra kışın soğuğunda da kavrulur. Bu ise onu hem varoluşsal bakımdan hem de psikolojik açıdan güçlendirir. Bu gelişim süreci yaşamdan sonra ebedi yaşamı hak edebilmek için böylesine bir karakter eğitime tabi tutulmak ve bu diyardan geçerken mümin kimliğiyle gidebilmek bir zorunluluktur da. Yüce Rabbimiz, dünya yaşamının güzelliklerine yaptığı her vurgunun ardından, âhiretin varlığına da dikkat çeker. Gerçek ve kalıcı güzelliğin orada olmasına dikkatleri celbeder.¹³ Kur'an-ı Kerim'de âhiret hayatının, hesabın, mizanın, cennet ve cehennem sıklıkla tekrarı, insandaki bu sorumluluk bilincini pekiştirir. Bu ise dünya hayatının geçici lezzetlerine dalıp âhireti unutan bir birey yerine dünya hayatının değerini bilip sorumluluk üstlenebilen şahsiyetli bir mümin kimliğini inşa eder. Dolayısıyla mümin, ortaya koyduğu tutum ve davranışlarının hesabını vereceğinin bilinciyle hareket eder. Yapmış olduklarından dolayı Allah'ın huzurunda hesap vereceğini bilmek, davranışlara güzellik/ahlakilik ve tutarlılık kazandırır, insan davranışları üzerinde otomatik bir denetim mekanizması oluşturur. Buna dayalı olarak eğer insan, hayatı, dünya

12 Hayati Hökekleli, "Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Âhiret İnançının Psikolojik Temelleri", *İslam'da Âhiret İnançları*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sivas, 2007, 148vd.

13 Ankebüt, 29/64.

ve âhireti de kuşatacak kapsamlı bir bakış açısıyla okuyabilirse, amacını ve idealini dünyeviliğin bütün ayartmalarından kurtararak daha ulvi hedeflere doğru yönelir. Davranışlarına yüce bir gaye ve sonu ebediyete varabilecek aşkın bir istikamet belirler. İnsanın amacını ve hedefini, dünya hayatının ötelere uzanan bir ufka yöneltmesi, sağlam bir mümin kimliğinin inşası açısından da hayati öneme sahiptir.¹⁴

İnsanı Kendiyle/Yaratılışıyla Buluşturur

İnsanı en mükemmel şekilde yaratan Yüce Yaratıcı, onun gönlüne ebediyet arzusunu da yerleştirmiştir. Dünyada yaşadığı hayat ne kadar sürerse sürsün, günün birinde son bulmakta, insanın gönlündeki bu ebediyet düşüncesi dünyada bir karşılık bulmamaktadır. Oysaki insan, bu kısa ömründe cesedin bozulup gittiğini ve ebediyet arzusunun dünyada bir karşılık bulmadığını görmekte ve ebedi yaşayacağı bir yurda özlem duymaktadır. İnsanoğlu, bu arzusunu gerçekleştirmek üzere âb-ı hayatı arasa da piramitler dikse de dünya hayatında, ebediyet arzusunu gerçek anlamda tatmin edememiştir. İnsanoğlunun dünya hayatında gösterdiği bunca çaba, geriye bıraktığı onlarca eser, asli yaratılışına nakşedilen ebediyet arzusuna karşılık gelememiştir. Yaratılıştan gelen bu istek, karşılığını ancak âhiretteki ebedi hayatta bulabilmektedir. Bu noktada âhîret inancı, insanın yaratılışıyla uyumunu sağlamakta, bireyi parçalanmış kişilikten kurtarmakta ve kişinin kendi fitratıyla barışmasını sağlamaktadır. Çünkü insanı daima korkutup ürküten, endişelendirip rahatsız eden şey hayatın sürüp gideceğine inanmak değil, onun bir yerde son bulacağını hissedip düşünmektir. Bu yüzden insan nefsi yok olmaktan korkmuş, bunun yerine ebediyen yaşama arzusuyla yanıp tutuşmuştur.¹⁵ Âhîret inancı olan kişiler, yok

14 Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, Ankara, 1997, 184.

15 Hokelekli, 144.

olmanın korkunç ve hayatın tadını kaçırıcı sıkıntısından kurtularak, varlıklarının ve insani değerlerinin devamlılığını güvence altına almış olmaktadır. Böylece ölümden sonra da devam eden sonsuz bir hayat fikri ve inancı, her şeyden önce bireyin şahsi kimliğinin asla yok olmayacağı, insana yakışır bir şekilde arzulanığı sonsuzluğa ulaşacağı müjdesini vermektedir.¹⁶

Sosyal Barışa Katkı Sağlar

Yeryüzünün halifesi olarak yaratılan insan,¹⁷ aynı zamanda sorumlu bir varlıktır. Kaçınması gereken yasaklar ve yerine getirmesi gereken yükümlülükler vardır. Sahip olduğu akıl ve irade ile iyiyi tercih etmek ve işlediği kötülüğün de hesabını vermekle mükelleftir. Yeryüzünde başıboş bırakılmadığının bilincindedir.¹⁸ Allah'ın sorumlu melekleri tarafından sürekli izlendiğini ve bir gün yaptıklarının hesabını vereceğini bilmek, ona ciddi sorumluluklar yüklemektedir.

İnsan, bu yeryüzü hayatında bazen yaptıklarının karşılığını alamamakta ve haksızlığa maruz kalabilmektedir. Bununla birlikte o, yaradılıştan gelen, fitri bir adalet duygusuna sahiptir. Bu adalet duygusunun dünya yaşamında tam olarak gerçekleşemediğini görmek, onu karamsarlığa itse de onun eninde sonunda yerini bulacağına inanmak, insanın adalete olan güvenini tazelenmektedir. Dünya hayatında maruz kaldığı haksızlıklara ilişkin hakkını aramaktan vazgeçmemekle birlikte kimsenin yaptığının yanına kâr kalmayacağına, hakkın bu dünyada olmasa da âhîrette yerini bulacağına olan inancı, insanı güçlü kılmakta, dünya hayatını sabır ve umutla sürdürmesini sağlamaktadır.

16 Yeşilyurt - Taşdelen, 60.

17 Bakara, 2/30.

18 Kıyâmet, 75/36.

Adaletin tam olarak tecelli edeceği bir dünyanın varlığına inanmak, adaletin yerini bulması açısından olduğu kadar, insanın ahlaki çabalarının bir anlam ve değer ifade etmesi bakımından da önemlidir. Bunun için iyi ile kötünün, zalim ile mazlumun hesaplarının görüleceği bir alemin varlığına ihtiyaç vardır ki o da âhirettir. İnsan davranışlarının ancak ilahi mahkeme huzurunda değerlendirilmesiyle gerçek adalet sağlanabilir. Maruz kalınan haksızlıkların sonunda telafi edileceği, kimsenin yaptığı kötülüklerin ve yanlışlıkların yanına kar kalmayacağı bir yargı gününe inanmak, insanlarda umudun ve sabrın önemli bir kaynağıdır.¹⁹ Nihai ve mutlak adaletin ancak âhirette gerçekleşebileceği, bu dünyanın bir “imtihan yeri” olduğu, herkesin sahip olduğu nimetlerden sorguya çekileceği bir hesap günü anlayışı, bireysel ve toplumsal sorumlulukların yerine getirilmesi, huzur ve barışın sağlanması açısından çok büyük bir manevi destek sağlamaktadır. Bu inanç, bir yandan insana yeryüzünde adalete dayalı ahlaki bir düzen kurma görevini hatırlatırken, öte yandan mutlak adaletin ancak Allah tarafından ve âhirette gerçekleşebileceği gerçeğini dile getirmektedir.²⁰

Psikolojik Dengeyi Korur

İnsan, dünya hayatında her gün bir sevdiğinin ölümüne tanıklık etmekte, ölümün kaçınılmazlığını görmektedir. Ölümü bir yok oluş olarak görmek, insanı tedirgin etmekte ve onda ciddi kaygılara yol açmaktadır. Bu ise insanlarda çeşitli psikolojik hastalıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Ölümün mutlak son olmadığına ve arkasından ebedi bir hayatın geleceğine olan inanç, insandaki bu korkuyu gideren önemli faktörlerden biridir. Bu inanç, aynı zamanda insana dünyada varoluş amacını hatırlatarak onu ebedi bir hayat için hazırlar ve

19 Topaloğlu, I, 546.

20 Hökelekli, 154 vd; Yeşilyurt - Taşdelen, 62.

onun hayatını anlamlı hale getirir. İslam düşüncesinde ölüm, ebediyet yurduna bir geçiş olarak telakki edildiğinden, mümin ölümü korkunç bir şey olarak değil, sevgiliye kavuşma (şeb-i arus) olarak görür. Bu ise insandaki ölüm korkusundan kaynaklanan endişe ve korkuyu ortadan kaldıran önemli etkidir. Yapılan araştırmalar, güçlü bir dini uyuma sahip olanların ve samimi dindarların, ölümü daha kolay kabullenebildiklerini gösteriyor. Aslında dindarlık düzeyi ölüm kaygısını, ölüm kaygısı da dindarlık düzeyini etkilemektedir. Fakat sonuçta Allah inancı ve beraberinde âhiret inancı, ölüm korku ve kaygısını azaltıcı, ölüm ötesi ile ilgili umutları artırarak kişiyi rahatlatıcı bir işlev de görmektedir.²¹

Güzel Ahlakın İnşasına Katkı Sağlar

Ölüm sonrası dirilişe inanan insan, yaptıklarından hesaba çekileceğinin bilincindedir. Bu bilinç, insan davranışlarını motive eder, onu sürekli iyiye, güzele ve erdemli olana teşvik ederken, kötülüklerden de sakındırır. Çünkü bu bilinçteki insan yaşanan dünyayı, âhiret yurdunun tarlası olarak görür; orada iyi karşılıklar görebilmek için de dünyada ne ektiğine dikkat eder. Çünkü insan, âhiret yurduna geçerken cennetini de ateşini de buradan götürmektedir. Yüce kitabımız, güzel amellere teşvik ederken âhiret inancına atıfta bulunmuş²² her türlü kötülüğü ise âhirete inanmamanın bir sonucu olarak takdim etmiştir.²³ Âhiret inancının olmadığı bir toplumda haksızlık, kargaşa ve adaletsizlik hakim olur. Hak ve hukukun bulunmadığı bir zeminde ise ahlaklı ve erdemli olmak zorlaşır. Âhiretin varlığına dair inanç ve yaptıklarından hesaba çekilme düşüncesi, insana sorumluluk

21 Hökelekli, 142vd; Yeşilyurt - Taşdelen, 64-65.

22 Nisâ, 4/59; Bakara, 2/177.

23 Nahl, 16/22; Tâhâ, 20/16; Mü'minûn, 23/115.

yüklediğinden, toplumda adalet duygusunun gelişmesine ve ahlakın gelişimine de katkı sağlar.

Sonuç olarak âhiret inancı, imanın altı rüknünden biridir ve dünya-ve âhiretten oluşan insan hayatının ikinci safhasını oluşturur. Ölüm ile dünya hayatına veda eden insan, ebediyet yurduna olan yolculuğuna da başlamış olmaktadır. Dinimizde dünya ve âhiret birbiriyle yakın ilişkisi olan iki kavramdır; dünya hayatı, âhiret hayatının bir tarlası konumunda iken âhiret de dünya yolcuğunun hedefini ve rotasını belirlemektedir. Öldükten sonra yeniden diriliş, hesaba çekilme, cennet ve cehennem inancı, insan davranışlarını motive eden, güzelleştiren ve onlara anlam kazandıran önemli bir etkidir.

*Ramazan insana unuttuklarını hatırlama fırsatı sunar.
Sahip olduğu nimetlerin tamamını dünyada tüketmek
yerine ahirete gönderme yollarını öğretir.*

RAMAZAN EBEDÎ OLANA ÇAĞIRIR

Doç. Dr. Burhan İŞLİYEN
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

Hicretten sonra Hz. Peygamber (sas) tarafından Ensardan Sa'd b. Rebi ile kardeş ilan edilen Abdurrahman b. Avf, Sa'd'ın varlığının yarısını kendisiyle paylaşma teklifi üzerine şöyle cevap vermişti: "Allah evini ve malını sana mübarek kılsın, bana çarşının yolunu göster."¹ Ticarete atılan Abdurrahman b. Avf'ın kazancı bereketlendi. Öyle çok kazandı ki zamanla büyük bir servetin sahibi oldu. Çok kazandı, çok infak etti. Kaynaklarımız, onun Allah yolunda yaptığı harcamaların örnekleriyle doludur. Oldukça yüklü miktarlarda infakta bulunan Abdurrahman b. Avf, bir seferinde kırk bin dinarı, bir seferinde de malının yarısını birden feda etmekten çekinmemişti. Orduların teçhizine ayrı bir önem vermiş, kimi zaman beş yüz atıyla kimi zaman beş yüz devesiyle Müslüman kardeşlerine destek olmuştu. Bir defasında da yedi yüz develik kervanını develeri, sırtındaki yükleri, eyerleri ve yularlarıyla Allah yolunda vakfetmişti.²

Allah Resûlü'ne ilk iman edenlerden olan bu yiğit sahibinin gözünü kırpmadan bunca fedakârlıkta bulunmasının nedeni âhiret kaygısıydı. Sahip olduğu zenginliğin kendisine âhireti

1 Buhârî, Büyü', 1.

2 İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, III, 475.

kaybettirmesinden korkuyor, bütün nimetleri bu dünyada tüketmiş olmaktan endişe ediyordu. Oruçlu olduğu bir gün iftar edecekken gözyaşlarına boğuldu ve bu endişesini şöyle dile getirdi: “Benden daha hayırlı olan Mus’ab b. Umeyr öldürüldü, bir parça kıyafetiyle kefenlendi. Baş örtülse ayakları açıkta kalıyor, ayakları örtülse başı görünüyordu. Hamza da şehit edildi ki o da benden hayırlıydı. Sonra bize dünya nimetleri verildikçe verildi. İyiliklerimizin karşılığını bu dünyada almaktan ve âhirete bir şey kalmamasından korkuyorum!”³

“Bütün iyilikleri dünyada tüketmek” inanan insanın en büyük endişelerinden biridir. Zira Kur’an-ı Kerim’de Rabbimiz dünya için yaşayan, âhiret kaygısı olmayan inkârcıların âhiretteki durumunu şöyle tasvir etmektedir: “*İnkâr edenler ateşin başına getirilince, ‘size ait iyi ve güzel şeyleri dünya hayatınızda tükettiniz ve onlardan yararlandınız, şimdi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamanıza ve yoldan çıkmanıza karşılık olarak aşağılayıcı cezayı çekeceksiniz’ denilecektir.*”⁴ Fakat dünya ve nimetleri insana öyle süslü gösterilmiştir ki⁵, insan çoğu zaman iyilikleri dünyada bitirme, âhirete bir şey bırakmama endişesini unuttur. Ramazan insana unuttuklarını hatırlama fırsatı sunar. Sahip olduğu nimetlerin tamamını dünyada tüketmek yerine ahirete gönderme yollarını öğretir. Helal kazançla bir oruçluya iftar ettirene vadedilen mükâfat, Ramazana mahsus fitre, oruç süresince helal gıdalardan bile uzaklaşıp aç ve susuz durma hep dikkatleri ebedi âleme çekmeye yöneliktir.

İnsan, dünyanın göz alıcı nimetlerden birine eriştikçe bir diğerine sahip olma isteğiyle yanıp tutuşur. Çünkü o, Peygamber Efendimizin ifadesiyle iki vadi dolusu malı olsa üçüncüsünü

3 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 375.

4 Ahkâf, 46/20.

5 Âl-i İmrân, 3/14.

isteyen bir yapıdadır.⁶ Oysaki insanın, Rabbinin razı olacağı bir kul olmasının önündeki en büyük engellerden biri dünyevileşmedir. Dünyevileşen insanın tek endişesini dünya hayatı oluşturur. Dünya nimetleriyle o kadar meşguldür ki âhirete yatırım yapmayı hiç aklına getirmez. Günlük hayatında inandığı değerlerin etkisi gittikçe zayıflamaya başlar ve nihayetinde başta Rabbine karşı görevleri olmak üzere inancının gerektirdiği bütün sorumlulukları ihmal eder hale gelir. Bu nedenle Hz. Peygamber (sas), ümmeti için en çok endişelendiği hususlardan birinin “dünya nimetlerinin çoğalması ve bu nimetlere ulaşmak için yarış içine giren Müslümanların önceki ümmetler gibi ölçüyü muhafaza edemeyip helak olmaları” olduğunu ifade etmiştir.⁷

Kur’an-ı Kerim’de dünya hayatını âhirete tercih etmenin yani dünyevileşmenin ağır akıbetinin anlatıldığı pek çok ayet-i kerime vardır. Bu bağlamda Tebük seferi için hazırlanma emri verilince gevşeklik gösterenleri uyaran Tevbe suresi 38. ve 39. ayetleri çok dikkat çekicidir: “Ey İman edenler! Size ne oldu ki ‘Allah yolunda seferber olun’ denilince yerinize çakılıp kaldınız; yoksa âhiretten vazgeçip de dünya hayatıyla yetinmeye razı mı oldunuz? Hâlbuki dünya hayatının sağladığı fayda âhiretinkine göre pek azdır. Eğer toplanıp seferber olmazsanız Allah sizi elem veren bir azapla cezalandırır, yerinize başka bir topluluk getirir ve siz ona zerrece zarar veremezsiniz. Allah’ın her şeye gücü yeter.” Benzer şekilde ayetlerde Uhud’da ganimet toplama arzusuyla görev yerini terk etmenin⁸ ve Hazreti Peygamber Cuma hutbesi irat ederken ticaret ve eğlenceye koşmanın⁹ yanlışlığı anlatılmıştır. Peygamber Efendimiz dönemindeki örneklerin yanı sıra önceki ümmetlerden dünya-âhiret dengesini âhiret aleyhine bozanlar

6 Müslim, Zekât, 116.

7 Buhârî, Rikâk, 7; Müslim, Zühd, 6.

8 Âl-i İmrân, 3/152.

9 Cuma, 62/11.

da ayetlerde konu edilmiş, dünya hayatının geçiciliği üzerinde ısrarla durulmuştur: “İnkârcıların diyar diyar dolaşmaları sakın seni yanıltmasın. (Onların bu refahı) kısa süren bir faydalanmadır. Sonra varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir meskenidir orası!”¹⁰; “Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlatta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Âhirette ise ya çetin bir azap, yahut Allah’ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.”¹¹

Dünya âhiret dengesini bozmak, başka bir ifade ile dünya sevgisinin âhiret hazırlığının önüne geçmesi bireyin kendisine zarar vermekle kalmaz, böylesi bir tutum İslam ümmetinin mehabetini kaybetmesine ve dağılmasına da sebep olur. Bu duruma dikkat çeken Hz. Peygamber’in (sas) ashabıyla olan şu diyalogo bütün müminler için bir uyarı niteliğindedir: Peygamber Efendimiz bir gün, “Yakında diğer milletler, yemek yiyenlerin başkalarını sofralarına davet ettikleri gibi size karşı savaşmak için birbirlerini davet edecekler.” demişti. Orada bulunan birisi, “Bu durum bizim azlığımızdan dolayı mı olacak?” diye sorunca Resûlullah (sas), “Hayır, aksine siz o gün kalabalık fakat selin önündeki çer çöp gibi zayıf olacaksınız. Allah düşmanlarınızın kalbinden sizden korkma hissini alacak, sizin kalbinize de vehn atacaktır.” buyurdu. Yine bir adam. “Vehn nedir ya Resûlallah?” diye sorunca Hz. Peygamber, “Dünya sevgisi ve ölümden hoşlanmamaktır.” dedi.¹²

Velhasıl dünyayı âhirete tercih etmek imtihanı kaybetmektir. İmtihanı kaybetmek istemeyen kişi dünya nimetleriyle oyalanmak yerine ebedi olan güzelliklerin peşine düşmeli, Rabbin

10 Âl-i İmrân, 3/196-197.

11 Hadîd, 57/20.

12 Ebû Dâvûd, Melâhim, 5; Ahmed b. Hanbel, II, 359.

rızasını hedefleyerek kendisini âhiret hazırlığıyla meşgul etmelidir. Ramazan takvayı hedefler, ahirete yönlendirir, cennete çağırır. Dünyayla, servetle, şehvetle oyalanan nefisleri ebedi olana davet eder, arınmaya teşvik eder.

Mümin, dünyası için âhiretini ihmal etmediği gibi, âhiret hayatının ebedi oluşundan dolayı dünya hayatını da önemsiz görmemelidir. Zira âhiret saadetini kazanmanın yolu bu dünyadan geçer. Aslolan dünya nimetlerinden ölçülü ve dengeli bir şekilde, helal sınırlar içerisinde istifade etmek ve bu fani hayatı âhiret azığı olacak salih amellerle değerlendirebilmektir. Bu dengeyi kuranlar hem dünyada hem de âhirette kazananlardan olma bahtiyarlığına erişeceklerdir.

Allah'a ve âhiret gününe iman edip salih amel işleyenler için korku ve üzüntünün olmayacağı müjdesini¹³ veren Rabbimiz, dünyada âhiret kaygısıyla yaşayan ve bir ömür boyu, rızasını umarak O'nun koyduğu sınırlar çerçevesinde yaşamaya gayret eden kullarının mükâfatını ise Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade etmiştir:

“Kitabı sağ tarafından verilen kimse der ki, ‘Alın kitabımı okuyun; doğrusu ben bu hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum.’ Artık o, hoşnut olacağı bir hayat içerisinde; meyveleri kolayca devşirilebilir yüksek bir cennettedir. Ve cennette olanlara da şöyle denir: ‘Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık olarak afiyetle yiyip içebilirsiniz.’”¹⁴

13 Bakara, 2/62.

14 Hâkka, 19-24.

Allah'ın halifesi olmakla şereflenen insanlara bu görevle birlikte, Allah'ın rızasına uygun yaşama ve O'nun mülkünden kendilerine emanet olarak verilen nimetlere sahip çıkıp en güzel şekilde tasarrufla bulunma sorumluluğu da yüklenmiştir.

HAYAT VE ÖLÜM ARASINDA SORUMLULUKLARIMIZ VE BİZ

Dr. Öğretim Üyesi Ayşe GÜLTEKİN
Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Kâinatın mutlak sahibi şanı yüce ve her şeye gücü yeten Allah hangimizin hangimizden daha üstün amellerde bulunacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratmış¹ ve insanın çalışıp kazandığından başka bir kazanç elde edemeyeceğini² haber vermiştir. Hz. Âdem'den itibaren tüm insanlar denenmek, sınanmak için dünya yolculuğuna çıkarlar. Herkesin imtihanı birbirinden farklıdır. Kimi evlatlarıyla imtihan olunur, kimi ana babasıyla... Kimileri fakirlikle imtihan olunurken kimilerinin imtihanı zenginliktir. Kimileri başarıdan başarıya koşarken kimilerinin payına art arda gelen başarısızlıklar düşer. Birbirine tamamen zıt gibi görünen bu imtihanlar iyi değerlendirilip fırsata dönüştürülebilirlerse olgunlaşma, kemâle ulaşma, daha iyi bir kul ve insan olma konusunda büyük faydaları da beraberlerinde getirirler.

Hız. Âdem'in cennetten çıkarılıp dünyaya gönderilmesiyle başlayan imtihan süreci yeryüzünde insanlar var olduğu sürece devam edecektir. Peki, dünya nedir, neresidir? Dünyada yaşayacağımız hayat nasıl bir hayat olmalıdır? Kıyamet ne zaman kopacak ve dünya hayatı ne zaman sona erecektir? Bu hayatın

1 Mülk, 67/1-2.

2 Necm, 53/39.

sonrasında yaşanacak âhiret hayatı nasıl bir hayattır? Bu sorular insanların tarih boyunca cevaplar aradığı sorulardan bazılarıdır. Dünya insanların ilk olarak gönderildikleri ve yaşayacakları yakın hayata, âhiret ise dünya hayatından sonraki hayata verilen isimdir. Dünya hayatı fânî, âhiret hayatı bâkîdir.³ Dünya hayatı Kur'an'da aldatici, baştan çıkarıcı,⁴ geçici, âhiret nimetlerine göre menfaati, faydası az,⁵ oyun ve eğlenceden başka bir şey olmayan yanılısama⁶ olarak tanıtır. Hz. Peygamber (sas) de, “Dünyanın Allah katında sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kâfire bir yudum su bile içirmezdi.”⁷ demekte ve dünyanın Allah nazarında kulağı kesik bir oğlaktan daha değersiz olduğunu vurgulamaktadır.⁸ Dünya onun tanımlamasına göre, “mü’minin zindanı, kâfirin cennetidir.”⁹ Kur'an-ı Kerim ve hadislerde yer alan bu tanımlamaların da etkisiyle dünyanın alçaklık, aşağılık, kötülük manasına gelen denâet kelimesinden türetildiği konusunda yaygın bir kanaat oluşmuştur. Oysa, “Ahiret de dünya da Allah'ındır.”¹⁰ Cenâb-ı Hak insanlardan, “Ey Rabbimiz! Bize (vereceğini) bu dünyada ver.” diyenleri kınamakta ve bunların âhirette bir nasibi olmadığını söylemektedir. “Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru.” diyenler için ise, “İşte onlara kazandıklarından bir nasip vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir.”¹¹ buyurmaktadır. Eleştirilen ve kötülünen, dünya hayatının kendisi değil, âhiret hayatına inanmayan ve dünya nimetlerinden sonuna kadar faydalanmaya çalışan müşriklerin

3 Âl-i İmrân, 3/14; Alâ, 87/16-17.

4 Âl-i İmrân, 3/185; Lokmân, 31/33.

5 Nisâ, 4/77, Tevbe, 9/38, Ra'd, 13/26.

6 En'âm, 6/32.

7 Tirmizî, Zühd, 13; İbn Mâce, Zühd, 3.

8 Müslim, Zühd, 2; Tirmizî, Zühd, 13.

9 Müslim, Zühd, 1; Tirmizî, Zühd, 16.

10 Necm, 53/25.

11 Bakara, 2/200-202.

yaşadıkları dünya hayatıdır. Onlar, “Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir. Biz, bir daha da diriltilecek değiliz.” derler.¹² “Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşansız. Bizi ancak zaman yok eder.”¹³ derler. Hatta, “Allah, ölen bir kimseyi diriltmez.” diye var güçleriyle Allah’a yemin ederler. Allah ise onlara, “Hayır, diriltilecek! Bu, yerine getirilmesini Allah’ın üzerine aldığı bir vaattir. Fakat insanların çoğu bilmezler.”¹⁴ diyerek cevap vermekte ve “Huzurumuza çıkacaklarını beklemeyenler, dünya hayatına razı olup onunla rahat bulanlar ve ayetlerimizden gafil olanlar yok mu, işte onların, kazanmakta oldukları (günahlar) yüzünden varacakları yer, ateştir!”¹⁵ ikazında bulunmaktadır.

Müminler ise âhirete inanan, hem dünya hem âhiret nimetlerine talip olan kimselerdir. Hem dünyada hem de âhirette iyilik isterler.¹⁶ Allah Teâlâ peygamberlerinin yanında savaşan, yılmayan zaafa düşmeyen, boyun eğmeyen ve sabreden kimseleri övmekte, onların, “Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et.” diye dua ettiklerini, bundan dolayı da Allah’ın onlara hem dünya nimetini hem de âhiretin güzel mükâfatını verdiğini haber vermektedir.¹⁷ Ameller niyetlere göredir.¹⁸ “Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de âhiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız”¹⁹ buyuran Allah hiçbir niyet ve dileğin karşılıksız kalmayacağını, kişinin niyetine göre karşılık alacağını

12 En’âm, 6/29.

13 Câsiye, 45/24.

14 Nahl, 16/38.

15 Yûnus, 10/7-8.

16 Bakara, 2/202, A’raf, 7/156.

17 Âl-i İmrân, 3/146-148.

18 Buhârî, Bed’ül-vahy, 1; Müslim, İmâre, 155.

19 Âl-i İmrân, 3/145.

haber vermektedir. Şu kadarı var ki, dünyayı isteyene sadece dünya, âhireti isteyene ise hem dünya hem âhiret nimetleri verilecektir.

Müşriklerle müminler arasındaki fark, “Allah size ne indirdi?” sorusuna müşrikler, “Eskilerin masallarını” cevabını verirken Allah’a karşı gelmekten sakınan müminlerin “Hayır indirdi” (doğru ve gerçek bilgiler gönderdi) demeleridir. Allah bu kimseler için, “*Bu dünyada iyilik yapanlara bir iyilik vardır. Âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. Allah’a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzeldir.*”²⁰ demekte, dünya ve âhiret arasında bir denge gözetmektedir. Müminler tarafından dünya hayatının boşa geçirilmesi; nimetlerin asıl sahibinin unutulması, hiç ölmeyecekmiş gibi dünya nimetlerine aşırı bağlanması, meşru, gayrı meşru demeden nefsin tüm arzularının yerine getirilmeye çalışılmasıdır.

Nefsin ruh, öz, kişi, insan, varlık, kalp vb. pek çok anlamı vardır. Ancak nefis denildiğinde bu anlamlardan daha çok hevâ ve heves, kötü duygular, süflî arzular, gayrı meşru istekler akla gelir. Tasavvufî anlayışımızda nefis ve şeytan insanın en azılı düşmanlarıdır. Onu Hak’tan ve hakikatten uzak tutmak için türlü tuzaklar kurarlar. Kıyamet günü hesap görülüp iş bitirilince şeytanın, “*Ben, sadece sizi (inkâra) çağırdım, siz de benim davetime hemen koştunuz. O halde beni yermeyin, kendi nefsinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz!*”²¹ şeklindeki itirafı bu ikili arasındaki bağlantıya işaret etmektedir. “*Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefisindedir*”²², “*Hiç şüphesiz ki nefis daima kötülüğü emreder*”²³ vb. ayetler, Hz. Peygamber’in, “*Allahum! Nefislerimizin şerrinden sana sığınıyoruz.*”²⁴,

20 Nahl, 16/24, 30.

21 İbrâhîm, 14/22.

22 Nisâ, 4/79.

23 Yûsuf, 12/53.

24 Dârimî, Nikâh, 20; İbn Mâce, Nikâh, 19; Nesâî, Cum’a, 24.

“Allahım, Beni göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa nefsimle baş başa bırakma.”²⁵ şeklindeki duaları da bu anlayışı desteklemektedir. Nefis sakınılması, uzak durulması gereken bir varlık olduğundan mutasavvıflar nefsi tarif ederken saldırgan köpek, kurnaz tilki, korkunç yılan ve ejderha gibi benzetmeler kullanırlar. Allah’a kafa tutmak ve kendi ilahlığını ilan etmek yönünden Firavun ve Nemrut’a da benzetilen nefsin benzetildiği diğer varlıklar put, zindan, cehennem, hırsız, cadı, çoğu zaman da insanı baştan çıkaran işveli, cilveli bir kadındır.²⁶

Tasavvufta nefsin yedi mertebesinden bahsedilir. Kötülüğü emreden nefis emmâre,²⁷ günahlarından dolayı kendini kınayıp pişmanlık duyan nefis levvâme,²⁸ kendisinde bulunan iyi ve kötü duyguları farkedemeyen nefis mülheme,²⁹ kalbi şüphe ve tereddütlerden arınmış, emir ve yasaklara riayet ettiği için huzur ve sükuna kavuşmuş nefis mutmainne,³⁰ Rabbinin hükmüne razı olma şuuruna erişen nefis râziyye, Cenâb-ı Hakk’ın kendisinden râzı ve hoşnut olduğu nefis merziyye,³¹ ve bütün bu aşamalardan sonra Allah’ın lütfuyla saflaşan, olgunlaşan nefis kâmilemdir.

Nefs-i emmâre kaçınılması uzak durulması gereken en aşağı mertebedir. Kul bu mertebede hevâ ve heveslerini, arzularını adeta ilahlaştırır. Dinî kural ve kâidelere uymaz, sınırları aşar, Allah rızasını değil nefsin istek ve arzularını önceler. Yaptığı işin kötü olduğunu bildiği halde nefsi arzuladığı için ısrarla yanlış davranışlarda bulunmaya devam eder. Sapmayı yoldan çıkmayı kendisi bilinçli bir şekilde tercih ettiği için Allah da onu saptırır,

25 Ebû Dâvûd, Edeb, 109.

26 Süleyman Uludağ, “Nefis”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 528.

27 Yûsuf, 12/53.

28 Kıyâmet, 75/2.

29 Şems, 91/8.

30 Fecr, 89/27.

31 Fecr, 89/28.

kulağını ve kalbini mühürler, gözünün önüne perde çeker.³² Kötülükleri işleyip duran kimselerle salih amel işleyenlerin ne hayattayken ne de öldükten sonra birbirlerine eşit olamayacakları ortadadır. Çünkü herkese kazandığının karşılığı verilecek ve onlara haksızlık da edilmeyecektir.³³

Cenâb-ı Hak bazı ayetlerde, “Nefisler kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır.”³⁴ “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.”³⁵ buyurarak nefsin sadece olumsuz yönlerine işaret ederken, bazı ayetlerde ise nefsi, üzerine yemin ettiği varlıklar arasında saymakta ve ona birtakım kabiliyetler verdiğini iyilik ve kötülük duygularını ilham ettiğini hatırlatmaktadır.³⁶ Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, kirletip günahlara daldıran ve kötülüklerin içine gömen ise kaybetmiştir.³⁷ Allah insana doğru yolu göstermiştir. Şükreden bir kul olmak da nankörlük edip nimetleri yalanlayan bir kul olmak da kişinin kendi tercihidir.³⁸ Demek ki insanın içine doğuştan fitrî bir özellik olarak iyi kötü, doğru yanlış, güzel çirkin, günah sevap vb. zıt duygular yüklenmiş ve insan bu duyguları birbirinden ayırt edebilecek bir yetenekte yaratılmıştır. Yusuf’un (as) diliyle kendimizi temize çıkarmamız, kötülükten tamamen uzak olduğumuzu söylememiz mümkün değildir. Bu konuda ancak Allah’ın acıyıp merhamet ettiği, iyi duygularını baskın

32 Câsiye, 45/23.

33 Câsiye, 45/21-22.

34 Nisâ, 4/128.

35 Kâf, 50/16.

36 Şems, 91/7-8.

37 Şems, 91/9-10.

38 İnsân, 76/3.

hale getirip kötü duygularını dizginleyerek nefislerine hâkim olan kimseler başarı sağlayabilirler.³⁹

“Azan ve dünya hayatını tercih eden kişiye gelince cehennem onun için tek barnaktır. Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefisine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barnağı da cennetin ta kendisidir.”⁴⁰ ayeti kişinin sonunu kendi tercihlerinin belirleyeceğini göstermektedir. O zaman kula düşen, zaafplarını bilmek ve o zaafpların üstesinden gelmektir. Hz. Peygamber, “Her doğan fitrat üzerine doğar; sonra anası ile babası onu ya Yahudi ya Nasrâni yahut Mecûsî yaparlar.”⁴¹, “İnsanlar gümüş ve altın madenlerine benzerler. Câhiliye devrinde hayırlı olanlar, İslam’da da hayırlı olanlardır. Yeter ki, İslam’ı iyi kavrasınlar”⁴² diyerek insanların fitraten hakkı ve hakikati fark edecek donanımda ve genetik olarak bazı özellikleri taşıyarak yaratıldıklarına; yanlış yönlendirmelerden kurtulup sahip oldukları iyi özellikleri işleyip geliştirdikleri takdirde gerçekten hayırlı insanlar arasında sayılabileceklerine işaret etmektedir.

Kendisini en mükemmel hale getirecek olan da, kemali arzulamayıp aşağılık davranışları tercih eden de insanın kendisidir. İlk insanı topraktan yaratıp onu şekillendiren, ona ruhundan üfleyen⁴³ Allah, aynı zamanda onu görme, işitme, düşünme gibi yeteneklerle donatmış⁴⁴ ve onu yeryüzünde halifesi olarak ilan etmiştir.⁴⁵ Allah’ın halifesi olmakla şereflenen insanlara bu görevle birlikte, Allah’ın rızasına uygun yaşama ve O’nun mülkünden kendilerine emanet olarak verilen nimetlere sahip çıkıp en

39 Yûsuf, 12/53.

40 Nâziât, 79/37-41.

41 Buhârî, Cenâiz, 92, Tefsir, (Rûm) 2; Müslim, Kader, 22.

42 Buhârî, Menâkıb, 1; Müslim, Birr, 160.

43 Hicr, 15/33, 29, Sa’d, 38/71-72.

44 Secde, 32/7-9.

45 Bakara, 2/30.

güzel şekilde tasarrufta bulunma sorumluluğu da yüklenmiştir.⁴⁶ “Yeryüzünü imar ve ıslah etmek” olarak özetleyebileceğimiz bu görev insanın süfli duygulardan uzak kalmasını, benliğindeki kibir, hırs, aç gözlülük, cimrilik vb. duygulardan kurtulmasını da zorunlu kılar.

Oysa Kur’an’ın anlatımına göre **insan**;

Acelecidir, istediği her şey hemen olsun ister, hayrı istediği gibi şerri de ister.⁴⁷ Aceleciliğinden dolayı çarçabuk gelip geçen dünyayı, dünya nimetlerini ister, sonradan gelecek âhret hayatı için yatırım yapmayı unuttur.⁴⁸ İşin önünü sonunu hesap etmez, sabretmeyi bilmez, başına gelen felaketselere dayanmak ve imtihanı yüz akıyla vermek yerine ölmeyi temenni eder.

Çok hırslı ve doyumsuzdur. Başına dert, keder, bela isabet ettiğinde sızlanır durur, nimetlere kavuşup rahatladığında ise nimeti vereni unuttur, bencilleşir, cimrileşir ve başkalarının dertlerine duyarsızlaşır, onların içinde buldukları sıkıntıları görmezden gelir.⁴⁹ Yetime ikramda bulunmaz, yoksulu doyurmaya teşvik etmez, helal haram demeden miras malına el uzatıp yer ve malı aşırı derecede sever.⁵⁰ Kendisi için hırsıyla mal toplar ve onu sayar durur. Malının kendisini ebedi kılacağını zanneder.⁵¹

Çok zalim ve cahildir. Emanet Allah tarafından göklere, yerlere, dağlara teklif edilmiş, onlar akıl sahibi varlıklar olmadıkları halde bu sorumluluğun altına girmek istememişler, bundan çekinmişler, insan çok zalim ve çok cahil olduğu için

46 Yunus, 10/14.

47 İsrâ, 17/11, Enbiyâ, 21/37.

48 Kıyâmet, 75/20-21.

49 Meâric, 70/19-21.

50 Fecr, 89/17-20.

51 Hûmeze, 104/2-3.

bu sorumluluğu yüklenmiştir.⁵² Ya da başka bir yorumla, diğer varlıklar akıl ve şuur sahibi olmadıkları için, Allah'ı tanıma, bilme, yeryüzünde Allah'ın istediği şekilde tasarrufta bulunma, iyi ve doğruya yönelip dinin ve ahlakın gerektirdiği gibi bir hayat yaşama, insanlara, hayvanlara ve çevreye zarar vermeme vb. sorumluluklar, akılla nimetlendirilen ve eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insana tevdi edilmiş, ancak insan üstlendiği sorumluluğu yerine getirememiş, bu konuda cahillik etmiş ve zalimlerden olmuştur.⁵³

Kibirlidir, kendini beğenip imandan yüz çevirir. Allah onların bu özelliklerini şöyle anlatır: “Onlara: İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin, denildiği vakit «Biz hiç, sefihlerin (akılsız ve ahmak kişilerin) iman ettikleri gibi iman eder miyiz!» derler. Biliniz ki, sefihler ancak kendileridir, fakat bunu bilmezler.”⁵⁴ Allah onlara büyüklük taslamaları sebebiyle ilahi rahmetten uzaklaştırılan şeytani ve Firavun'u örnek verir,⁵⁵ onlar bu örneklerden ders almazlar. Allah'ı ve âhireti inkar etmeleri de kibirlerindedir.⁵⁶ Ne yeri yarmaya, ne de boyca dağlara ulaşmaya muktedir değilken yeryüzünde böbürlenerek yürümeye devam ederler.⁵⁷

Kıskanç ve bencildir. Allah'ın lütuf ve kereminden dolayı insanlara verdiklerini kıskanır. Allah'ın mülkü onun elinde olsa insanlara bir çekirdek parçası bile vermez.⁵⁸ Halbuki, “haset

52 Ahzâb, 33/72.

53 Hayreddin Karaman-Mustafa Çağncı-İbrahim Kafi Dönmez-Sadreddin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara, 2006, IV, 405.

54 Bakara, 2/13.

55 Hicr, 15/28-33, İsrâ, 17/61, Yûnus, 10/83.

56 Nahl, 16/22.

57 İsrâ, 17/37.

58 Nisâ, 4/53-54.

ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi iyilikleri yer bitirir."⁵⁹ İnsanların gönderilen dinin hak din olduğunu bilmelerine rağmen inkâr etmeleri de kıskançlıklarından dolayıdır.⁶⁰

Rabbinin nimetlerine karşı çok nankördür. Allah'ın kendisini bir nutfeden yani bir damlacık sudan yarattığını unuttur da, Rabbine karşı adeta hasım kesilir.⁶¹ Denizde başına bir musibet geldiğinde, Allah'tan başka sığınılacak, yalvaracak kimse bulamaz. Kurtulup karaya çıktığında yine eski haline döner.⁶² Cenâb-ı Hak bu durumu şöyle anlatır; "*Şüphesiz ki insan Rabbine karşı pek nankördür. Elbette buna kendisi de şâhittir.*"⁶³

Ebû Talib el-Mekkî'ye göre insan (nefis) kendini beğenir, kendine tapar, kendine hayrandır, bencildir, şımarıktır, kibirlidir. Toprakтан yaratılmış olduğundan zayıf, çamurdan olması sebebiyle cimri, balçıktan olduğu için şehvetli, pişmiş topraktan olduğu için de cahildir. Zaaf, cimrilik, şehvet ve cehalet onun esas özellikleridir.⁶⁴ Yeryüzü nasıl savaşlardan azade olamıyorsa insanın içi de iyi ve kötünün savaşından azade değildir. Yaratılış itibarıyla hem iyi hem kötü duygularla donatılan insana düşen, zaaflarından kurtulup bu savaştan galip çıkmak, dünya hayatında fani lezzetlerle oyalanmayıp baki olan âhîret yurdu için yatırım yapmaktır. "*Lezzetleri kesen ölümü sık sık hatırlamak*"⁶⁵ ve Hz. Peygamber'in, "*Dünyada kimsesiz bir garip gibi veya yoldan*

59 Ebû Dâvûd, Edeb,51; İbn Mâce, Zühd, 22.

60 Bakara, 2/109.

61 Nahl, 16/4.

62 İsrâ, 17/67.

63 Âdiyât, 100/6-7.

64 Uludağ, 528; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, Mektebetu Darû't-Turâs, Kahire, 2001, I, 251.

65 Tirmizî, Zühd, 4, Sıfatü'l-kıyâme, 26; Nesâî, Cenâiz, 3; İbn Mâce, Zühd, 31.

*geçen bir yolcu gibi ol.*⁶⁶ tavsiyesini unutmamak mümine bu konuda yardımcı olacaktır.

“Âkil isen can gözün aç, tut kulak bu sözüme

Bir değirmendir bu dünya öğütür bir gün bizi”

diyen Câhidî Ahmet Efendi,⁶⁷

*“Dünya benim diye göğsünü germe/Dünya kadar malın olsa ne fayda
Söyleyen dillerin söylemez olur/Bülbül gibi dilin olsa ne fayda*

*Kurtulamazsın Azrail’in elinden/Bir gün olur çıkarırlar evinden
Allah’in ismini koyma dilinden/Dünya kadar pulun olsa ne fayda”* diyen Pir Sultan Abdal ve daha nice şairler, dünyayı “Yalan Dünya” diye niteleyenler, “Dünyada ölümden başkası yalan” diyenler aslında dünyanın gelip geçiciliğine hiçbir lezzetin kalıcı olmadığına dünya hayatının bela ve sıkıntılara karşı uyanık olmamız gerektiğine, bugün sahip olunan sağlık, zenginlik, gençlik vb. nimetlerin yok olup gideceğine atıfta bulunurlar. Hz. Peygamber de insanoğlunun aldandığı, kıymetini bilemediği iki şeyi sağlık ve boş vakit olarak sıralamaktadır.⁶⁸

İnsan hele gençlik çağlarındaysa ölümü kolay kolay aklına getirmez, dünyaya aşırı derecede önem verir ve tüm dünya nimetlerinden sonuna kadar faydalanmaya çalışır. İhtiyarladığında bile içindeki uzun bir ömür sürme ve çokça mala sahip olma isteği tükenmez.⁶⁹ Bir vadi dolusu altını olsa ikincisini ister, aç gözünü ancak kara toprak doyurur.⁷⁰ Hz. Peygamber, “*Her ümmetin*

66 Buhârî, Rikâk, 3.

67 Cahit Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012, 12.

68 Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, 1.

69 Buhârî, Rikâk, 5; Müslim, Zekât, 113-115; Tirmizi, Zühd, 28.

70 Buhârî, Rikâk, 10; Tirmizî, Zühd, 27.

*bir fitnessi vardır. Benim ümmetimin fitnessi maldır*⁷¹ diye ümmetini uyarırken, “İnsanoğlu ‘Malım malım’ der durur. Oysa insanoğluna malından kalacak olanlar sadece sadaka verip âhirete yolladığı, yiyip tükettiği, giyip eskittiği şeylerdir.”⁷² der.

Bütün mallarını mülklerini, eşlerini dostlarını, akrabalarını geride bırakarak fakir ve garip kimseler olarak Medine’ye hicret eden muhâcirlere, ensâr kendi ihtiyaçlarına rağmen, nefislerinin kendilerini fakirlikle korkutmasına rağmen yardım etmiş ve mümin kardeşlerine yurt, yuva olmuşlardı. Yüce Allah onları nefisleriyle mücadelede galip çıktıkları için “Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler; kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saâdete erenlerdir.”⁷³ diyerek methetmektedir. Hz. Peygamber de dünya ve âhîret nimetlerini karşılaştırarak bize şu uyarıda bulunmaktadır: “Ahîret nimeti karşısında dünya nimeti sizden birinizin parmağını uçsuz bucaksız denize batırmasına benzer. Artık o, parmağıyla ne kadar su alabildiğine bir baksın.”⁷⁴

Allah Teâlâ insanoğlunun dünya hayatında kesinlikle uyması ve çiğnememesi gereken kuralları İsrailoğulları örneğinde bize anlatarak onların yaptıkları yanlışlardan uzak durmamızı istemektedir. Özelde İsrailoğullarının genelde tüm insanların sorumlu olduğu bu fiiller, “Allah’tan başkasına ibadet etmemek, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik etmek, herkese güzel sözler söylemek, namazı kılmak, zekâtı vermek, kan dökmek ve insanları yurtlarından yuvalarından çıkarmamak”

71 Tirmizî, Zühd, 26.

72 Müslim, Zühd, 3,4; Tirmizî, Zühd, 31; Nesâî, Vesâyâ, 1.

73 Haşr, 59/9.

74 Müslim, Cennet, 55; Tirmizî, Zühd, 15.

olarak sayılmaktadır. İsrailoğulları bu kurallara uyma konusunda söz vermelerine rağmen pek çoğu bu emirlere uymamış ve yüz çevirerek sözlerinden dönmüşlerdir.⁷⁵ Cenâb-ı Hak, onları, “Yoksa siz *Kitab’ın (Tevrat’ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.*” diyerek uyarmakta ve onların âhireti verip dünya hayatını satın alan kimseler olduğunu söylemekte, azaplarının hiç hafifletilmeyeceğini ve onlara yardım da edilmeyeceğini haber vermektedir.⁷⁶ Allah’ın İsrailoğullarına Hz. Mûsâ aracılığıyla bildirdiği on emir arasında sayılan bu hususlar Hz. Adem’den itibaren gönderilen bütün Peygamberlerin ortak çağrısıdır. Öldükten sonra dirilmeye ve âhirette yaptıklarından hesaba çekileceklerine inanan bütün müminler hem Allah’a karşı hem de insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmek zorundadırlar.

Ölümden sonrası için çalışan, âhirette hüsrana uğramak istemeyen müminin yapması gerekenleri İhlas sûresine göre sıralayacak olursak;

Mümin öncelikle Allah’a iman etmelidir. İmanı sadece dilinde kalmamalı, yaratanın ve yaşatanın, insanı türlü türlü nimetlerle donatanın Allah olduğunun farkında olmalı, kâinatta baktığı gördüğü her şeyde yaratıcının azametini, büyüklüğünü görmeye çalışmalıdır. Hz. Peygamber, “*İman yetmiş küsur şubedir. Bunların en üstünü ‘Lâ ilâhe illallâh’ (Allah’tan başka ilâh yoktur) demek, en alt derecesi ise yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmaktır.*”⁷⁷ diyerek imanın hem Allah’a karşı hem de onun yarattığı kullara karşı sorumluluklar yüklediğine atıfta bulunur. Allah Resûlü pek çok hadisinde de müminin sahip olması gereken vasıfları

75 Bakara, 2/83-84.

76 Bakara, 2/85-86.

77 Müslim, İmân, 58; Nesâî, İmân, 16.

Allah'a ve âhîret gününe iman eden vurgusuyla nakleder.⁷⁸ Veda Hacci'nda yaptığı konuşmalardan birinde ise mümini, “*insanların canı ve malı konusunda kendisine güvendikleri kimse*”, Müslüman'ı, “*elinden ve dilinden insanlara zarar gelmeyen kimse*”, mücahidi, “*Allah'a itaat yolunda nefsinin isteklerine karşı mücadele eden kimse*”, muhaciri ise, “*hata ve günahlardan uzak duran kimse*”⁷⁹ olarak tarif eder. Bu da demek olur ki, iman teoride kalmamalı, pratiğe dönüşmeli, mümin imanının gerektirdiği davranışları sergilemelidir.

Mümin imanını yapacağı salih amellerle pekiştirmelidir.

Dinen yapılması emredilen veya teşvik edilen, hayırlı, faydalı, iyi, doğru, güzel olarak tanımlanan ve yapıldığında kişiye sevap kazandıran bütün işler salih amel kapsamında değerlendirilir. Ölümden sonrası için yatırım yapmak isteyen kimseler ömürlerini salih amellerle süslemeye çalışmalıdırlar.

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde iman ve amel-i salih birlikteliği üzerinde durulmuş, bazı ayetlerde bunlarla birlikte âhîret inancı da zikredilmiştir. “*İman edip amel-i salih işleyenlere ne mutlu! Onların sonunda varacakları yer ne güzel!*”⁸⁰ “*Kim Rabbinde kavuşmayı umuyorsa, salih amel işlesin ve Rabbinde ibadette, hiçbir şeyi O'na ortak koşmasın.*”⁸¹ vb. ayetler salih amelin âhîret azığı olduğuna, “*Sâlih kullarım için; hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiç kimsenin aklına gelmeyen şeyler hazırladım*”⁸² hadisi ise Allah'ın salih amellere karşılık salih kullarına vereceği mükafatın hayal edilemeyecek derecede büyük ve üstün olduğuna işaret etmektedir.

78 Buhârî, Rikâk, 23, İlim, 37; Ebu Dâvûd, Edeb, 131; Ahmed b. Hanbel, I, 20, no: 125; IV, 110, no: 17123; VI, 250, no: 26650.

79 Ahmed b. Hanbel, VI, 22 no: 24465; Tirmizî, Fedâilül-cihâd, 2.

80 Ra'd 13/29.

81 Kehf, 18/110.

82 Müslim, Cennet, 2.

“Erkek ve kadın, kim mümin olarak salih amel/iyi iş işlerse; elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükafatlarını, yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz”⁸³ ayeti ise salih amelin kişiye dünya hayatını yaşarken de fayda sağlayacağını ortaya koymaktadır. Allah Rasûlü kendisine “En hayırlı insan kimdir?” diye sorulunca, “Ömrü uzun ve ameli güzel olan kimse”⁸⁴ cevabını vermiştir. Akıllı kimse kendisine verilen ömrü salih amellerle değerlendirir ve ölünce peşinden ailesinin ve malının gelemeyeceğini, bunların kendisine bir fayda sağlayamayacağını, kabirde ve âhirette fayda sağlayacak tek şeyin salih amel olduğunu bilir.⁸⁵ Salih olmayan amel ise kişinin âhirette azap görmesine vesiledir. “Suçlular, Rablerinin huzurunda boyunlarını büküp, ‘Rabbimiz! (Gerçeği) gördük ve işittik. Artık şimdi bizi (dünyaya) döndür ki, salih amel işleyelim. Biz artık kesin olarak inanmaktayız.’ derler.”⁸⁶ Artık iş işten geçmiş amel defteri kapanmıştır. Dünyadayken, “Kim salih bir amel işlerse kendi iyiliğine, kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur.”⁸⁷ Âhirette ise, “Kim zerre miktarı iyilik yaparsa onun karşılığını, kim zerre miktarı kötülük yaparsa onun karşılığını görür.”⁸⁸ O halde kul kendi istek ve iradesiyle hayrı, iyiliği, salih ameli seçmeli ve “Allah’ım! Beni amellerin en güzeline kavuştur. Onların en güzeline ancak Sen ulaştırırsın. Beni kötü işlerden ve kötü ahlaktan muhafaza eyle! Bunlardan ancak Sen koruyabilirsin.”⁸⁹ diye dua etmeyi de unutmamalıdır.

Mümin, mümin kardeşlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmelidir. Hakkı ve sabrı tavsiye salih amel içinde

83 Nahl, 16/97

84 Tirmizî, Zühd, 21, 22.

85 Buhârî, Rikâk, 42; Müslim, Zühd, 5; Tirmizî, Zühd, 46.

86 Secde, 32/12.

87 Câsiye, 45/15.

88 Zilzâl, 99/7-8.

89 Nesâî, İftitâh, 15.

değerlendirilebilecek bir konu olmasına rağmen Cenâb-ı Hak müminin diğer insanlara karşı sorumluluklarını hatırlatmak için bu hususu ayrıca zikretmiştir. “Emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker”; insanlara iyi, doğru, güzel işleri yapmalarını emir ve tavsiye etmek, kötülüklerden kendisi uzak durduğu gibi başkalarının da kötülükten uzak durmalarını sağlamaya çalışmak, inanç, bilgi ve ahlak eğitimi verirken hakkı, hakikati ve doğruyu aktarmak da müminin görevleri arasındadır.

Mümin hayatını yaşarken, ibadetini yaparken, Allah'ın kendisine emrettiklerini yapıp yasakladıklarından sakınırken birtakım sıkıntı ve kederlerle karşılaşabilir. Korku, açlık, mal, can ve mahsullerde eksilme vb. hususlarla insan denenir, sınanır ve bu belalara karşı gösterdiği sabırla adeta günahlarından temizlenip saflaşır. Mümin bu felaketler karşısında kendisi sabrettiği gibi başkalarına da sabrı tavsiye etmeli, Allah'ın rahmeti ve mağfiretine ulaşmak için, “Biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz.”⁹⁰ diye dua etmeyi ihmal etmemelidir.

İnsan dünyayı ekip dikeceği ve ürünlerini âhirette hasat edeceği bir tarla olarak düşünür ve yaptığı her işte Allah rızasını gözetirse sıradan görünen işler bile ona sevap kazandıracaktır. Bakışı, görüşü, sezişi, davranışı anlamlı hale gelen insan ise dünya hayatını iç sıkıntılılarıyla, vesveselerle geçirmeyecek, kendisine emanet olarak verilen ömrü sonsuz hayata kavuşmak için yapılan uzun bir yolculukta verilen bir mola olarak düşünecek ve varacağı son durakta rahat etmek için yanına alması elzem olan şeyleri (kendisine sevap kazandıracak amelleri) temin etmeye çalışacaktır. “Ey inananlar! Allah'tan sakının, her nefis yarın için ne hazırladığına bir baksın! Allah'tan sakının, çünkü Allah işlediklerinizden haberdardır.”⁹¹ ayetini daima hatırlayacak ve Hz.

90 Bakara, 2/155-156.

91 Haşr, 59/18.

Peygamber'in, "Asıl hayat âhiret hayatıdır."⁹² uyarısını dikkate alıp nefsin ve şeytanın aldatmalarından uzak durarak âhiret hayatı için yatırım yapmaya gayret edecektir.

Sözlerimizi bir ayet ve Allah Resûlü'nün yaptığı bir dua ile bitirelim;

*"Her şey fânî ve yok olucudur. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın yüce zâtı bâkî ve devamlıdır."*⁹³

*"Allahım! Acizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, bunaklıktan, kabir azabından sana sığınırım. Allahım! Nefsime, senden sakınma şuurunu (takvasını) ver ve nefsimi arındır. Onu en iyi arındıracak olan sensin. Onun koruyucusu da onun efendisi de sensin. Allahım! Fayda vermeyen ilimden, huşû duymayan kalpten, doymayan nefisten ve kabul edilmeyen duadan sana sığınırım."*⁹⁴

92 Buhârî, Salât, 48; Rikâk, 1; Cihâd, 33.

93 Kasas, 28/88.

94 Müslim, Zikir, 73.

'Hangi kova suya salındı da dolu olarak çekilmedi. Can Yusufun kuyuya düşünce ne diye ağılıyorsun. Bu tarafta ağızını yumdun mu o tarafta açacaksın.'

(Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî)

ÂHİRET İNANCININ EDEBİYATIMIZA YANSIMALARI

Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ
Emekli Öğretim Üyesi

Edebiyat, hayatımızın her safhasını konu edinir. İnsanın hayatı boyunca yaşadığı olayları, başından geçen hadiseleri, doğumundan ölümüne kadar hemen her anını çeşitli şekillerde ele alır. Sadece maddi olayları, maddi dünyayı değil, maneviyatı da konu edinir. Hayatı ele aldığı kadar ölüm ve ölümden sonraki âhîret hayatında amellerin mizana çekildiği hesap gününü de gözler önüne sererek daha bu dünyada iken yapılması veya yapılmaması gerekenleri mensûr ve manzûm eserlerinde dile getirir.

İslamî edebiyatımız alanında, önce akideyi sağlamlaştırmak için Cenab-ı Hakk'ın varlığı, tevhîdi, esmâ ve sıfatlarına dair; O'na ibadet etmek ve hayattaki muâmelâtı şekillendirmek üzere ahkâmını öğretici mahiyette eserler, daha sonra da örnek ahlaki tamamlamak için gönderilen Resûlû'nün sünnetini, hadislerini ve hayatının her safhasına dair hadiseleri dile getiren çeşitli türlerde eserler kaleme alınmıştır. Şairlerimiz vermiş oldukları eserlerle Müslümanca bir hayatın, dünya ve âhîret saadetinin ancak bu esaslara göre şekillenerek elde edilmesinin mümkün olabileceğini tavsiye etmişler, nasihatta bulunmuşlardır. Bu meyanda Kur'an ayetlerini ve hadisleri konu edinen tercüme ve telif sayısız eserler vermişlerdir. Bu hususların kolay anlaşılabilmesi, akılda tutulabilmesi için eserlerin sanat kaygısı güdülmeden, daha ziyade

didaktik/ta'limî, öğretici mahiyette olması tercih edilmiştir. Özellikle halk ve tekke edebiyatımızın takip ettiği usul böyledir. Bu türlerde eser verenler, dünya hayatının faniliğini, insanın dünyaya bağlılığını, ölümü, kabir hayatını, kıyameti, âhirette hesap ve kitabı gayet sade bir Türkçe ile anlatmışlardır.

Dünya hayatı için Kur'an-ı Kerim'de şöyle denilmektedir: “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için âhiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Halâ akıl erdirmiyor musunuz?”¹; “Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma isteğinden ibarettir.”²

Bu dünyada vakti saati gelince her canlı ölecek, bunda şüphe yok. “Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz.”³ ayetinde ifade edildiği gibi ecel gelince bir an bile gecikmeden dâr-ı dünyadan dâr-ı ukbâya göçeceğiz. “Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kahrılar ne de bir an ileri gidebilirler.”⁴

Ayetlerde belirtilen bu mana çerçevesinde, dinî edebiyatımızın sehl-i mümteni üslubuyla gayet sade, anlaşılması kolay şiirler yazan Yûnus Emre bir şiirinde dünya hayatının bir yel gibi gelip geçici olduğuna, gençliğin, mal ve mülkün bu dünyada kalacağına, esas olanın âhiret azığı olarak nelerin hazırlandığına bakmak gerektiğine dikkat çekmek üzere şöyle demektedir:

*Kogıl bu dünyâ bezeğin bu dünyâ yel durur hayâl
Ne vefâ kılısar bize çün pusuda durur zevâl*

*İnanma fânî ömre kim bâkî değildir sevgisi
Görür iken sultânları koyup giderler mülk ü mâl*

1 En'âm, 6/32.

2 Hadîd, 57/20.

3 Ankebût, 29/57; Âl-i İmrân, 3/185.

4 Arâf, 7/34.

*Kes gider izzet başını terk eyle sen fuzûllüğü
Kesmez isen başın onun aşk ile dirliğin muhâl*

*Bunca uzun endişeler yoldaşımız idi bizim
Dost fikretinden artuğu bilin ki küllî kıyl u kâl*

*Algıl kendi elin ile geri kendi hesâbını
Yoksa serhengler elinde katı yaramaz olur hâl*

*Zevk ü riyâ dedikleri boynunu vurmayınca ben
Şâh-ı Kerîm'e sıldkıla kanda bulısaram visâl*

*Öldür nefsin dileğini ilet tenesir üstüne
Yoksa gensiz öleceğiz sana fermân olur gassâl*

*Her kim sana sorar ise itikâdın nedir Hakk'a
Öpgil onun ayağını budur ona cevâb suâl*

*Yünus sana farîzadır iş bu sırât-ı müstakim
İleyinde haşr u neşre Hakke'l-yakîn gerek visâl⁵*

Şiirlerimizde dünya ve âhîret konusu beraber işlenmiştir. Şairler, dünyanın âhîretin tarlası olduğunu, burada yaptıklarımızın hesabının öbür âlemde verileceğini sıkça hatırlatmaktadırlar. Dünya hayatını bir şehre ve bir pazara benzeten Yunus Emre, ömrün kısa ve çabuk geçtiğini, her ne kadar hayatın başı bal ve şeker gibi tatlı ise de sonunun acı olduğunu, bir gün olup dönülmez bir sefere çıkılacağını, bu dünyanın türlü türlü acı ve tatlı halleri, haddi hesabı olmayan çeşitli hayalleri bulunduğunu, bunlara aldanıp gaflet içinde hayat sürenlerin ise diğer canlılara benzediğini ifade ettikten sonra, bu şehirden cennet ya da cehenneme çıkılacağını söyler. Ancak bazılarının arzusunun cemâlullah olduğunu ifade eder. Bu şehrin sultanının cümleye ihsan ve ikramı olduğunu da belirterek, sultanı tanıyıp O'nunla dost olanın mutluluğa erişeceğini bildirir.

5 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, DİB Yayınları, Ankara, 2012, 172-173.

Bu dünyânın meseli bir ulu şâra benzer
Velî bizim ömrümüz bir tiz pâzâra benzer

Her kim bu şâra geldi bir lahza karâr kıldı
Geri dönüp gitmeği gelmez sefere benzer

Bu şârın evvel tadı şehd ü şekerden şîrîn
Âhir acısını gör şu zehr-i mâra benzer

Evvel gönül almağı hüblara nisbet eder
Âhir yüz döndürmeği acüz mekkâra benzer

Bu şârın hayâlleri türlü türlü hâlleri
Aldamış gâfilleri câdû ayyâra benzer

Bu şârda hayâllerin haddi vü şumârı yok
Bu hayâle aldanan otlar davara benzer

Bu şârdan üç yol çıkar biri cennet biri nâr
Birisinin arzûsu maksûd didâra benzer

Bu şârın sultânı var cümleye ihsânı var
Sultân ile bilişen yok iken vara benzer

Kendi miktarın bilen bildi kendi hâlini
Velî dahi aşk ile evvel bahara benzer

Bî-çâre Yûnus'u gör derd ile hayrân olmuş
Onun her bir nefesi şehd ü şekere benzer⁶

Yûnus Emre bir başka şiirinde de Allah'ın emir ve nehiyle-
rine uymayı bırakıp dünya sevgisine dalıp gidenlere seslenerek
ölenlerin haline bakmayı, iyi amel sahiplerinin "haramdan uzak
durun, gıybeti terk edin" yollu nasihatlerine kulak vermeyi tav-
siye etmektedir.

Seni Hak'tan yığıanı her neyise ver gider
Ne beslersin bu teni sinde kurt kuş yer gider

6 Tatçı, Yûnus Emre Divan, 133.

Ölene bak gözün aç dökülür sakal u saç
Yılan çıyan gelir aç yiyip içip sir gider

Bize bizden ulular inen iyi hülular
Ol iyi amelliler haber böyle der gider

Kesgil haramdan elin kesgil gybetten dilin
Azrail el ermeden bu dükkânı der gider

Ecel erer kurur baş tez tükenir uzun yaş
Dümdüz olur dağ u taş gök dürülür yer gider

Ey Yûnus sen ölücek sinin nurla dolucak
İman yoldaş olucak âhirete şîr gider⁷

Dünya hayatında, Cenab-ı Hak'tan gafil olup, bir gün Azrail'le ölümler baş başa kalacağını idrak etmeden yaşayanları dile getirdikten sonra, ölümü unutmayıp bu şuurda yaşayanlar için ölümün bayram olduğunu, böyle algılandığında ölümün de güzel olduğunu, zaten güzel olmasaydı Hz. Peygamber'in ölmeceğini hatırlatan Necip Fazıl Kısakürek'in şu beyitleri de bu hususu çok güzel ifade etmektedir:

Büyük Randevu bilsem nerede saat kaçta
Tabutumun tahtası bilsem hangi ağaçta

Bu dünyada renk nakış lezzet ne varsa kûsüm
Gözümde son marifet Azrail'e tebessüm

Ölüm ölene bayram bayrama sevinmek var
Oh ne güzel bayramda tahta ata binmek var

O demde ki perdeler kalkar perdeler iner
Azrail'e "hoş geldin" diyebilmekte hüner

Öleceğiz müjdeler olsun müjdeler olsun
Ölümü de öldüren Rabbe secdeler olsun

7 Mustafa Tatçı, Yûnus Emre Divanı, MEB Yayınları, İstanbul, 2005, 48.

Ölüm güzel şey budur perde ardından haber
Hiç güzel olmasaydı ölür müydü Peygamber⁸

Ölüm gününü şeb-i arus / düğün gecesi kabul eden Mevlânâ
Celaledin-i Rûmî öldüğü güne dair bir gazelinde şöyle der:

Öldüğüm günü tabutum yürüyünce, bende bu dünya derdi var
sanma.

Bana ağlama, yazık yazık, vah vah deme; şeytanın tuzağına
düşersen vah vahın sırası o zamandır. Yazık yazık diye asıl o
zaman söylenir.

Cenazemi gördüğün zaman el-firâk el-firâk deme. Çünkü o
benim buluşma zamanıdır.

Beni mezara koyunca elvedâ demeye kalkışma, mezar cennet
topluluğunun perdesidir. Mezar hapis görünür amma aslında
canın hapisten kurtuluşudur.

Batmayı gördün ya doğmayı da seyret; güneşle aya batmadan
ne ziyan gelir ki. Sana batma görünür amma, aslında o bir
doğmadır, parlamadır.

Yere hangi tohum ekildi de bitmedi ve yeşermedi. Niçin insan
tohumuna gelince bitmeyecek, yeşermeyecek zannına kapılıp
üzülüyorsun.

Hangi kova suya salındı da dolu olarak çekilmedi. Can Yu-
suf'un kuyuya düşünce ne diye ağlıyorsun. Bu tarafta ağzını
yumdun mu o tarafta açacaksın.⁹

Mezarlıkların hepimiz için birer ibret mahalli olduğunu ifade
ederken Yûnus Emre, kabirleri görüp bunlara dikkatle bakılırsa

8 Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, Büyükdoğu Yayınları, İstanbul, 2013, 114-154.

9 Prof. Dr. M. Esad Coşan, *Tarihi ve Tasavvufi Şahsiyetler*, Server İletişim, İstanbul, 2008, 137-138; Mevlana Celâleddin, *Divan-Kebir*, çev. Abdülbaki Gölpinarlı, Remzi Kitabevi-Yükselen Matbaası, İstanbul, 1959, III, 169.

nice katı kalplerin eriyeyeceğini ifade eder. Çünkü der, nice mal mülk sahiplerinin, köşklere ve saraylarda yaşayanların bu dünyadan yanlarında götürdükleri sadece birer kefendir. Sözleri, kelimeleri ve güzellikleriyle övünenler, bey olup kapılarında hizmetçiler bulunduranların şimdi hangisinin bey hangisinin hizmetçi olduğu belli bile değil, hepsi toprak olmuş yatıyorlar. Dünyada yiyip içtikleri şeyler, gezip tozdukları yerler geride kaldı, ışık yok, gündüzü yok, gecesi belli değil.

*Sana ibret gerek ise gel göresin bu sinleri
Ger taş isen eriyeyin bakıp göricek bunları*

*Şunlar ki çokdur malları gör nice oldu halleri
Sonucu bir gömlek giymiş onun da yokdur yenleri*

*Hani mülke benim diyen köşk ü saray beğenmeyen
Şimdi bir evde yatarlar taşlar olmuş üstünleri*

*Bunlar eve girmeyeler zühd ü taat kılmayalar
Bu beyliği bulmayalar zira geçdi devranları*

*Hani ol şirin sözlüler hani ol güneş yüzlüler
Şöyle gâib olmuş bunlar hiç belirmez nişanları*

*Bunlar bir vakt beyler idi kapıcılar korlar idi
Gel şimdi gör bilmeyeyin bey hangidir ya kullanı*

*Ne kapı vardır giresi ne yemek vardır yiyeyi
Ne ışık vardır göresi dün olmuşdur gündüzleri*

*Bir gün senin dahi Yunus benim dediklerin kala
Seni dahi böyle kıla nitekim kıldı bunları¹⁰*

Aziz Mahmüd-ı Hüdayî de bir şiirinde nefesine ve şeytana uyarak, Hak kelamına kulak asmaksızın yalnız dünya hayatı için çalışırken ölüp gidenlere bakıp ibret almadan gaflet içinde yaşayanların âhirette halinin nasıl olacağına dikkat çekmektedir.

10 Tatçı, Yunus Emre Divan, 287.

Gaflet içinde yaşarken mezarlarda yatanları görmeyip doğru yoldan saparak, ibadet kapılarını kapatarak Hakk'ın huzuruna nasıl çıkılacağını sorar.

Gaflet Allah'ı ve âhireti unutup sırf bu dünya zevkleri için sorumsuzca yaşamaktır. Yoksa dünya nimetlerinden tamamen uzaklaşmak demek değildir. Nitekim Mevlânâ da bu hususu şöyle dile getirir: (Çişt dünya, ez Hudâ gâfil buden / Nî kumaş u nokre vü ferzend ü zen = Nedir dünya? Allah'tan gafil olmaktır. Yoksa para, kumaş, kadın ve evlad değildir.) Bu gafletten kurtulmanın çaresi olarak da Hüdâyî hazretleri şunları tavsiye eder: Allah'ın sevmediği işlerden firar ederek, Hakk'ın kapısında karar kılmak, sadece O'na ibadet etmek; nefsine uymaktan vazgeçip, bâtulı bırakıp Hakk'a yönelmek.

*Nefs ü şeytâna uyarsan
Nice olur hâlin gâfil
Bir gün olur kim duyarsan
Nice olur hâlin gâfil*

*Fikrinden dünyâ gitmez mi
Hakk kelâmın işitmez mi
Ölenler ibret yetmez mi
Nice olur hâlin gâfil*

*Gidenleri görmez misin
Yer altına girmez misin
Hakk katına varmaz mısın
Nice olur hâlin gâfil*

*Tâat kapısın kaparsan
Doğru yolundan saparsan
Nice bir mala taparsan
Nice olur hâlin gâfil*

*Mâsivâdan firâr eyle
Bâb-ı Hakk'ta karâr eyle*

*Tâatı ihtiyâr eyle
Nice olur hâlin gâfil*

*Aç gözün gafletten uyan
Nâdim olur nefse uyan
Bâtılı kor Hakk'ı duyan
Nice olur hâlin gâfil*

*Mâsivâdan yumup gözü
Kâdir Allah'a tut yüzü
Hüdâyî'den gûş et sözü
Nice olur hâlin gâfil¹¹*

Erzurumlu İbrahim Hakkı bir şiirinde insanın beden ve ruh, madde ve manadan ibaret olduğunu ifade ederek, elde imkan var iken kişinin mana cihetine önem vermesini, aşırı dünya sevgisini gönlünden gidermesini; ömrünü sadece bedeninin arzu ve istekleri olan yemek-içmekle, mal-mülk biriktirmekle geçirmemesini tavsiye eder. Ayrıca insan bedenini zulmete, rûhunu da nûra benzeterek bedeninin dünyayı, cânın, ruhun da Mevlâyı sevdiğini zikreder. Yunus Emre'nin de bir şiirinde dediği gibi (*Ten fanidir can ölmez çün gitti geri gelmez / Ölü ise ten ölü canlar ölesi değil*) ödünç gömlek gibi olan geçici dünya hayatı yerine ölümsüz olan rûha önem vermenin ebedi hayat olan âhiret için hazırlanmanın öneminden şöylece bahs eder:

*Bu vücûdun mülkü elden çıkmadan
Devr-i eyyâm ol hisârı yıkmadan*

*Sûret ü ma'nâ ikisi yâr iken
İki âlem de elinde vâr iken*

*Hubb-i dünyâyı zamîrinden gider
Tâ alasin âlem-i cândan haber*

11 Kemâleddin Şenocak, *Kutbü'l-Ârifin Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî (k.s.) Hayatı, Menâkıbı, Eserleri, İslam Neşriyatı, İstanbul, 1970, 128.*

*Nûr u zulmetten yağurmuşlar seni
Cânını nûr anla zulmet bu teni*

*Ten murâdı ekl ü şürb ü mülk ü mâl
Cân temennâsı cemâl-i zû'l-Celâl*

*Lâ-cerem ednâ yeri ednâ sever
Yani ten dünyâ vü cân Mevlâ sever*

*Âriyet gömlektir on günlük tenin
Besle cânı âriyet nendir senin¹²*

Anadolu irfanında nefisle mücahede etmek, nefsin, şehvetin ve şeytanın arzularına muhalefet etmek hep ön planda tutulmuştur. Rabbimize tâat ve ibadet edip O'nun rızasına ulaşmak, Hz. Peygamber'in sünnetine uyup onun muhabbetini kazanmak esas kabul edilmiştir. Edebiyatımızın pek çok güzide eserinde bu temalar işlenmiş, bir Müslüman'ın dünya hayatına nasıl bakması gerektiği üzerinde durulmuştur. Yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz üzere aslolanın âhiret yurdu olduğu vurgulanmış; sadece dünyaya ve dünyalıklara önem vererek, nefsin arzularını temin etmek için bir ömür boyu Hakk'a tâat ve ibadetten gafil olarak yaşamının insana yakışmadığı anlatılmıştır.

12 M. Kayahan Özgül, *Erzurumlu İbrahim Hakkı Divan*, DİB Yayınları, Ankara, 2013, 497.

Nasıl ki işinin hesabını bilen tüccar, şimdiden gelecek günlerin hesabını yapıp tedbirini ona göre alırsa, kendini hesaba çeken insan da âhiret hayatını düşünerek şimdiki hayatta onun tedbirlerini alır ve hayatında neleri ihmal ettiğinin, neleri yanlış yaptığının farkına varır.

AKILLI KİMSE

Prof. Dr. Kadir DEMİRCİ
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Allah Resûlü (sas) şöyle buyurmuştur: “Akıllı kimse nefsini hesaba çeken ve ölümden sonrası için amel işleyendir. Aciz kişi ise nefesine uyan ve aynı zamanda Allah’tan (âhiret hayatı için) isteklerde bulunandır.”¹

Bu hadis-i şerif Hz. Ömer zamanında Humus valiliği, Muâviye b. Ebî Süfyan zamanında da Dımaşk kadılığı yapan ve Filistin’de medfun bulunan sahabi Şeddâd b. Evs (öl. 58/678) tarafından rivayet edilmiştir.

Akıllı kimse kimdir?

Akıl, Allah Teâlâ’nın biz insanlara verdiği en büyük nimettir. Öyle bir nimet ki, o olmazsa hiçbir şey olmaz. Onunla öğrenir, onunla düşünür, onunla gelişir, onunla bir iş, bir meslek sahibi oluruz, onunla hayatımızı kurarız. Nitekim insanoğlu bugün sahip olduğu her şeye Allah’ın kendisine verdiği akıl nimeti sayesinde sahip olmuştur. Devletler kurmuş, medeniyetler inşa etmiş, ilimde, fikirde, sanatta gelişmiş, büyük eserler ortaya koymuştur.

Peki, insan akıl nimetini her zaman güzel bir şekilde kullanmış ve bu nimetten gereğince yararlanmış mıdır?

1 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme 25.

Allah Teâlâ bize verdiği bu nimeti az kullandığımızı, özellikle hayatın anlamı noktasında pek az düşündüğümüzü söylemekte ve bizi âhîret hayatını düşünerek aklımızı aktif bir şekilde kullanmaya davet etmektedir.² Zira insanoğlu, çoğu zaman, akıl nimetini bu dünya hayatında kendisi için yararlı olanı elde etmede kullanmakta ve bununla yetinmektedir. Neden? Çünkü insan acelecidir, beklemeye tahammül edemez.³ Kendisi için olmasını istediği şeyin hemen olmasını ister. Karşılığını daha çabuk göreceğini umduğu dünya hayatına yönelik çalışırken daha uzakta saydığı ölümden sonrasını pek aklına getirmek istemez. Dolayısıyla hep şu an için, bu dünya hayatı için kendisine yararlı olacak şeyleri elde etmeye çabalar ve akıl nimetini bu dünyaya hapseder.⁴

Hadisimize baktığımızda dikkatimizi çeken ilk şey Peygamber Efendimiz'in akıllı kimseyi tanımlamasıdır. Hz. Peygamber, neden acaba akıllı kimseyi tanımlama ihtiyacı hissetti? Muhtemelen insanların akıl nimetini gerektiği gibi kullanmadıklarını, onu dünya hayatının geçici yararlarını elde etmede harcadıklarını gözledi. Bu durum, toplumda öyle bir hal almıştı ki insanlar artık akıllı kimseyi bu dünya hayatında kendisi için en yararlı şeyleri elde etmeye muktedir güçlü insan olarak görüyorlardı. İnsanlar her halükarda kendisi için maddi olarak en güzeli yapan, en iyiyi elde eden ve en güzeli tüketen kişiyi akıllı kimse olarak tanımlıyor ve bu gibi kişilere özeniyorlardı. Tam tersi nefsinin arzularını kontrol eden, sorumluluk duygusuyla (takva) bir hayat yaşamayı tercih eden, ölümden sonraki hayatı sürekli düşünen ve o hayat için bu dünya hayatında anlamlı şeyler

2 Hâkka, 69/42; Enbiyâ, 21/10; Âl-i İmrân, 3/169; En'âm, 6/32; Arâf, 7/169.

3 Enbiyâ, 21/37.

4 Kıyâmet, 75/20, 21.

yapan kimseyi ise güçsüz, aklını kullanmaya muktedir olamayan kişiler olarak görüyorlardı.⁵

Hız. Peygamber bu gözlemleri neticesinde muhatabı olan Müslümanlara şu öğüdü vermiş oluyordu: Hayır, akıllı, güçlü kimse nefsinin arzu ve isteklerinin peşinden koşarak dünya zevki için, lezzet için yaşayan insan değildir. Bilakis egosunun boyunduruğu altına giren, ölümden sonrasını düşünmeyen, bu dünya hayatı için yaşayan, zaman zaman kendisine ölüm hatırlatıldığında “Allah bağışlayıcıdır” diyerek kendini avutan insan zayıf bir insandır. Bu insan, kendisine verilen akıl nimetini gereği gibi kullanmaktan aciz insandır. Esas akıllı olan, güçlü olan kimse ise kâinata ibret gözüyle bakan, kendini hesaba çeken ve bu hesap neticesinde ölümden sonraki hayatı düşünerek bu dünya hayatında sorumluluk duygusu ile (takva) anlamlı, iyi bir hayat yaşayan kimsedir.⁶

Kendini hesaba çekmek ne demektir?

Hadisimizde Hız. Peygamber’in akıllı kimseyi tanımlamada kullandığı ilk ifade “kendini hesaba çeken” tabiridir. Kendini hesaba çekmek, insanın kendisi ile yüzleşmesi demektir. İnsanın, niyetlerini, hedeflerini, eylemlerini, inançlarını, düşüncelerini velhasıl tüm hayatını gözden geçirmesi demektir. Bu durum tıpkı bir tüccarın zaman zaman işlerinin nasıl gittiğini, ne kazandığını, ne kaybettiğini, kaybına nelerin sebep olduğunu düşünmesi gibidir. Nasıl ki işinin hesabını bilen tüccar, şimdiden gelecek günlerin hesabını yapıp tedbirini ona göre alırsa kendini hesaba çeken insan da âhîret hayatını düşünerek şimdiki hayatta onun tedbirlerini alır ve hayatında neleri ihmal ettiğinin, neleri yanlış yaptığının farkına varır.

5 Bakara, 2/13.

6 Bakara, 2/269; Âl-i İmrân, 3/190; Mâide, 5/100; Gâfir, 40/54.

Bir müminin kendisi ile yüzleşirken gündeme alacağı en önemli konu öldükten sonraki hayat için hesap verilebilir bir hayat yaşayıp yaşamadığıdır. Peygamber Efendimiz (sas) hayatımız ile ilgili kendimizi hesaba çekeceğimiz ana konular hakkında bize şu bilgileri vermektedir: *“İnsanoğlu kıyamet günü beş şeyden; ömrünü nerede ve nasıl tükettiğinden, gençliğini nerede ve nasıl geçirdiğinden, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, öğrendiği bilgilerle yaşayıp yaşamadığından hesaba çekilmedikçe hiçbir tarafa hareket edemeyecek, yerinden kımıldayamayacaktır.”*⁷

Bu hadisten de anlaşıldığı üzere insan öldükten sonraki hayatında ömrü boyunca yaptıklarının hesabını verecektir. Sorgulama neticesinde ya iyi hayatından dolayı ödüllendirilecek ya da ihmallerinin, sorumsuz davranışlarının, günahlarının cezasını çekecektir. İnsanın âhiret hayatında başarılı olması bu dünya hayatını, âhiretteki hesap gününü dikkate alarak yaşamasına bağlıdır. Hâkka suresinde hayatında büyük küçük yaptığı her şeyin dökümünün yer aldığı amel defterini, hayat kitabını sağ elinden alan kişinin sevinci ve başarısının sırrı şöyle anlatılır: *“Bakin! Alın kitabımı okuyun! Zira ben hesap günü bilincinde olarak bir hayat yaşadım.”* Buna mukabil amel defterini sol elinden alan günahkâr da, *“Keşke amel defterim bana verilmeseydi de hesabımın ne olduğunu bilmeseydim. Keşke ölümüm her şeyi bitirseydi.”*⁸

Peki, insan neden kendini hesaba çekmek zorundadır? Çünkü insan çekici arzular ve isteklerle, gelecek hayaliyle doludur.⁹ Hem bu arzuların hem bu arzuları kamçılayan çevresinin, yaşadığı kültürün yoğun etkisi altındadır. Bu etki neticesinde düşünceleri, duyguları, tavırları, tutumları, davranışları ve hatta inançları değişebilir.¹⁰ Zaman içerisinde özünden, en temel

7 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1.

8 Hâkka, 69/19-27.

9 Âl-i İmrân, 3/14.

10 Tevbe, 9/75, 76.

değerlerinden yavaş yavaş uzaklaşabilir. İnsan kendinde olan bu değişimi, davranışlarının, düşüncelerinin ne olduğunu, ancak üzerinde düşündüğü zaman, onlarla yüzleştiği zaman fark edebilir. Peygamber Efendimiz kendi ile baş başa kalarak bu muhasebeyi yapıyordu. Özellikle her sene Ramazan ayının son on günü mescitte tek başına kaldığı itikâf ibadetiyle, kişinin kendi ile baş başa kalarak içine yönelmesi gerektiği konusunda bizlere güzel bir örneklik sergiliyordu.¹¹ Zira Ramazan iklimi insan için kendi ile baş başa kalıp hayatını gözden geçirmesi ve âhîret hayatı karşısındaki durumunu değerlendirmesi bakımından en elverişli zaman dilimidir.

Ölümden sonrası için nasıl amel edilir?

Hadisimizde Hz. Peygamber (sas) akıllı kimsenin ikinci niteliğini şöyle dile getirir: “*Öldükten sonraki hayat için amel işler.*” Kişinin âhîrette ebedî bir huzura ermesini sağlayacak olan amel nasıl olmalıdır? Bu sorunun cevabını Peygamber Efendimizin şu sözünden hareketle cevaplandırabiliriz: “*Allah sizin suretlerinize, dış görünüşlerinize ve servetinize bakmaz. Fakat O, kalplerinize ve amellerinize bakar.*”¹² İç dünyamızdaki düşünce ve duygularımız önemlidir, zira onlar amellerimizi belirler. Bir başka hadis-i şerifte de ifade edildiği üzere Allah amellerimizi niyetlerimize bakarak değerlendirir.¹³ Niyet, yani insanın iç dünyasında bir işi niçin yaptığını gösteren düşünce ve duygu, amelinin gerçek yönünü gösterir. Hiçbir karşılık beklemeden Allah için ikram edenle, bir karşılık umarak ikram eden aynı değildir. Dememiz odur ki insan ölümden sonrası için fayda verecek amel yapmayı en başta iman ve iyi niyetle gerçekleştirebilir. Bu ikisi olduğu müddetçe insanın bütün amelleri hem bu dünyada ona huzur

11 Buhârî, İtikâf, 1.

12 Müslim, Birr, 34.

13 Buhârî, Bed’ül-vahy, 1.

getirecek, hem de âhîret hayatında onu ebedî ve daha büyük bir huzura ulaştıracaktır.

İnsan, iman ve iyi niyetle, küçük büyük demeden iyilik yapmayı hayat gayesi edinmelidir. Zira Peygamber Efendimiz, “Kendinizi yarım hurma ile de olsa cehennem ateşinden koruyunuz, onu da bulamaz iseniz tatlı bir söz söyleyerek gönül almakla kurtarınız.”¹⁴ buyurarak hiçbir iyiliği küçük görmememizi ve hayatımızı küçük iyiliklerle doldurarak iyi hale getirmemizi öğütlemektedir. Bu peygamberî öğüt, herkesin her şartta kendi durumuna göre iyilik yapabilecek imkânı olduğuna işaret etmektedir. İyilik kavramı Hz. Peygamber’in de hadis-i şeriflerinde işaret ettiği gibi oldukça geniştir. Bu nedenle iyiliği bir tek şeye ya da sınırlı bazı şeylere indirgememiz doğru değildir. Nitekim Allah Teâlâ iyiliğin bu geniş çerçevesini şöyle çizmiştir: “İyilik yüzlerinizi doğuya batıya dönmek değildir. İyilik Allah’a ve âhîret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takva sahipleri bunlardır.”¹⁵

Zikredilen ayette de görüldüğü gibi iyilik olarak nitelendirilen ameller iki kısma ayrılmaktadır. Biri, bütün nimetleri bizlere ikram eden yaratıcımız Allah’a karşı olan amellerimiz, diğeri de Allah’ın kullarına karşı yapılması gereken amellerimizdir. İşte insan, öldükten sonra iyilik olarak nitelendirilen bu amellerinin kendini gösterdiği bir hayatı yaşamaya çabalamalıdır. Her durumda, o durumun gerektirdiği iyi düşünceyi, o durumun gerektirdiği iyi duyguyu, o durumun gerektirdiği iyi eylemi sergileyebilmelidir. Ölümünden sonraki hayat için amel işlemeyi, dünyayı

14 Müslim, Zekât, 68.

15 Bakara, 2/177.

terk ederek yaşamak ya da emekli olduktan sonra camiye gidip gelmek gibi sınırlı bir şekilde anlamamak gerekir. Hadisimizde ölümden sonrası için çalışmakla kastedilen de bu değildir. Aksine belli ibadetlere kendini adayıp hayat düzenlerini değiştiren, başka görev ve sorumluluklarını unutanları Hz. Peygamber'in nasıl uyardığı bir rivayette şöyle anlatılmaktadır: Bir gün üç kişi annelerimize gelerek Resûlullah'ın evde yaptığı ibadetleri sordular. Resûlullah'ın ibadetlerini öğrenince kendi yaptıklarını azımsadılar. Onlardan biri hiç evlenmeyeceğini, diğeri devamlı oruç tutacağını, öbürü de geceleri sabaha kadar namaz kılacağını söyledi. Onların bu kararlarını duyan Hz. Peygamber kendilerini çağırdı ve onlara şöyle dedi: "...Sizin Allah'tan en çok korkmanız ve en takvalınız benim. Bununla birlikte ben bazen oruç tutar, bazen tutmam. Hem namaz kılarım hem de uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirse benden değildir!"¹⁶ "...Bedeninin senin üzerinde hakkı vardır, gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır ve eşinin de senin üzerinde hakkı vardır." diyen Peygamber Efendimiz, birçok rivayetinde sorumluluk alanlarının çeşitliliğine işaret ederek bunlardan birine ağırlık verip diğerlerini ihmal etmenin doğru olmadığını bildirmiş, her hak sahibine hakkını vermeyi öğütlemiştir.¹⁷

Bazı iyiliklere ağırlık verip bazılarını ihmal etmek doğru olmadığı gibi bazı iyilikleri yapıp bununla birlikte bazı kötülükler yapmak da doğru değildir. İyilik, hayatımızda tutarlı bir şekilde yer almalıdır. Bir gün Hz. Peygamber'e geceleri ibadet yapan gündüzleri oruç tutan bir kadını övdüler. Böyle olmakla birlikte bu kadının komşularına eza ve cefa ettiğini, onların haklarını ihlal ettiğini söylediler. Peygamber Efendimiz, "O kadın bu haliyle atəstedir." buyurdu.¹⁸ Allah Teâlâ'ya karşı sorumluluklarımızı

16 Buhârî, Nikâh, 1.

17 Müslim, Nikâh, 5; Siyâm, 193, Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, XI, 170.

18 Ahmed b. Hanbel, II, 440; Münziri, *et-Terğib ve't-Terhib*, III, 321.

yerine getirmemiz icap ettiği gibi, Allah'ın kullarına karşı yükümlülüklerimizi de yerine getirmeli; insanların hak ve hukukunu çiğnememeliyiz. Unutmamamız gerekir ki iyilikler kötülükleri giderdiği gibi, yapılan kötülükler de insanların iyiliklerini kıymetsiz kılabilir. Allah Teâlâ ancak kötülüklerden sakınan takva sahibi kullarının amellerini kabul eder.¹⁹

Âhirette büyük mükâfata nail olmak için sahabiler Hz. Peygamber'e en faziletli amelin hangisi olduğunu sormuşlardır. Hz. Peygamber zaman zaman önemine binaen bazı amelleri zikretmiş olsa da en genel anlamda, "Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmak (takva) ve güzel ahlaktır." buyurmuşlardır.²⁰ Eli ve diliyle başkalarına zarar vermemek dinde asıldır. İnsan öncelikle ölümden sonrası için dünya hayatında başkalarına zarar vermeye çabalamalıdır. Kimseye kötülük yapmamak, kimse hakkında kötü düşünmemek Hz. Peygamber'in sünnetidir. Nitekim O, hizmetinde bulunan Enes'e şöyle öğütte bulunmuştur: "Yavrucuğum! Geceyi ve gündüzü gönlünde hiç kimseye karşı kötü duygu ve düşünce olmadan geçirmeye çalış. Zira bu benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi yaşatırsa o beni sevmiş demektir. Beni seven de cennette benimle birlikte olur."²¹

Başkalarına zarar vermek, kul hakkına girmek ölümden sonra insanı en çok zora sokacak olan, âhiret sermayesini kaybettirecek günahlardır.²² Tam tersi insanlara fayda vermek onların hayrına işler yapmak da âhirette insanı en çok mükâfata kavuşturacak olanlardır. Peygamber Efendimiz, "İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır."²³

19 Mâide, 5/27.

20 Tirmizî, Birr, 62.

21 Tirmizî, İlim, 16.

22 Müslim, Birr, 59.

23 Buhârî, Megâzî, 35.

Nefsinin esiri olmuş âciz kimse

Hadisimizde dikkat çeken ifadelerden biri de Peygamber Efendimiz'in akıllı kimsenin ardından aciz kimseyi tanımlamasıdır. Sözün akışından normalde akıllı kimse şudur, akıllı olmayan kişi de budur şeklinde bir ifadenin gelmesi beklenir. Ancak hadisimizin bütün varyantlarında akıllı kimsenin zıddı olarak aciz kelimesi zikredilmektedir. Hz. Peygamber nefsinin hesaba çekmeyi tam tersi onun heva ve isteklerine uymayı acizlik olarak nitelmiştir. Buradan anlaşılıyor ki akıllı kullanmak, nefsi hesaba çekmek, onun arzuları ile mücadele etmek bir gayret istemektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz nefsinin arzuları ile mücadele eden mücahid diye nitelendirmiştir.²⁴

Hadisimizde geçen heva kelimesi de insan nefsinin hoşuna giden, ona zevk veren dürtüleri, duyguları ve istekleri ifade eder. Nefsin isteklerini hayat gayesi edinmek hazcılık diye adlandırılan bir yaşam felsefesini gündeme getirmektedir. Allah nefsimizin arzularını meşru yollarla ve aşırıya (israf) gitmeden karşılamamızı öğütlemektedir.²⁵ Hadisimizde nefsinin arzularına tabi olmayı benimsemiş âciz insanın sorumsuzluğunun âhîret konusunda da kendini gösterdiğine işaret edilir. Zira bu aciz insanın hayatında neredeyse âhîretin hiçbir izi yoktur. Bu kişi, nefsinin arzularının peşinden gitmeyi hayat tarzı olarak benimsemiştir. Kendisine âhîret hatırlatıldığı zaman Allah'ın affediciliğini dile getirerek âhîret için temennilerde bulunmaktadır. İnsanın bu çelişkili durumunu Allah Teâlâ şöyle haber verir: “O inkârcılara ne oluyor ki grup grup sağdan soldan sana koşuyorlar. Üstelik onlardan her biri cennet nimetlerine nail olacaklarını mı umuyor?”²⁶ Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır. Ancak Allah tövbe eden, yaptıkları yanlış işlerden

24 Tirmizî, Fedâilü'l-cihad, 2.

25 Arâf, 7/31; Yûnus, 10/83; En'âm, 6/141.

26 Meâric, 70/36-38.

pişmanlık duyup dönen ve kendini bağışlatmak için iyi işler yapan kişiler için affedicidir. Nefsin arzularının ardına düşüp sonra da “Allah affedicidir, o bağışlar, işimiz ona kalsın yeter ki” gibi söylemlerde bulunmak, bir sorumsuzluğun ve kendini kandırmanın göstergesidir. Nitekim Allah Teâlâ'nın, “*Şeytan sizi Allah ile (onun affi ile) aldatmasın.*”²⁷ sözü böyle bir yaklaşım içinde olan kişiler için söylenmiş ilâhî bir uyarı olsa gerektir.

Sözümüzü rahmet ayı Ramazan'da, Rahmet Peygamberinin dualarıyla noktalayalım: “*Allah'ım beni, göz açıp kapayıncaya kadar bile nefsimi bırakma.*”²⁸ *Nefsimi takvasını ver ve onu arındır. Allah'ım doymayan nefisten, âcizlikten ve tembellikten sana sığınırım.*”²⁹

27 Lokmân, 31/33.

28 Ebû Dâvûd, Edeb, 110.

29 Nesâî, İstiâze, 13.

‘Üç şey, ölen kimsenin ardından gider: Aile çevresi, malı ve yaptığı ameller. Bunlardan ikisi geri döner, biri ise (ebediyen) kendisi ile birlikte kalır. Aile çevresi ve malı geri döner; yaptığı salih ameller kendisiyle birlikte kalır.’

(Buḥârî, Rikâk, 42)

MÜSLÜMAN'IN ÂHİRETİ KAZANMA DERDİ

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an-ı Kerim'de İslam inanç esasları uluhiyet, nübüvvet ve âhîret özelinde temellendirilmiş, âhîrete iman konusu Allah'a iman anlayışıyla birlikte ele alınmıştır. Gayba imanla ilgili olan ve soyut bir inanç anlayışı olan âhîrete iman konusu, Kur'an'da özellikle zaman ve mekân vurgusuyla ele alınarak, insan zihninde somut bir yaşam alanına dönüştürülmüştür. Zaman ve mekân boyutuyla gözler önüne sergilenen âhîret hayatına ait tanımlamaların bir kısmına Kur'an'da şu şekilde dikkat çekilmektedir: Yevmü'd-dîn, yevmü'l-ba's, yevmü'l-kıyâme, sâat, yevmü'l-hisâb, yevmü't-telâk, yevmü'l-hulûd, dâru'l-âhîret, yevmü'l-hasret, yevmü'l-feth, yevmü'l-cem ve't-teğâbün, yevmü'l-hurûc, yevmü't-tenâd, dâru'l-âhîre, dâru'l-karâr ve dâru'l-huld.¹

Bahsi geçen tanımlamalarla âhîret gününün varlığı ayetlerde canlı bir tablo olarak sergilenmektedir. O zaman işin ciddiyetini anlayıp özel hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Yaz mevsiminde sebze ve meyveler bol olunca Anadolu insanı kış hazırlıklarını yapmaya, sebzeleri kurutmaya, konserveler hazırlamaya,

1 Fâtiha, 1/4; Rûm, 30/56; Mü'minûn, 23/16; Rûm, 30/12; Sa'd, 38/53; Mü'min, 40/15; Kâf, 50/34; Bakara, 2/94; Meryem, 19/39; Secde, 32/29 vd; Mehmet Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, 113.

taze sebze ve meyveleri derin dondurucularda saklamaya başlar. Tüm bu çabaların gayesi kışa sağlıklı yiyecekler hazırlamaktır. Kışa yaz mevsiminden hazırlıklı ve tedarikli girmek gerektiği gibi âhret yurduna da dünya hayatından götüreceğimiz azıklarımızı hazırlayarak gitmek gerekir.²

Yaz mevsiminin rehavetine kapılıp kışa hazırlık yapamayanlar gibi, dünyanın alayışına kendini kaptırıp âhret gerçeğini umursamayanlara ve âhret yurdunu ciddiye almayanlara Rabbimiz şu ihtarda bulunmaktadır: “*Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir, denir.*”³ Peygamber Efendimiz de ölüm gerçeğini hatırd tutmak ve âhret hayatını ciddiye almak yolunda bizlere şu tavsiyede bulunmaktadır: “*Dünyada sanki bir garip veya bir yolcu gibi ol!..*”⁴ Bir gün ashabıyla sohbet eden Peygamber Efendimiz; “*Kulun kalbine bir nur gelince kalp açılır ve genişler.*” buyurmuştur. Ashâb-ı kirâm; “Ey Allah’ın Resûlü! Bunun bilinmesini sağlayacak bir alâmet var mı?” deyince Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “*Al-danma yurdu olan dünyadan uzaklaşıp ebediyet yurdu olan âhirete yönelmek ve ölüm gelmeden hazırlıklı olmak, bunun işaretidir.*”⁵

Ashâb-ı suffeden Rebîa b. Kâ'b el-Eslemî fakir bir sahabyıdı. Mescid-i Nebvî’de yatıp kalkardı. Yüreği her fırsatta Peygamber Efendimize hizmet etmek için çarpardı. Peygamber Efendimizi gün boyunca gölge gibi takip eder, yatsı namazı sonrasında odasına çekilene kadar Peygamberimizin hizmetine koyulmak için her an fırsat kollardı. Kendisine bir vazife düşer hassasiyeti ile Peygamber Efendimizin kapısından bir türlü ayrılmazdı. Onun

2 M. Yaşar Kandemir, *Adı Güzel Kendi Güzel Muhammed*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2008, s. 110-111.

3 Kâf, 50/19

4 Buhârî, Rikâk, 3.

5 Abdüllah b. Mübarek, *Kitabu’z-zühd ve’r-rekâik -Zahidlik ve İncelikleri-*, trc. M. Adil Teymür, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992, 78.

bu candan hizmeti ve samimi tavrından duyulan Peygamber Efendimiz, Rebîa'ya kendisinden ne tür dileği olursa iletmesini söyledi. Onun Allah'ı ve Resûlünü memnun kılmaktan öte bir hesabı olmadığı için, o anda Rebîa'nın aklına bir şey gelmedi. Fakat böylesi cazip bir teklifi geri çevirmesi de söz konusu olamazdı. Peygamber Efendimize bir müddet düşünmesi için fırsat vermesini ve daha sonra cevabını kendisine iletmek istediğini belirtti. Daha sonra Peygamber Efendimizden ne isteyeceğini derin derin düşünmeye başladı. Dünyalık bir talebi aklının ucundan bile geçirmede. Rızık endişesi yoktu, huzur ikliminde yaşıyordu, Efendimizin desteğini her an yanında hissediyordu. Peygamber Efendimizin Allah katında ne denli hatırlı bir insan olduğunun bilincinde bulunan Rebîa, âhiretle ilgili bir şey istemeyi yerinde gördü. Peygamber Efendimizin huzuruna vardı. Rebîa'ya gülümseyen Peygamber Efendimiz, ona ne yaptığını, kendisinden ne isteyeceğine karar verip vermediğini sordu. Rebîa da kararını verdiğini söyleyip, “Bana şefaathetmeni, Rabbinin beni cehennemden azat etmesini sağlamanı diliyorum.” dedi. Rebîa, Peygamber Efendimizden en değerli şeyi istemişti. Peygamber-i Zîşan Efendimiz kendisini takdir ettikten sonra böylesi bir talepte bulunmak için herhangi bir kişiye danışıp danışmadığını sordu. Rebîa ise, “Seni peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim, bunu bana kimse tavsiye etmedi. Ama sen bana ‘Dile benden ne dilersen’ deyince kendi kendime şöyle düşündüm” diyerek aklından geçenleri anlattı. Çok özel ve oldukça güzel bir talepte bulunan Hz. Rebîa'ya Peygamber Efendimiz şu hatırlatmada bulundu: “*Tamam, istediğini yapacağım; ama sen de çok secde ederek bana yardımcı ol!*”⁶

Ashâb-ı kirâmın çizgisinde dindarlık hassasiyetine bürünen İslam ümmeti, tarih boyunca huzuru dünyalıkta değil, âhireti kazanmakta bulmuştur. Tıpkı Rebîa Hazretleri gibi Osmanlı

6 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 57, 59.

toplumunun bir devlet görevlisinin de derdi âhireti kazanmak olmuştur. Tebdil-i kıyafetle İstanbul sokaklarında dolaşan Fâtih Sultan Mehmed, akşam ezanından sonra Unkapanı kapısına kadar gider. Fakat padişahın fermanı gereğince ezanla birlikte kale kapıları kapanmıştır. Fatih Sultan Mehmed kapının açılmasını ister, fakat Kapıcı Sinan Çelebi kapıyı açmaz. Söz geçiremeyince sultan, kendini tanıtmak zorunda kalır. Sinan Çelebi olanca cesaretiyle ve sorumluluğunun bilincinde olan bir görevli edasıyla;

“- A Hünkârım, kendi töreni yine kendin ne diye bozarsın!” cevabını verir. Vazifesine sadık bir görevlinin cesaretle konuşması Fatih Sultan Mehmed’i oldukça hoşnut kılar. Kapıcı Sinan Çelebi’yi son derece yavuz bir er olarak gören Fatih, kendisinden ne dilerse dileyebileceğini söyler. Kulluk bilincinin farkında olan, gelip geçici dünya malına iltifat etmeyen ve dünya değil âhîret saadetini tercih eden Sinan Çelebi, “Sultanım, benim adıma bir cami yaptır!” deyiverir. Padişah da onun bu arzusunu yerine getirir.⁷

Gerek Hz. Rebîa’yı gerekse Kapıcı Sinan Çelebi’yi her şeyi elinin tersiyle iterek âhîret kaygısına sevk eden Rabbimizin şu ayetindeki ilahi ihtardır: “*Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve herkes yanna ne hazırladığına baksın! Allah’tan korkun, muhakkak ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.*”⁸

Ecdadımızın en büyük çabası âhîret hazırlığı idi. Bu vecibenin gereğini Peygamber Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şu şekilde dile getirmiştir: “*Yedi şey gelip çatmadan iyi işler yapmaya bakın. Yoksa siz insana görevlerini unutturan fakirlikten, azdıran zenginlikten, halsiz bırakan hastalıktan, bunaklaştıran ihtiyarlardan, ansızın yakalayan ölümden, gelmesi beklenen şeylerin en fenası*

7 M. Yaşar Kandemir, “Dile Benden Ne Dilersen”, *Altınoluk*, Nisan, 2001, Sayı: 182, 24; Kandemir, *Adı Güzel Kendi Güzel Muhammed*, 137.

8 Haşr, 59/18.

*deccâlden, belâsı daha büyük ve daha acı olan kıyametten başka bir şey mi gözlüyorsunuz?*⁹

Âhirete hazırlık aklını kullanabilenlerin işidir. Âhireti umursamayanlar hem acizler hem de tehlikeye davetiye çıkaranlardır. Bu gerçeği Peygamber Efendimiz şu şekilde dile getirmiştir: “Akıllı kişi, nefesine hâkim olan ve ölüm sonrası için çalışandır. Âciz kişi de, nefisini duygularına tâbi kılan ve Allah’tan dileklerde bulunan (bunu yeterli gören) dir.”¹⁰

İnsanın öldükten sonraki hayatı, dünyadaki yaşayışına göre şekil alacaktır. Allah’ın rızasına uygun bir hayat yaşayanlar için kabir, cennet bahçelerinden bir bahçe; hayatını Allah’a itaatsizlikle geçirenler içinse cehennem çukurlarından bir çukur olacaktır.¹¹ Öldükten sonra gerçekleştireceğimiz kabir yolculuğundan sonra, mahkeme-i kübrâda hesaba tabi tutulacağız. Akabinde ebedî bir hayatı yaşamaya başlayacağız. Hesaba çekileceğimiz mahşer gününde Cenâb-ı Hak, dünyada işlenen büyük ve küçük bütün amellerin kaydedildiği bir kitabı insana verip, “Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin kâfidir!”¹² buyuracaktır. İnsanın gördüğü bu manzara karşısındaki hayreti de, ayet-i kerimede şöyle ifade edilmektedir: “... ‘Vay hâlimize’, derler, ‘bu nasıl (dehşetli) bir kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın (işlediklerimizin) hepsini sayıp dökmüş!’...”¹³ Bu ebedî âhiret yurdu da dünyadaki yaşantımıza göre şekillenecektir. Âhiret yurdu ya sonsuz bir saadet yuvası ya da sonsuz bir hüsrân ve azabın gerçekleşeceği bir hayat olacaktır.

9 Tirmizî, Zühd, 3.

10 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 25; İbn Mâce, Zühd, 31.

11 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 26.

12 İsrâ, 17/14.

13 Kehf, 18/49.

Bizleri dünya malına güvenmekten, dünyevî ihtirasa bürünmekten ve dünyalık kavgasına kalkışmaktan kaçınmaya davet eden Peygamber Efendimiz şu hadis-i şeriflerinde dünyada kazandıklarımızı, sadaka-i cariye olarak âhiret yurduna katkı sağlayacak kalıcı emlake dönüştürmemizi istemektedir: “Âdemoğlu, malım malım deyip duruyor. Ey Âdemoğlu! Yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin veya sadaka olarak verip sevap kazanmak üzere önden gönderdiğinden başka malın mı var!”¹⁴ Peygamber Efendimiz (sas) bir diğer hadis-i şeriflerinde ise kıyamet gününden bir manzarayı şöyle tasvir etmektedir: “Allah, sizin her birinizle tercümansız konuşacaktır. Kişi sağ tarafına bakacak; âhirete gönderdiklerinden başka bir şey göremeyecektir. Soluna bakacak; âhirete gönderdiklerinden başka bir şey göremeyecektir. Önüne bakacak; karşısında cehennemden başka bir şey göremeyecektir. O hâlde artık (hiçbir şeyiniz yoksa bile) bir hurmanın yarısıyla da olsa, kendinizi cehennem ateşinden koruyun. Bunu da bulamayan, güzel bir söz (söyleyip gönül alarak) kendisini korusun.”¹⁵

Allah her kuluna talebine göre verir. Dünyalık isteyene dünya, ahiret yurdunu isteyene âhiret kurtuluşu verilir. Rabbimiz bu gerçeği şu şekilde beyan buyurmaktadır: “Kim âhiret kazancını istiyorsa, onun kazancını arttırdınız. Kim de dünya kârını istiyorsa ona da dünyadan bir şeyler veririz. Fakat onun âhirette bir nasibi olmaz.”¹⁶

Kulun dünyadaki nasibi Allah'ın takdirinden ötesi olmayacağı için dünyalık peşinde koşanların takdirin ötesinde bir imkâna kavuşamayacaklarını Peygamber Efendimiz şu şekilde ifade etmektedir: “Kimin niyeti sadece dünya olursa Allah onun işini bozup alnına da fakirlik damgası vurur. Dünyadan da Allah'ın takdir ve taksiminden başka bir şey elde edemez. Kimin niyeti âhiret

14 Müslim, Zühd, 3-4.

15 Buhârî, Zekât, 9-10, Rikâk, 31; Tevhid, 36.

16 Şûrâ, 42/20.

olursa Allah onun işini derleyip toplar kalbine kanâat verir. Dünya ona boyun eğerek gelir.”¹⁷

Âhirette perişan olmanın ne denli felaket olduğunu Peygamberimiz bizlere haber vermektedir. Âhirette rezil olmamak için şu hatırlatmasıyla üzerimizdeki kul haklarını ödememizi ve insanlarla ölmeden önce helalleşmemizi istemektedir: “Ey insanlar! Kimin üzerine geçmiş bir hak varsa onu hemen ödesin, dünyada rezil rüsvâ olurum diye düşünmesin! İyi biliniz ki dünya rüsvâlığı âhirettekinin yanında pek hafiftir.”¹⁸ Peygamber Efendimizin (sas) bu sözü üzerine ashâb-ı kiramdan bir kısmı önceden yaptıkları bazı haksızlık ve hataları itiraf ederek Peygamber Efendimizden dua ve istiğfar talebinde bulunmaya başladılar. Bir müddet sonra bir kimse de ayağa kalkıp:

“-Vallâhi ey Allah'ın Resûlü, ben de çok yalancıyım hem de münafığım. Benim işlemediğim hiçbir kötülük yoktur.” dedi.

Hz. Ömer ona:

“-Yahu adam, kendini rezil ve rüsva ettin.” dedi.

Sevgili Peygamberimiz:

“-Ey Hattâboğlu (Ömer)! Dünya rüsvâlığı âhîret rüsvâlığından çok hafiftir!” buyurarak, bu vesile ile orada bulunan müminleri âhîretin dehşetine karşı uyarmış, orada rezil olmamak için dikkatli davranmalarını ihtar etmiştir.

Daha sonra da hatalarını itiraf eden kişi için, “Ey Allah'ım! Ona doğru sözlülük ve iman olgunluğu nasip et. Kendisinin kötü işlerini hayra çevir!” diyerek hayır duada bulunmuştur.¹⁹

17 İbn Mâce, Zühd, 2; Dârimî, Mukaddime, 229.

18 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 319.

19 Taberî, *Târih*, III, 190.

Âhirete iman kuru bir iddia değildir. Âhirete iman, âhirete yaraşır ameller işlemeyi gerektirir. Bu duruma Rabbimiz şu şekilde dikkatimizi çekmektedir: *“Allah’a ve âhiret gününe iman edip salih amel işleyen kimselerin Rableri katında büyük ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olmazlar.”*²⁰

Dünya amel yurdu, âhiret hesap yurdudur. Bu dünyada yapıp ettiklerimizden âhirette mutlaka hesaba çekileceğiz. Bu gerçeği Peygamber Efendimiz şu şekilde dile getirmektedir: *“Hiçbir kul, kıyamet günü ömrünü nerede tükettiğinden, ilmiyle ne yaptığından, malını nereden kazanıp nereye harcadığından, vücudunu nerede yıprattığından sorulmadıkça bir adım dahî atamaz.”*²¹

İnsan bütün dikkatini, kabir hayatında kendisini yalnız bırakmayacak hususlar üzerinde yoğunlaştırmalıdır. İnsanı ebedî yolculuğunda yalnız bırakmayacak hususlar ise hadis-i şerifte şöyle bildirilmektedir: *“Üç şey, ölen kimsenin ardından gider: Aile çevresi, malı ve yaptığı ameller. Bunlardan ikisi geri döner, biri ise (ebediyen) kendisi ile birlikte kalır. Aile çevresi ve malı geri döner; yaptığı salih ameller kendisiyle birlikte kalır.”*²²

Her konuda olduğu gibi âhiret hazırlığı hususunda da en güzel örneğimiz Peygamber Efendimizdir. Peygamber Efendimiz ömür boyu âhiret bilinciyle hareket etmiştir. Âhiret kaygısıyla ibadetlerinde titiz davranmış, aile fertleri ve toplum bireyleriyle olan ilişkilerinde son derece hassas olmuş, kendini topluma karşı her zaman sorumlu hissetmiş, yaratılmışlara hizmeti şiar edinmiş, diğerkâm, fedakâr, cömert ve yardımsever bir kişilik gerçekleştirmiş, kendi rahatını terk edip ümmeti için çırpınmıştır. Peygamber Efendimiz bu kadar titiz ve ciddi bir âhiret hazırlığındayken acaba bizlerin ibadetleri, beşeri münasebetleri,

20 Bakara, 2/62.

21 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1.

22 Buhârî, Rikâk, 42.

çalışma hayatı ne kadar onun yaptıklarına benzemekte, düşünmeliyiz. Günlük yaşantımızda Peygamber Efendimizin gönül iklimine ne kadar yakın olduğumuzu düşünmeliyiz. Meşhur sûfî Yahya b. Muâz er-Râzî (ö. 258/871) âlim olarak tanınan ama dünyaya aşırı düşkün bir şahsı görünce ona şu ikazlarda bulunmuştur:

“Ey ilim sahibi kişi!

Köşkleriniz, Bizans imparatorlarının köşklerine,
Evleriniz, İran hükümdarlarının evlerine,
Yaşadığınız meskenler, Karun’un yaşadığı meskenlere,
Kapılarınız, Tâlût’un kapısına,
Kıyafetleriniz, Câlût’un süslü kıyafetine,
Hayat tarzınız, şeytanın hayat tarzına,
Yok oluşunuz, inkârcıların yok oluşuna,
Yönetiminiz, Firavun’un yönetimine,
Hâkimleriniz, aceleci ve rüşvetçi hâkimlere,
Ölümünüz cahiliye ölümüne benziyor.

Peki Muhammedîlik bunun neresinde?!²³

Bir gün yoksulun biri, Câfer-i Sâdık’a (ö. 156/766);

“–Neden gece gündüz her daim çalışıp durmaktasın?” diye sorduğuna, o da şöyle cevap vermiştir:

“–Baktım ki, benim işimi bir başkası benim gibi yapamıyor, ben de kendi işimi kendim yapmaya karar verdim ve tembelliği üzerimden attım. Yaratıldığımdan beri, rızkım bana gelip yetiyor. Bu yüzden ne hırsım kaldı, ne de tamahım. Bir gün ölüm

23 Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, 98.

gelip çatacak, kimse benim için ölmeyecek. Bu sebeple ölüme hazırlanmaya ve onu karşılamaya koyuldum. Ürpertici ölüm hakikatini güzelleştirecek olan salih amellerin gayretine yöneldim. Diğer taraftan, insanlarda da vefa görmedim. O yüzden de can u gönülden Allah Teâlâ'nın vefasını tercih ettim. Bundan başka her şeyi terk ettim. Bütün bunların 'zıll-i zevâl', yani bitip yok olan fani gölgeler ve boş hayaller hükmünde olduğunu idrak ettim ve onlara ümit bağlamaktan vazgeçtim."²⁴

Özetle tevhid inancının ana esası, uluhiyet, nübüvvet ve âhirete dair inancımızın net ve samimi olmasıdır. Âhiretin ebediliği haktır ve âhiret hesabının çetin olması da âhiret mükafatının kat kat olması da kul olarak bizlerin dünya hayatında yapıp ettiklerine bağlıdır. En güzel yatırım öldükten sonra da kazancı devam eden hayır ve hasenata koyulmaktır. İslam toplumunda bu hallet-i ruhiye sadaka geleneğinin kurumsallaşmasına yol açmıştır. Sadaka-i cariyeye denilen bu kurum hayır ve hasenatın devamlılığını yansıtmaktadır. Bu anlayışla tarih boyunca Müslümanlar cami, okul, köprü, yol, han, hamam, aşevleri, bakım evleri ve yurtlar gibi sosyal hizmetleri canla başla yürütmüşlerdir.²⁵ Böylece hayırlar ve iyilikler zamanla İslam toplumunda özellikle vakıfların doğmasına zemin hazırlamıştır. Sadaka-i cariyeye niteliğinde öldükten sonra kişinin kendisine hayır duasını eksik kılmayacak hayırlı evlat bırakması, yetiştirdiği talebelerinin hakikat yolunu devam ettirmesi ve yaptırdığı hayır kurumlarının hizmete devam ettiği sürece yaptırana sevap getirmeye devam etmesi öldükten sonra unutulmamanın tek çaresidir. Dolayısıyla hem dünyada hem de âhirette saadete erişmek için Peygamber Efendimizin bu hadisi hepimizin hayatını şekillendiren bir ölçü olmalıdır:

24 Feridüddin Attâr, *İlâhînâme*, İstanbul, 2010, 121.

25 Hayreddin Karaman & Mustafa Çağrıncı & İbrahim Kâfi Dönmez & Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, I, 309.

“İnsan öldükten sonra amel defteri kapanır. Yalnız şu üç şeyin sevabı devam eder: Sadaka-i cariye, yararı sürekli olan ilim ve ölenin ardından dua eden hayırlı evlat.”²⁶

26 Müslim, Vasiyet, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36.

*İnsan için en büyük saadet, kulluktaki kemali sayesinde
Rabbini hoşnut etmiş, Rabbi tarafından ödüllendirilerek
kendisi de yaratıcısından hoşnut kalmış olmaktır.*

ALLAH'A VE ÂHİRET GÜNÜNE İMANIN HADİSLERDEKİ İZ DÜŞÜMLERİ

Doç. Dr. Emine DEMİL

Nevşehir Hacıbektâş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

S emayı ve arzı yaratan, o ikisi arasındaki her şeyi var eden, dağları yükseltip diken Allah Teâlâ'nın, insanı cennete yaklaştırmak ve cehennem ateşinden uzaklaştırmak için kutlu elçilerini yeryüzüne göndermesinin en önemli hikmeti, onu Allah'a ve âhiret gününe iman etmeye davet etmektedir.

Allah'a iman ile âhiret inancı birbirini tamamlayan inanç esaslarıdır. Hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadislerde Allah'a ve âhiret gününe iman arasında son derece güçlü bir bağ kurulmakta, bu inanç esaslarının bir bütünü öteki parçası olduğu vurgulanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ, "Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır." buyurmaktadır.¹ Başka bir ayette ise "Kim âhireti ister ve bir mümin olarak âhiret için ona yaraşır bir çabayla çalışırsa, işte böylelerinin çabaları karşılık görecektir. Hepsine, bunlara da ötekilere de Rabbinin ihsanından kesintisiz veririz. Rabbinin ihsanı sınırlı değildir." buyrulmaktadır.² Bu çerçevede mümin, ebedi olanı talep edenlerin ne

1 Nisâ, 4/136.

2 İsrâ, 17/19-20.

ile karşılaşacaklarının bilincindedir ve buna göre davranmaya özen gösterir. Ayrıca o, “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. Böylece halis kullarımın arasına sen de katıl. cennetime gir.”³ ayeti çerçevesinde Rabbinden razı, Rabbi de ondan razı olarak cennete girmek ve ebedî saadete kavuşmak için, bu doğrultuda bir yaşam sürer.

Ayette, “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan” buyrularak doğrudan insana hitap edilmesi, Allah Teâlâ’nın bu hitabı, hak eden kullarına çok güzel bir iltifatıdır. Ayetin doğrudan kulu muhatap alan bu son derece zarif ve sıcak üslubu, inanan insana, uhrevî saadetin bu dünyaya kadar yayılan müjdeli bir kokusu gibi gelmektedir. İnsan için en büyük saadet, kulluktaki kemali sayesinde Rabbini hoşnut etmiş, Rabbi tarafından ödüllendirilerek kendisi de yaratıcısından hoşnut kalmış olmaktır. Allah Teâlâ’nın böyle kullarını, “Benim kullarım” diye anması iltifatların en güzeli. Bu sevgi ve hoşnutlukların kullara kazandırdığı son nimet ise cennete kabul edilmeleridir.⁴

Kur’an’da takva sahibi mümin, âhîret hayatının varlığına inanan ve bu sayede sorumluluk duygusuyla kuşanan kimse olarak vasıflandırılmakta ve bu şuurla salih amellere yönlendirilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de iman ile salih amel âdeta bir bütünü parçalarını temsil etmektedir. Allah Teâlâ, takva sahibi kullarını şöyle tarif eder: “Onlar gayba inanırlar; namazı dosdoğru kılarlar; kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar. Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman ederler; âhîret gününe de kesinlikle inanırlar.”⁵

3 Fecr, 89/27-30.

4 Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, V, 621-622.

5 Bakara, 2/3-4.

Hadislerde Allah'a ve âhiret gününe iman ile kişinin bireylerle, toplumla ve evrenle ilişkisi bir bütün olarak mütalaa edilmektedir. Allah Resûlü (sas), Allah ve âhiret inancının bireye, bireyin toplumla ve evrenle ilişkisine değer kattığına, bu inanca sahip müminin, her davranışında ölçülü olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca inanç ile faziletlerin birbirinden ayrılmayacağına işaret etmekte, âhiret gününe inanan mümine güzel ahlakı, fazileti, cömertliği, adaleti, bireyleri sevmeyi ve onlara saygı göstermeyi kendisine şiar edinmesini tavsiye etmektedir. Bu çerçevede Allah'a ve âhiret gününe iman eden müminlere şunlar emredilmektedir: *"Allah'a ve âhiret gününe iman eden kişi misafirine ikram etsin. Allah'a ve âhiret gününe iman eden kişi komşusuna eziyet etmesin. Allah'a ve âhiret gününe iman eden kişi ya hayır söylesin ya da sussun."*⁶

Allah Resûlü (sas) misafire ikramda bulunmayı önemsemiş, müminlerin oruçlu oldukları Ramazan ayında misafir ağırlamayı özellikle tavsiye etmiştir. Ramazan'ın en kutlu zaman dilimi iftar, iftarın makamı ise misafirdir. Hadis âlimlerinden İbn Huzeyme, Selmân-ı Fârisî'nin şöyle dediğini kaydetmektedir: Resûlullah (sas), *"Ey İnsanlar! Büyük ve mübarek bir ay yaklaştı, bulutu üzerinizde. Bu, içinde bin aydan daha hayırlı Kadir gecesinin bulunduğu aydır. Bu ay, Allah Teâlâ'nın, gündüzlerinde orucu farz, gecelerinde teravihi nafile ibadet kıldığı mübarek bir aydır. Bu ayda kim hayır işlerse, başka zamanlarda bir farzı yerine getiren kimse gibi sevap kazanır. Bir farzı eda eden de, başka aylarda yetmiş farzı yerine getirmiş gibi sevap alır. Bu ay sabır ayıdır. Sabrın karşılığı da cennettir. Bu ay ihsan, yardım ve eşitlik ayıdır. Bu ay müminin rızkının arttığı bir aydır. Kim bir oruçluyu iftar ettirirse, bu onun günahlarının bağışlanmasına ve cehennemden kurtulmasına sebep olur. İftar ettirdiği Müslüman'ın aldığı sevaptan bir şey eksilmeksizin, onun kazandığı sevap kadar da ayrıca sevap kazanır."* dedi. Bunun üzerine

6 Ebû Dâvûd, Edeb, 122, 123.

ashaptan bazıları, “Biz hepimiz bir Müslüman’a iftar ettirecek imkâna sahip değiliz.” deyince Resûlullah (sas) şöyle buyurdu: “Allah Teâlâ bu sevabı, bir oruçluyu, bir hurma veya bir yudum su ya da bir içim süt ile iftar ettirene de verir.”⁷

İftar sofraları misafirlerin ve meleklerin dualarıyla buluşunca karşılıklı ikramlar tamamlanmış olur. Allah Resûlü (sas) evinde iftar ettiği sahabilerine, evlerinden ayrılmadan şöyle dua ederek ikramda bulunurdu: “Yanınızda hep oruçlular iftar etsin. Yemeğinizi iyi insanlar yesin. Melekler de size dua ve istiğfarda bulunsun.”⁸

İkinci olarak Allah’a ve âhiret gününe iman eden mümin, komşuya eziyet hususunda ikaz edilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah, “Allah’a kulluk edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez.”⁹ buyurmaktadır. Bir defasında Sevgili Peygamberimiz, “Vallahi iman etmiş olmaz. Vallahi iman etmiş olmaz. Vallahi iman etmiş olmaz!” diye buyurunca, sahabiler, “Kim imân etmiş olmaz, yâ Resûlullah?” diye sordular. Resûlullah, “Yapacağı fenalıklardan komşusunun güven içinde olmadığı kimse!” diye buyurmuşlardır.¹⁰ Resûlullah’ın (sas) bu husustaki bir başka uyarısı ise şöyledir: “Yapacağı fenalıklardan komşusunun güven içinde olmadığı kimse cennete giremez.”¹¹ Komşuya iyilik ve komşu hakları üzerinde ısrarla duran Allah Resûlü, “Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse komşusuna iyilik etsin.”¹² buyurmuş, bir hadisinde de, “Cebrâil

7 İbn Huzeyme, *Sahih*, thk. M. Mustafa Azami, Beyrut 1975, III, 191-192.

8 Dârimî, *Sünen*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut 2017, 411.

9 Nisâ, 4/36.

10 Buhârî, Edeb, 29.

11 Müslim, İman, 73.

12 Müslim, İman, 77.

komşu hakkı üzerinde o kadar önemle durdu ki, neredeyse komşuyu komşuya mirasçı yapacak sandım."¹³ demiştir.

"Ey Ebû Zer! Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy ve komşularını gözet!"¹⁴ diyen Sevgili Peygamberimizin tavsiyelerine uymak sûretiyle Ramazan'da komşuluk ilişkilerimizi güçlendirmeye özen göstermeliyiz. Ramazan ayı vesilesiyle komşularımızla muhabbetimizi birbirimize vereceğimiz küçük hediyelerle artırmalıyız. Bu da Resûlullah'ın (sas) bizlere başka bir tavsiyesidir: "Ey Müslüman kadınlar! Komşu hanımlar birbiriyle hediyeleşmeyi küçümsemesin! Alıp verdikleri şey bir koyun paçası bile olsa!"¹⁵ Bu mübarek ayda, zikrettiğimiz hadislerin gereğini yerine getirmek Ramazan'ı daha anlamlı ve güzel kılacaktır.

Üçüncü olarak, Allah'a ve âhîret gününe iman eden mümine hayır konuşması tavsiye edilmektedir. Zira hayır konuşmak, kalbi yumuşatır, dili tatlandırır, muhabbeti artırır. Ayrıca müminden istenen, sözün sadece edebî anlamda güzel söylenmesi değil, neticesi maruf olacak, iyilik, güzellik ve sevap kazandıracak şekilde incelikle ifade edilmesidir. Her şeyin bir estetiği olduğu gibi sözün de bir estetiği olmalıdır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle dile getirilmektedir: "Onlar sözü dinlerler ve sözün en güzeline uyarlar."¹⁶ Allah Teâlâ'nın kutlu peygamberlerinin tevhide davet esnasında söz estetiğine büyük ehemmiyet vermelerinin sebebi sözün estetiğinin insanı güçlü kılmasıdır. Hz. Peygamber de, "Sözde sihir vardır."¹⁷ buyururken bu güce işaret etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuya dair en güzel örnek Musa ve Harun peygambere yapılan şu tavsiyedir: "Firavun'a gidin. Zira o, azmıştır. Ona yumuşak söz (kavl-i leyyin) söyleyin. Belki öğüt alır

13 Buhârî, Edeb, 28; Müslim, Birr, 140, 141.

14 Müslim, Birr, 142.

15 Buhârî, Hibe, 1.

16 Zümer, 39/18.

17 Buhârî, Tıb, 51.

*yahut korkar.*¹⁸ Bu ayette geçen “kavl-i leyyin”, yumuşak ve tatlı söz söyleme manasındadır ve söz estetiğini yansıtır. Burada şunu belirtelim ki yalan, sözün estetiğini, güzelliğini bozar.

Allah Resûlü (sas) Allah’a ve âhirete iman eden kişinin yapması gerekenleri ifade ettiği bir başka hadisinde, “*Allah Mekke’yi dokunulmaz kıldı. Allah’a ve âhiret gününe inanan kişinin Mekke’de kan dökmesi ve Mekke’nin ağacını kesmesi helâl değildir.*” buyurmaktadır.¹⁹ Mekke ve “alem”lerle sınırlı çevresi Allah tarafından harem olarak tavsif edilmiştir. Nitekim “*Biz onları, kendi katımızdan bir nızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere yerleştirmedik mi?*”²⁰; “*Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken bizim Mekke’yi güvenli, dokunulmaz bir yer yaptığımızı görmediler mi?*”²¹ şeklindeki ayetler Mekke’nin harem bir bölge olduğunu göstermektedir.

Harem’in dokunulmazlığı Allah’ın kutsal beldelerinden biri olması dolayısıyladır. Hz. İbrahim Mekke’nin emin bir belde yapılması için dua etmiş,²² onun duasının bereketiyle Kur’an-ı Kerim’de Mekke “el-beledü’l-emîn”²³ şeklinde adlandırılmış ve emniyetine vurgu yapılmıştır. Mekke’nin “harem” olarak vasıflandırılması müminler için yeryüzünde inşa edilen ilk mabedin Mekke’deki mübarek ev Kâbe’nin²⁴ burada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber Mekke’nin fethedildiği gün yaptığı bir konuşmada, Allah’ın bu beldeyi yerleri ve göğü yarattığı

18 Tâhâ, 20/43-44.

19 Buhârî, İlim, 37.

20 Kasas, 28/57.

21 Ankebût, 29/67.

22 Bakara, 2/126; İbrâhîm, 14/35.

23 Tîn, 95/3.

24 Âl-i İmrân, 3/96.

gün haram kıldığını ve kıyamete kadar da haram kalacağını belirtmiştir.²⁵

Kaydettiğimiz ayet ve hadislerde dokunulmazlık kavramı hac zamanı ve harem bölgesiyle sınırlandırılır. Hz. Peygamber ise bu anlayışa Veda Hutbesi'nde evrensel bir boyut kazandırmaktadır. Buhârî, İbn Abbas'tan şöyle bir hadis rivayet etmektedir: “Resûlullah, Kurban bayramı günü insanlara hitap etti ve şöyle buyurdu: ‘Ey insanlar! Bugün hangi gündür?’ Dediler ki: ‘Haram bir gündür.’ Resûlullah (sas) buyurdu: ‘Bu belde hangi beldedir?’ Dediler ki: ‘Haram bir beldedir.’ Resûlullah (sas) buyurdu: ‘Bu ay hangi aydır?’ Dediler ki: ‘Haram bir aydır’. Resûlullah (sas) buyurdu: ‘Bu gününüz, bu beldeniz ve bu ayınız nasıl haramsa, kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da birbirinize, öyle haramdır...’²⁶

Ramazan ayındaki en feyizli ibadetlerden birisi de kuşkusuz Ramazan umresidir. Hadislerde bu ayda umre yapanın hac sevabı alacağı müjdelendir.²⁷ Bu umre esnasında ihram yasakları çerçevesinde mümin, Harem'in dokunulmazlığına dikkat ettiği gibi ibadetlerinde, tavırlarında da daha ölçülü olmalıdır.

Diğer bir hadisimiz şöyledir: “Allah'a ve âhiret gününe inanan kadın kocasının dışındaki bir cenaze için üç günden fazla yas tutmasın.”²⁸ Ölümün geride kalanlar için üzücü bir hadise olduğu şüphesizdir. Yakınlarının ölümü sebebiyle Hz. Peygamber de büyük üzüntü duymuştur. Amcası Hz. Hamza şehid edildiği ve oğlu İbrahim henüz bebekken öldüğü zaman Hz. Peygamber çok üzülmüş ve gözleri yaşarmıştır. Bu hali bazı sahabiler tarafından

25 Buhârî, Sayd, 10; Müslim, Hac, 445-446. Geniş bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mekke”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 555-553; Salim Ögüt, “Harem”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 127-132.

26 Buhârî, Hac, 132.

27 Buhârî, Umre, 4.

28 Ahmed b. Hanbel, VI, 250.

yadırganınca da şöyle buyurmuşlardır: “Göz yaşarı, kalp üzülür; ancak bizim ağzımızdan Rabbimizin hilâfına bir söz çıkmaz.”²⁹ Bu bağlamda Hz. Peygamber’in Müslüman bir hanımefendinin eşi için üç gün yas tutmasına izin vermesini engel olunamaz merhamet duygusuyla ifade etmek mümkündür. Ancak İslam adabına göre ölüm münasebetiyle yüksek sesle ağlayıp sızlanmak, feryat etmek, aşırı hareketlerde bulunmak, dünyadan soyutlanarak siyah elbiseler giyip yas tutmak doğru değildir. Bu tür davranışlar ilahi takdire rıza göstermemek, Allah’tan şikâyetçi olmak manasına geldiği gibi yaşayan insanları, hatta ölülerin ruhlarını da rahatsız eder.³⁰

Allah Resûlü’nün bir gün, “Kul, Allah’a kavuşmayı severse Allah da ona kavuşmayı sever; eğer kul bunu istemezse Allah da onu istemez.” dediğini duyan bazı hanımları, insanların ölümden hoşlanmadığı realitesini kendisine hatırlatınca bu sözlerini şöyle açıklamıştır: “Durum söylediğiniz gibi değildir. Şunu iyi bilin ki mümine ölüm geldiği zaman Allah’ın rızası ve lütufları kendisine müjdelendir; artık ona göre ölmekten daha büyük bir saadet yoktur. Kâfire de ölüm gelip çattığı zaman karşılaştacağı ilâhî azap ve ceza kendisine hatırlatılır; artık ona göre de ölmekten büyük bir felâket olmaz.”³¹

Allah Resûlü’nün (sas) Allah’a ve âhîret gününe iman eden müminlere yasakladığı bazı hususları ise şöyledir: “Allah’a ve âhîret gününe inanan asla içki içilen sofrada oturmasın! Allah’a ve âhîret gününe inanan hamamda peştamalsız yıkanmasın.”³²

29 Buhârî, Cenâiz, 43; Müslim, Fedâil, 62-63.

30 Buhârî, Cenâiz, 23, 33.

31 Buhârî, Rikâk, 41; Müslim, Zikir, 14, 16-18. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Şener, “Cenaze”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 354-357.

32 Ahmed b. Hanbel, I, 20.

“Allah’a ve âhiret gününe iman eden kişinin zina etmesi, taksim edilmemiş ganimet malını satması, Müslümanlara ait ganimet elbiseyi giyip eskiterek geri vermesi, Müslümanlara ait ganimet hayvanına binip zayıfladıktan sonra iade etmesi helal değildir.”³³

Âhirete iman eden mümin karşılığını Allah’tan bekleyerek, iyi niyetle yaptığı en küçük bir hayrın mükâfatsız kalmayacağıının ve en küçük şerrin dahi cezasız bırakılmayacağıının şuuru içindedir. Kur’an-ı Kerim’de, “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlememişse onu (karşılığını) görür.” buyrulmaktadır.³⁴ Son olarak şunu ifade edelim ki, âhiret inancının mükâfatı cennettir. Hz. Ömer, Resûlullah’ın (sas) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: “Allah’a ve âhiret gününe iman ederek ölen kimseye, ‘Cennetin sekiz kapısının hangisinden dilersen gir’ denilir.”³⁵

33 Ahmed b. Hanbel, IV, 108.

34 Zilzâl, 99/7-8.

35 Ahmed b. Hanbel, I, 17.

